

A
CSIKSOMLYÓI RÓM. KATH.
FŐGYMNASIUM
ÉRTESITŐJE

AZ
1889—90-IK TANÉVRŐL.

KÖZLI:
IMETS F. JAKÓ,
IGAZGATÓ.

CSIK-SZEREDÁBAN.
NY. GYÖRGYJAKAB MÁRTON GYORSSAJTÓJÁN
1890.

A
CSIKSOMLYÓI RÓM. KATH.
FÖGYMNASIUM
ÉRTESITŐJE

AZ
1889—90-IK TANÉVRŐL.

KÖZLI:
IMETS F. JÁKÓ,
IGAZGATÓ.

CSIK-SZEREDÁBAN.
NY. GYÖRGYJAKAB MÁRTON GYORSSAJTÓJÁN
1890.

I.

Dr. HAYNALD LAJOS és a csiksomlyói iskolák.*)

„Semper honos, nomenque tuum, landesque
manebunt.“ (Virgil.)

„Nagy neved itt örök él s koszo-
rudnak dísze virúland. (Imets.)

A csiksomlyói gymn. tanártestület a classicus költőnek idézett lelkes szavaiban tört ki, midőn 1873. jun. 18-ról dr. Haynald Lajos kalocsai érsek, nagyemlékü erdélyi főpásztorunk ő emjának hála- és köszönő iratot küldött azon jótékonyágáért, mely szerint a Budapesten 1873. évi máj. 17-én kiadott adománylevél értelmében, „az általa különösen gondozott és meg bővített csiksomlyói gymnasium VIII. osztályának beállítására 8000 forint újabb alapítványi tőkét“ tévén le, az ő maga által kezdeményezett felgymnasiumra a koronát feltette.

Haynald Lajos bibornok-érsek úr ő magassága mai napon áldozársága 50 éves jubileumát ülven, az általa különösen gondozott és adományozott csiksomlyói tanintézeteknek, u. m. a főgymnasiumnak, tanítóképezdének és főelemi tanodának igen kellemes és örömteljes alkalom nyílt arra, hogy nagyemlékü püspökünk, iskolánk buzgó ápolója, áldozatkész jótévője és alapítója s most is legkegyelmesebb metropolitánk iránt kegyeletteljes tiszteletünknek, örök hálaunknak és hódoló szeretetünknek fiúi kifejezést adjunk.

Ime, ez a célja t. közönség és nemes székely tanuló ifjuság! ezen szerény iskolai ünnepélyünknek, melyet midőn ezennel megnyitani, különös szerencsém van: engedtessek meg nekem, hogy dr. Haynald Lajosnak, ünnepélyünk magas tárgyának, országra és világra szóló dicső *életéből* érinthessem azon

*) Előzői beszéd gyanánt dr. Haynald Lajos bibornok, kalocsai érsek úr ő eminentiája félszázados áldozári jubileuma alkalmából a csiksomlyói tanintézetek által 1839. október 15-én tartott akadémia-ünnepélyen, Imets F. Jákó, főesperes, gymn. igazgató által.

mozzanatokat, melyek tágabb, vagy szorosabb kapcsolattal a mi csik-somlyói tanintézeinkre vonatkoznak.

*

*

Haynald Lajos, e rendkívüli szellem, 1816-ban október 3-án, Szécsényben, Nógrádmegyében született, tisztességes sorsu magyar szülőktől, kik a maga idejében fel tudták ismerni fiók rendkívüli tehetségeit és hajlamait, s házi és iskolai neveltetés folytán igyekeztek is, — mint az evangéliumi hív szolga — az Urtól kapott „talentumot“ mennél bővebben gyümölcsöztetni.

A gymnasiumot Váczott és Esztergomban kitünőséggel végezván, az esztergom-főmegyei növendékpapok közé fölvétetett. Elöljárói a pozsonyi és nagyszombati seminariumban az ifju levita fényes tehetségeit korán felismervén, a Pázmány Péter által alapított és róla nevezett papnöveldébe küldötték Bécsbe. A jeles papnövendék itten is annyira kitüntette magát, hogy a Pazmaneumból theologiai tanulmányainak megkoszorúzása céljából a bécsi Augustineumba (felsőbb papnövelő intézetbe) léphetett át.

Papi és nyilvános pályáját 1841-ben Budapest fővárosban mint káplán kezdette meg; egy félév múlva mint az esztergomi papnöveldének tanára, azután 1846-ban Magyarország primásának Kopácsy Józsefnek irodájában oly kedvező auspiciumok között folytatta, hogy alig 10 év múlva 1851. szept. 9-én, mint már udvari káplán s az egri főkáptalan tagja, hebroni címz. püsp. címmel az aggastyán erdélyi püspök, b. e. Kováts Miklós mellé következő zsi joggal segédpüspökké nevezetett ki.

*

Esztergomban a hercegprimás által 35 éves korában püspökké szenteltetvén, 1852. szeptember 21-ről az első körlevelet intézte az erdély-püspökmegyei papsághoz, melyet — mintán abban a hivek lelki üdvére irányuló vezérelveit ragyogó irálylyal és apostoli kenetességgel fejtegeti, — következő atyai szép szavakkal végez „Imádkozzatok érttem, miként imáimban én is rólatok mindig megemlékezem. Köszönsétek egymást a testvéri szeretet csókjával és köszönsétek nevemben hveiteket, az Úr szöllőjének ezen kedves részletét, amely legszentebb gondjaimnak, szeretetemnek és gyöngél vonzalmamnak ezentul egyetlen tárgya leend.“

Dr. Haynald Lajos erdélyi uj püspököt akkoron következő-kép jellem-zték „Széles tudománya, műveltsége, előzékeny nyájas leereszkedése, lángoló hitbuzgósága, meglepő bájjal hat mindenkire első tekintetre is; magasztos ihletű szónoki tehetsége pedig minden hallgatóját tisztelet és szere tetreragadja.“ (Religio, 1853. 300. 1.)

Én Haynald kimagasló alakjának jellemzősége alig bocsátkozhatom. Magas gondolkodásának és mély bölcseségének állandó bizonyítványai lesznek hozzánk intézett főpásztori szavai és intévényei, melyeken szelleme mint melegítő és világító sugár ömlik el. Mégis kiválóan jellemzik őt a finom társadalmi előkelőség; a nagy tervekkel való foglalkozás; szándékainak végrehajtásában kifejtett erély; a tehetség és jóakarat felkarolása; minden jó és nemes ügy iránti áldozatkészség; a trón iránti törhetlen hűség mellett az elnyomott vagy mellözött magyar ügy és alkotmányosság iránt előbb számító, később nyílt rokonszenv és szeretet; kiválólag pedig a vallásos buzgóság és ebben jó példával való előmenetel.

Mindezek mellett hiven őrzött kedves titkunk marad azon lélektani forrás, melyből a *székelység különös ápolása*, főkép pedig a Csík-Somlyó iránti kegyelet és áldozatkészség ömledeztek.

Egy püspöknek, kinek nehéz időkben nemcsak főpásztori magas hivatást, hanem egyszersmind egyház-politikai és diplomatai missiókat kellett teljesítenie, méltatása csekély álláspontomon felül esik. Ki a jótékony terebély alatt pihen, az csak az alsóbb lombok életét és mozgását észlelheti. Mily légkörben táplálkozik a terebély koronája? s minő viharokat kell gyakran ott fenn kiállania? az alant foglalkozó ember alig is sejtí.

*

1852. október 15-én boldogemlékezetű erdélyi püspök tusnádi Kováts Miklós aggság és törődés miatt bekövetkezett halálával bezárván 25 éven át jó és balszerencse között oly bölcs gondoskodással, mint igazi atyai szeretettel, utóbb pedig a bekövetkezett belháboruk és önkény-uralom miatt oly sok bajokon át viselt főpásztori pályáját, hivatali utóda dr. Haynald Lajos már másnap — ezelőtt épen 37 esztendővel — körlevelében jelentette, hogy elődje a „legkegyesebb és közszeretben álló főpásztor“ az Urban elhalálozván, az erdélyi egyházmegye igazgatását a teljes sz. Háromság egy Isten nevében mai napon tényleg átvette, porba hullva esedezvén a Magasságbéli előtt, hogy értelmét megvilágosítsa, akaratját vezérelje, buzgalmát élesítse s tehetségeit a magasztos feladat teljesítésére képesítse.“

Egy püspök feladata az erdélyi egyházmegyében annak úgy terjedelme, mint sajátságosabb nemzetiségi és vallásközi viszonyai miatt minden időben nagy és nehéz feladat volt; azért is látjuk, hogy ezen püspöki széket eleitől fogva a legkiválóbb szellemű egy-

ház-fejedelmekkel, mint a Mártonfiak, gr. Batthyániak, Rudnaiak b. Szepesiek és Kováts Miklósok, töltötték be. Annál nehezebb volt dr. Haynald Lajos feladata az erdélyi püspöki széken, mivel itt a főpásztori rendes munkakör mellett és között a fennálló abszolút rendszer süppedékes talaján rája egyszersmind egy eszélyes politikusnak, és az ekkor külön „korona-országgá alakított Erdélyben“ egy messze látó finom diplomatának kényes szerepe várt. Neki, mint főpásztornak amellet, hogy a rombolva átvonult vihar által megrongált s megfélemlített nyáját kellett megvigasztalnia: egyszersmind ezen országrészben egyedül kellett küzdenie a hatalom alkotmány- és nemzetellenes sáfáraival, megtartva hiveit a tényleges hatalom iránti engedelmisségben s meggyőzve amazokat a trón iránti tántorithatlan loyálisáról.

Haynald magasztos hivatásának teljesítésére legelső mód-
nak a hiveivel való mennél közelebbi személyes megismerkedést tartotta, az evangéliumban is írva lévén, hogy „a jó pásztor ismeri az ő juhait, és övéi is ismerik őt és az ő szavait.“ Evégből gyakorolta főpásztori látogatásait.*) Ezen irányu főpásztori látogatásainak súlypontjául Csik-Somlyót nézte ki, hova az országos pünkösdi búcsura hivei az egész Székelyföldről a hitbuzgó ősök nyomdokán évente össze szoktak seregleni.

*

A pünkösdi búcsu kedvező alkalmát tehát felhasználandó, már 1853-ban május 13-án először jelent meg Csik-Somlyón. „A jószágos Gondviselés, — írja *György István* székelyudvarhelyi tanár, — mely egyházunk felett oly gondosan őröködik, bérczes hazánkat oly főpásztorral ajándékozta meg, kinek kitünő buzgó apostolkodása Erdélynek egy szebb jövőt készít.“ A főpásztor székelyéről Gyulafehérvárról május 6-án kiindulván Erzsébetvároson, Segesváron, Székely-Kereszturon, Udvarhelyen, Máréfalván át, mely helységeken mindenütt szónokolt és más püspöki functiokat végzett, máj. 13-án érkezett Csik-Somlyóra, a pünkösdi ünnepeket a vallásos székely nemzet körében töltendő s részt veendő azon áhitatoskodásban, mely itten évenként e nagy ünnep előfordultával több ezernyi hivek összejövele mellett tartatik. (Religio, 1853. 486. l.)

A szent-ferenczrendi szerzet, a tanári testületek, tanuló ifju-

*) Haynald megyéje püspöki látogatását először 1852. nov. 6-án Brassóban kezdte meg, hova Háromszék- és Csikból is nagy számmal gyűlt be a róm. kath. papság, hódoló tiszteletének kifejezése végett.

ság, vidéki papság minden lehető kifejtettek arra nézve, hogy az új főpásztort lehető fénynyel fogadják.

Mindazonáltal sokan voltak, kik tartózkodással és idegenkedéssel néztek a csak híreből ismert főpásztor elé. Találóan jellemzi e helyzetet és viszonyt a nagy Ünnepektől egyik jó ismerője *Veszely K.*, midőn írja : „A hazát ért balsors, a családoknak hol kedveseikben, hol vagyonukban szenvedett vesztesége miatt levert kedélyek, az emberek gyanakodó természeténél és a rossz hírek elhívéseire való hajlandóságánál fogva, tartózkodással nézének az új főpásztor megjelenésének elejébe, kinek a körülmények által parancsolt erélye ellenséges indulatnak, a nehéz, meg nem változtatható helyzettel számolni tudó ildomossága a haza siralmas állapota iránti közönbösségnek, sőt a hatalom kezelőivel teljes conniventianak lőn itt-ott hiresztelve. — Azonban a gyermekei közű bizalommal megérkezett főpásztor komoly ugyan, de nyílt föllépése, külső megjelenésének vonzó, hogy ne mondjuk igéző hatása, kiváltképpen pedig ragyogó szónoklatai csakhamar fölmelegíték a tartózkodó kebleket és megnyiták az elzárt szíveket.“

Csiksomlyói első látogatásánál is lehetett a fennebbi sorok igazságát tapasztalni. A szép magas termetű, nyílt homloku, az üveggel fegyverzett szemekben is átható tekintetű és előkelő föllépésű püspökhöz még papjai is tartózkodással közelítettek, ajkaiokon félénken rebegett a szó, lábaik alatt inogni érezték a földet, a gyülekezet minden rendű és rangu tagja önkénytes hódolattal hajlott meg a föltétlen tiszteletet parancsoló egyház-fejedelem előtt. Mi, gyermek-tanulók is rendkívüli férfit bámultunk benne, kit egy félisten nymbusza vett körül.

Hanem a mint szólani és kivált társalogni kezdett, mintegy varázshatásra a bátorodás, vonzalom, önkénytes tisztelet, bizalom szelid érzelmei ereszték gyökereiket az előbb tartózkodó és félénk szívek fölmelegedő talajába. Fokozódtak ez érzelmek a gyújtó ékesszólású Főpásztor hit-, remény- és szeretettől lángoló prédikációi, az Ur oltáránál és a körmenetek alatt — melyeket személyesen szokott vezetni — kifejtett buzgósága, a tanuló ifjúsághoz intézett atyai intelmei és buzdító beszédei folytán, melyekben egy jobb jövő reménysugarait engedte szívünkbe bevilágolni ; úgy, hogy mikor a tanuló ifjúság üdvözlő dalait és fel-felzúgó „éljen“-eit a püspök szállásaul szolgáló zárdafalai és a két Somlyó ormai visszahangozák : a lelki fellendülés, remény, lelkesedés és buzgalom jós-

igéit olvashatta a beláthatlan sokaság a zárda kapuján fényárban úszó transparent ezen szavaiban:

HaJnaLa Csak VoLtáL: Vagy fényes NapJa HonVnknek!

PVápök VrVnk! VIrVLás nyomba köVesse VtaD!*

Nem lesz talán érdektelen ezen csekély vázlat keretébe Haynald pü-ök csiksomlyói látogatásaiból más csekélyebb, de mindig tanú ágos vonásokat is beszöni, amik tanulókori emlékezetem táblájáról még egészen el nem mosódtak.

A Kis-Somlyó tetején a színében elváltozott „Salvator“ imádására fennálló ősi kápolna elébe, — mely a pünkösdi körmeneteknek kegyteljes nyugvó pontját képezi, — Haynald püspök első pünkösdi körmenete alkalmából egy emlék-keresztfa állíttatott vala, melynek felirata következő volt: J. H. S.

„Úr Jézus, Megváltónk, kegyes szelid Bárány!

Ki megváltál minket sz. véreinek árán,

Keresztfán érdemid fényesbek aranyánál,

Legy védőnk s szószóllunk mennyei Atyádnál.

1853. május tolytán

Mltgos Haynald Püspök Úr

első pünkösdi látogatása emlékeül.“

A főpásztor oly megnyerőleg, sőt igézőleg lépett föl, hogy minden rangú és állású ember ügyekezett volna vele közelebbi érintkezésbe lépni. Sokan kérték föl nemcsak keresztelő papnak, hanem kereszt- vagy bérmaatyának is; az előbbi tisztet rendesen, a többit is olykor elfogadta, s ez által az illető szülőknek és rokonságnak rendkívüli örömet okozott.

Midőn ugyanaz évben a Szent-Péternél a bérálás szentségét kiosztotta, a mellettem térdeplő fiúnak, ki Árpád nevet ohajtott felvenni, László nevet is adván neki, azon figyelmeztetéssel adta fel a bérálás szentségét, hogy legyen jó hazafi, mint Árpád, — és buzgó keresztény, mint sz. László király volt.

Egyébiránt dr. Haynald L. 1853-iki pünkösdi látogatását s annak épületes mozzanatait szép tollal írta le a „Religio“-ban (1853. I. 598. l.) Nagy Lajos, akkori csikszentimrei derék pap.*)

*) Ezen tudósítás szerint pünkösöd szombatján a nagy körmenetet a Kis-Somlyó hegyén lévő „Salvator-kápolná“-hoz „maga a buzgó főpap vezérlé, vissza nem rettenve sem a hegy meredekségétől, sem a nap égető melegétől. Ecce Sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo. Eccl. 44. A körmenet után a zárda pompás templomának falai közt Lőnhart Ferencz püspöki titoknak, kívül a szent János kápolna szószékéről N. L. lelkész tartottak szónoklatokat. Este, máj. 14-én a zárdaudvaron püspök ő mlgának szállása ablakai alatt a csiksomlyói tanári testület a tanoda ifjúságának élén remek fogalmazásu kardallal s ünnepies fákllyamenettel tisztegett a főpásztornak, ki tanodai ig. tanár Szontagh

A kath. hitélet emelkedése a papság szellemétől föltételeztetvén, Haynald Lajos püspök ur gondoskodása legelsőjeül ennek nemesítését tűzé ki a megyénkben eddig nélkülözött *lelki gyakorlatok* életbe léptetése által.

Tehát az 1853. évet Csik-Somlyó évkönyveiben az említett főpásztori első látogatáson kívül a Haynald püspök által Csik-Somlyón rendezett papi lelki gyakorlatok tették nevezetessé. Erre a meghívót június 27-én, sz. László király napján bocsátotta ki papjaihoz, hogy szeptember hó második felében „a csiksomlyói zárdában, azon helyen, mely a Boldogságos Anya csodálatos képéről oly híressé váltott, összejövén s Istennek sz. Anyja oltalma alatt és könyörgései által megsegítettvén, az örökkévaló javakat annál könnyebben elérhessék és Istenben, *ki egyedüli reményünk*, megnyugodhassanak.*)

József üdvözlő beszédére kegyteljesen válaszolni méltóztatott, atyai szavakat intézvén a zsenge ifjusághoz, bátorítván őket az erény és tudomány törhetlen buzgósággal való művelésére. Pünkösdi napján a hívek keblét ezerszeres örömmel töltötte el azon hír, hogy az egyházi szónoklatot maga ő mlga tartandja. Csakugyan nemsokára a buzgó főpap a szószékre lépván, az összegyűlt és feszült állapotban várakozó tengernyi népsokaság előtt egyházatyákhoz illő ékesszólás, hév-, tudomány- és következetességgel fejtegette szent hittinknek tanait oly buzgóan, oly apostolian, miszerint nem volt szív, mely a főpásztori szózatra meg nem lágyult, a bűn ösvényéről vissza ne térítettett, az erkölcs útján a Vigasztaló Szentlélek kegyelmének ily kiadása folytán meg nem erősödött volna.

Másnap Pünkösdi-hétfőn a szent Péternek szentelt parochialis templomban is főpásztori beszédet tartván, a bérmlás szentsége által százakat és százakat avatott föl szent hitűnknek bajnokává. — Ömlga másnap, miután a zárda s egyháza szükségének fedezésére a zárda főnökének, Lauka Lajosnak 200 frtot kegyesen kézbesített, főpásztori útját Felcsikon keresztül Gyergyó esperesi kerületnek vette.“ (Religio, 1853. I. 598. l.)

*) Hogy ezen lelki gyakorlatokban a paptanárok is — kik akkor aránylag az erdélyi r. k. Status iskoláinál számosabban voltak — részt vehessenek, a nagy szünidő miniszteri engedély mellett kiterjesztetett.

A főpásztor által Erdélyben ez év folytán fogadosított Jézusita-missió Szebenben ápril 8-án kezdődött, azután Brassóban folytatott. „Lelkem örvendett — írja a Religio tudósítója (1853. I. 340. l.) — midőn a kerületi papság, ezen tisztes gyülekezet, mindnyáját forró áhitattól átmelegülten nyilván gyónni és az Ur asztalához járulni láttam“. Utoljára Csik-Somlyón végződött be. A csiksomlyói szentgyakorlatok a számosan összesereglett papsággal szent Ignác szellemében Patisz Jézus-társasági atya által vezéreltettek és szept. 21-én vették kezdetüket. Klinkovström Miksa és Hinterröcker atyák Szebenben maradtak, hová a főpásztor is szept. 23-án Csik-Somlyóról visszatért vala.

A lelkigyakorlati konferenciák és a főpásztor személyes buzgósága nem tévesztették el állandó hatásukat a szent gyülekezet valamennyi tagjaira.

A lelkigyakorlatok után is sokat épültünk mi a zárdában gyakran megforduló tanulóknál azon szép feliratokon, melyek a lelkigyakorlatok alkalmából a zárda egyes ajtainak felső küszöbére bibliai jeligék gyanánt oly találóan valának kifüggesztve. — Ekkor iratott vala a zárda portája fölé a ma is ott található katolikus köszöntés: „Dicsértessék a Jézus Krisztus!“*)

*) A többi ajtó felül már rég eltűntek a jellemző feliratok: de közülök a legtöbbet emlékezet okráért feljegyeztem. A zárdafőnök ajtaja fölött, hol maga a püspök szállásolt, ezen jellemző felirat állott:

1. „Ego sum Pastor bonus“ = „Én vagyok a jó pásztor.“

A sekrestye fölötti oratorium külső ajtaja fölött, hol a közös imák és elmékedések tartattak, ez állott:

2. „Ducam te in solitudinem et loquar ad cor tuum.“ = „Magányba akarlak vezetni és szivedhez szólni.“ (Oseas 2, 14.)

3. „Ite ad József.“ Monjete (szegény éhező testvérek az egyiptomi Józsefhez.“ Az oratorium belső ajtaja fölött még ma is olvasható e szép chronostichon:

4. „Coepit exordia hic sicut spiritalia clerici
Sicut LVDOVICUS Huiusmodi, prospiciunt sicut.

5. „Constitui te hodie, ut evellas et destruas et disperdas, et dissipas, et aedificas, et plantes.“ (Jerem.) = Azért rendeltelek ma, hogy irts és rombolj és pusztíts és széthányj és építs és plántálj.“

6. „Non ex Nomine Christi cognoscendi sunt christiani, sed de Spiritu Christi.“ (Chrysostomus). = Nem Krisztus nevével ismerni fel a keresztényeket hanem a Krisztus szelleméről.“

7. „Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem“ (Eccl. 5.) = „Ne késél megtérni az Úrhoz és ne halogasd azt napról napra.“

8. „Vos estis sal terrae, vos estis lux mundi.“ (Mat. 5.) = „Ti vagytok a föld sava, ti vagytok a világ világossága.“

9. „Vae homini illi, per quem scandalum venit“ (Mat. 18.) = Jaj azon embernek, ki által a botránkozás jő.“

10. „Fili! peccasti? ne adicias iterum.“ (Eccl. 21.) „Fiam! Talán vétkeztél? ne tedd azt újból.“

11. „Panem tuum cum esurientibus, et egenis comede“ (Tob. 4.) = „Kenyeredet oszd meg az éhezőkkel és szűkölködőkkel.“

12. „Aut pati, aut mori“ (Synb. S. Ther.) Vagy szenvedni, vagy meghalni.“

13. „Ex fructibus eorum cognoscetis eos.“ (Mat. 5.) Gyümölcsseikből ismeritek meg őket.“

14. „Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia? (Rom. 8.) = Ki választ el Krisztus szeretetétől? Tán nyomorgatás vagy szükség?

Haynald csiksomlyói intézetekre vonatkozólag 1853-ban még ezen intézkedéseket tette: Január 3-iki leirata szerint lépéseket tett, hogy a katonai laktanyául szolgáló *finöveldei* épület rendeltetésének adassék vissza; minek következtében az ügy oda fejlődött, hogy augusztus 5-ről elrendelhetette, hogy a finövelde a külsőben álló 185³/₄. tanév elejével nyitassék meg s a 31 gymn. tanuló, kik alapítványaikat községi szállásokon lakván, eddig kézi ösztöndíj gyanánt élvezték, abba szállásoltassanak be. A nehézségeket, melyek erre nézve még fenforogtak, egy aug. 28-ról sajátkezűleg irt intézvénye által háritotta el a nagytekintélyű és lázas tevékenységű püspök-főigazgató.

Ez évi márczius 11. és 28-ról előirta a *husvéti* sz. gyakorlatokon, illetve *keddi* búcsúkon a tanuló ifjúsággal megtartandó és jámbor szokás szentesítette körmenetek és áhítatossági gyakorlat rendjét. 1853-ban vettetett meg a gymn. *ifjúsági könyvtár* alapja.

*

1854. A minden nagy és szép eszmét ifjai buzgalommal felkaroló főpásztor a tanári testület által jkvileg felvetett eszme kapcsán a csiksomlyói *gymnasiumnak teljes főiskolává* emelése tárgyában már ez évi márczius 1-ről kelt kegyes leiratában kijelenti: „Nekem nem kevésbbé iekszik szivemen, mint a tanári karnak az, hogy Csik-Somlyón az erdélyi catholicismusnak — hogy úgy mondjam — ezen tűzhelyén, *főgymnasium állitassék*, mely által a szegény kath. ifjakkal alkalom, nyujtassék a 8 osztályt kevesebb költséggel elvégezni; ugyanazért *mindent megteendek*, amik a beállitandó négy felső osztályra nézve czélszerűeknek mutatkoznak.“

Haynald február 2-áról kelt leiratában nagy figyelmet és gyöngédséget tanusit azon utasításban is, mely szerint a gymn. tanártestület értekezleti jegyzőkönyve kiigazítandó, nehogy a testület magát a fensőbb pol. hatóságnál, melynél a jegyzőkönyvek bemutatandók voltak, magát bármily alakban is compromittálja.

Ez alkalommal azon ifjakra nézve, kik között magam is

-
16. „Fiat voluntas tua.“ — „Legyen meg akaratom.“
 16. „Ave Mater amabilis, Per te mihi placabilis, O sit tuus Filius!“
 17. „In me omnis gratia viae et veritatis.“ (Ecc. 24.) — „Bennem van az út és igazság minden kegyelme.“
 18. „Tu quaeris requiem et gaudium? Aspice Christum.“ (Kempis.) = „Nyugalmat és örömet keressz? Tekints Krisztusra.“
 19. „O, quod mentitur, occidit animam.“ = „A hazudó száj megöli a lelket.“
 20. Quae bona sunt, sectare etiam si dura videntur
Principio, longus paulatim camolliet usus.“

voltam s kik valamely *fegyelmi* vétség miatt megbüntették, elrendeli, hogy „miután a tanulóknak ez az első kihágások volt: ezen körülmény a jkv fonalán csak általánosságban hozandó fel, az ifjak névszerinti megnevezésének mellőzésével.“

Haynald Lajos, a már is kelő napként mind szélesebb fénykörbe emelkedő püspök, *belső titkos tanácsossá* neveztetvén ki, az ez alkalomból fölterjesztett üdvözlő iratokra márczius 10-ről, amely szerényen, oly szépen nyilvánítja a tanári karnak, miszerint a személyét ért megkülönböztetés az ő hű munkatársaira is fényt hint; „ennélfogva akik — úgy mond — munkáimnak és érdemeimnek részei voltak: most a kitüntetésnek is részei vagytok és lesztek, ha lankadatlan törekvéseimet ezután is támogatni fogjátok.“

Haynald Lajos kegyes püspökünk 1854-ik évben is főpásztori utjába ejtette a csiksomlyói *pünkösdi búcsut*.*)

Pünkösöd vasárnapján a szerzetes háznál terített asztal melől ebéd közben hirtelen fölkelt, átment a szomszéd *finöveldebe*, s minthogy azt nem találta oly rendben, amint kívánta volna, még útja közben június 6-án Brassóból kelt iratával más igazgatót rendelt Csik-Somlyóra, hogy az itteni intézeteket rendbe hozza.**)

Szept. 9-ről intézkedett, hogy a *szépirás, ének- és zene-oktatása* is a csiksomlyói gymnasiumnál, — amennyiben a rendes tanárok, esetleg ezen szakmikat is képviselhetnék, — mérsékelt remuneration fejében vételessék *foganalba*.

November 17-ről kelt leiratában értesítette a gymn. igazgatóságot, miszerint az „*erdélyi püspök*“ czimnek s jogon és törvényes szokáson alapuló püspöki jogkörnek minden dicasteriumnál és hatóság előtt érvényt szerzett.

Decz. 22-ről pedig arról értesít, miszerint sikerült kivivnia, hogy csiksomlyói tanyájáról a cs. k. *katonaság* elvezényeltessék, s s tekintettel a tanuló ifjuság érdekeire és szállásviszonyaira, Csik-Várdotfalvába ezután katonaság nem is fog beszállásoltatni.

*) „Junius havában a csiksomlyói híres pünkösdi búcsura Brassó felől, a hol jözsuiták vezetése alatt missio tartatott, — írja Puskás Tamás csiksomlyói plebános, — csak nem missio tartásra érkezett Haynald Lajos kegyes főpásztorunkat volt szerencsénk másod ízben is ily alkalommal üdvözölni, ki gyengélkedő egészségének daczára pünkösöd szombatján a sok ezerre menő áhitatos népet személyesen vezeté körmenetileg fel a Somlyó hegyére az úgynevezett „*Salvator*“ -hoz, hol mindnyáját püspöki áldásában részesítette. Ugyanezt teszi vala másnap is, ha az esős idő nem akadályoztatja. — A körmenet magasztosságát pótolta a templomban tartott szertartás ünnepélyessége; a buzgó főpap szószékre lépven, keneteljesen fejtegeté a legfőbb kath. igazságokat. A szentmisét is ő tartotta; azután a gymnasium és a növelde látogatá meg. A vecsernyét szintén a püspök végezte mindon jelenlevők legnagyobb épülésére.“ (Religio, 1854. II. 92. l.)

**) Az új igazgatónak Bodó Alajosnak, ki jelenleg csiksomlyói alesperes-plebános és a gymnasiumnál püspöki bizos, meg volt hagyva, hogy csiksomlyói állomását 8 nap alatt foglalja el.

1855. óta a *német* nyelvnek, mint tannyelvnek is érvényre juttatása fensőbb helyről mindinkább előtérbe nyomatott. A nehéz és változhatatlanoknak látszó viszonyokkal egyedül küzködő püspök közölte ugyan a helytartótanács német nyelvű „note”-is és „abschrift”-jeit; de azoknak végrehajtása céljából az igazgatóságot nem zaklatta, nem fenyegette; s midőn módjában és hatalmában állott, sőt a helyzet és annak körülményei által arra mintegy ki is volt híva, hogy a gymnasiumhoz német qualificatióju tanárokat alkalmazzon: Csik-Somlyóra folytonosan tiszta magyar tanárokat nevezett ki, kik már ezen körülmény miatt sem tehettek a német nyelv tárgyában kiadott rendeleteknek az azokban kitűzött mértékig eleget.

Én ennél fogva a nagynevű és hazafias érzelmű főpapban még ezen nehéz időkben is nem a „germanizator” — mint valaha gyanúsították, — hanem éppen ellenkezőleg a körülményekkel számolni tudó és messze látó magyar hazafinak észéletes intézkedéseit látom.

Haynald Lajos püspök ur ö excája ez évben is a *csiksomlyói kegyhelyet* és intézeteket már nála szokásossá vált buzgósággal és főpásztori gondoskodással kereste fel.*)

Május 26-án déli 12 órakor a zárda templomába megérkezett és a főpásztort gyermek kegyelettel ohajtó néptől leirhatlan örömező érzések közt fogadtatott. Alig 3 órai pihenés után az öt körül özőnlő búcsus nép ezreivel a Kis-Somlyót teljes papi segédlet mellett egyházi diszruhában megkerülte. Másnap pünkösdi vasárnapján a nála szokásos ékesszóllással 2 óráig tartó szónoklatot intézett a zsufolásig szorongó és meghatott gyülekezethez.

Érvelése, mely mellett a Boldogságos Szűz tiszteletét vindicálta, valamint elragadó előadása a közönségre, sőt a hitközönyösökre és más vallásuakra is ellenállhatlan hatást gyakorolt. Az ünnepélyes szt. misét is ő excája végezte és áldotta meg a hozzá gyermekileg ragaszkodó székely kath. népet.

Ez alkalommal roppant néptömeg zarándokolt össze a csiksomlyói kegyhelyre, talán azon okból is, hogy a Boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásának hitelve csak közelebből hirdettetett ki a hívő népnek. De bizonyára összesereglett a nép azon okból is, hogy szeretett főpásztort itten láthassa, szavaiból vigaszt és erőt merítsen és buzgóságán épüljön. A gondos főpásztor és iskolai főigazgató a *gymnasiumot* is magas látogatásával szerencséseltetvén, a

*) „A buzgó püspök máj. 23-án indult el székhelyéről ámbár gyengélkedő egészségben a Boldogságos Szűz csiksomlyói csodálatos szobrához, hogy ott, hol Erdélynek felerészéből 40–50,000-re menő zarándokló szokott összeseregleni: a székelység nemzeti és vallásos pünkösdi búcsuján jelen legyen. A főpásztor jelenléte mennyire főttozza a székely nép buzgóságát: csak az tudhatja — írja György István, — ki egy ilyen pünkösdi ünnepélyben részt vesz, és a ki hallja azon felemelő szent beszédeket, melyeket Haynald püspök Attilának ezen harcziasszónáradékaihoz intézni szokott.” (Religio. 1855. II. 5. l.)

tanári testület és jöreményű tanuló ifjuság üdvözléseit kegyteljesen fogadta és bölcs intelmekkel viszonzotta. Megenlitem, hogy a kifogyhatlan bőkezűségű főpásztor a csiksomlyói zárda-főnöknek 1000 forintot ajánlott a különben fényes zárda-templomban készitendő új orgona költségeire. (V. ö. Religio, 1855. I. 541. és köv. II.)

Jóllehet feladatomhoz szoros értelemben nem tartozik, felemlitem, hogy a fáradhatlan buzgalmu főpásztor Csik-Somlyóról máj. 29-én kiindulván, a *gyimesi csángokat* örvendeztette meg kedves látogatásával. A *gyimesközéploki* templomat felszentelte és itt, valamint a gyimesi vámban is a főpásztori szabályszerű látogatás egyéb teendőit is a gyermekded érzelmű kath. *csángók* rendkívüli örömyilatkozatai között végezvén, alkalmilag kirándulást tett a határon túl 1 órányi távolságra fekvő *moldvai* magyar csángó községbe *Csügésbe*, hol a csángók mint az Úr angyalát rendkívüli örömmel és csodálattal állották körül. A főpásztor felhasználta az alkalmat, hogy hozzájuk viszonyaiknak megfelelő szavakat intézvén, ellagytott viszonyaik közepett is ősi szent hitök és magyar nemzetiségök iránti kitartó hűségre buzdítsa. Leírhatlan a hatás, melyet a kegyes főpapnak a csángoknál tett kegyes látogatása okozott. Fülébe ment volt ez a moldvai missioi főnöknek is, ki későbbi hallomás szerint föl is jelentette volt Rómába az erd. püspököt a miatt, hogy csügési látogatásával sarlóját idegen buzába merte vala bocsátani. Erdély nagynevű püspöke, ha ez iránt talán kérdést intéztek, bizonyára felvilágosította a moldvai hitéleti viszonyok felől a római Kuriát.

Bizonyára a moldvaihoz hasonló tapasztalatok érlelték volt meg Haynald Lajos nagy eszmékkal foglalkozó lelkében azon tervet, hogy lépéseket tegyen a moldvai és havasalföldi missio-tartományoknak hierarchiai rendezése czéljából, miszerint a jászvásári és bukaresti ap. missio-főnökségek püspöki rangra emeltessenek, a magyarországi hierarchiával kapcsolatba hozassanak és esetleg az érsekségre emelendő k.-fehérvári egyházi főhatóság alá rendeltessenek. Ha pedig ezen terv kivitele nehézségeköe ütköznék: akkor ugyancsak K.-Fehérvártól függő viszonyban Székely-Udvarhelytt állíttassék püspökség, mely mintegy örökségébe lépnék az egész Székelysége és Moldvára joghatóságot gyakorolt régi milkoviai, avagy bákói elenyészett püspökségnek. Azon véleményben vagyok, miszerint nem Haynaldon mult, hogy ezen tervek, fájdalom! érvényre nem jutottak. Egy életirója megjegyzése szerint: „tervének kivitelére nézve azon időben sem Roma, sem az illető kormányok részéről semmi nehezebb ellenzés nem forgott föl. Lépéseit az akkori kalocsai érsek ellenszegülése hiusította meg.”

Haynald, e fáradhatlan főpásztor az 1855-ik év őszén egy második főpásztori körutat is tett. Aranyosszékről kiindulván, Marosszék és Felső-Torda mezőségi részeit érintvén, Székely-Kereszturon, Erdővidéken és Tusnádon át Háromszékre és onnan a püspökmegeye déli részein át székhelyére vissza, Tusnádra október 4-én

sz. Ferencz napján, mely azon hitközségnek titulusa, érkezett meg, s miután ott másnap vigaszteljes főpásztori látogatását végezte és kegyesemlékü elődjének tusnádi Kováts Miklós erdélyi püspöknek születésházát kegyeletes lélekkel felkereste és székely rokonait is kegyes atyai figyelmére méltatta: még az nap látogatásával szerencsétlente a csiksomlyói zárdát és gymnasiumot, s jól esett lelkének, hogy utjának fáradoalmait és annak minden gyümölcsét Csik-Somlyón a Boldogságos Szűz Máriának felajánlja. Ez alkalommal lefizette az orgonára tett ajánlati összeget is.

Tusnádról kiindulva okt. 6-án a természet-historiában buvárkodó főpásztor a *Tusnádi fürdő*, sz. *Anna tava és torjai* Bűdös természeti szépségek- és tüneményekben gazdag tájait járta be a csiki papság és világi urak előkelő rangu és számu kíséretében. (Religio, 1855. II. 421.— 429. II.)

A főpásztor ezen csiki magas látogatásai alkalmából fogant és érlelődött meg néhány *alsíki községben* az eszme, hogy, ha a csiksomlyói gymnasium teljessé alakíttatnék, ezen községek egyetértve a felcsiki és gyergyói testvérekkel, tekintettel gyermekeik nevelési céljaira, az általuk aláírt állam-kölcsönt a gymnasium kiegészítésére ohajtják felajánlani.

*

1856-ban dr. Fesztl Károly, Pécs-egyházmegyei prepost az erdélyi tankerület részére iskolai tanácsossá neveztetvén ki: Haynald Lajos püspöknek és egyszersmint az erdélyi iskolák főigazgatójának újabb alkalom adatott arra, hogy püspök-főigazgatói jogait, melyek e kivételes időkben az erdélyi katholicusok autonómiáját is tartalmazták, lángeszének, ritka bátorságának és erélyének fegyverével megvédelmezze.

Február 10-ről tehát rendeletet és utasítást adott ki, mely szerint az iskolák eddigi viszonyai az iskola-tanácsos kinevezetése által nem átaláltatván, a gymn. és normális isk. igazgatók utasíttatnak, hogy mindennemű fölterjesztéseiket ezután is a püspökhöz intézzék. Egyébiránt az iskolatanácsos állásának és küldetésének megfelelő tisztelettel lesz fogadandó.

*

1857-re esik sulypontja azon kiváló gondoskodásnak, a melyben nagy emlékezetű főpásztorunk dr. Haynald Lajos a csiksomlyói tan- és nevelés ügyet részesítette.

Még vastag felhők borították magyar hazánk egét, melyek alatt nagy szellemek sem látták a világsugárt, melylyel a dolgok jövőndő fejlődése elé pillanthattak volna.

Midőn Haynald a csiksomlyói tanintézetek fejlesztésével és alakításával foglalkozik, még talán nem gondol arra, hogy ezen művei tisztán magyar intézetek, a nemzeti geniusznak csarnokai fognak maradni. Ugyanis felhívó szózataival csaknem egyidőben ösztönszerűleg nyul azon föltételekhez, melyek az

által a fölkarolt iskolák, nevezetesen a gymnasium fejlődését és nyilvánossági jogát az adott politikai viszonyok között biztosítandók valának. Így 1857. február 24-ről kelt rendeletében kijelenti, hogy a kultusminiszteriumnak a *németnyelvre*; mint tannyelvre vonatkozó 1855. nov. 13-án kiadott rendeletével ellenkezni nem egyéb, mint az ifjuság előtt a közhivatalokra vezető utat megnehezíteni, a tanárokat gyanúsításoknak kitenni, a gymnasiumnak pedig különben is már sokszor megtámadott nyilvánossági jogát veszélyeztetni. Elrendeli tehát, hogy legalább a III. és IV. osztályban a németnyelv tanítása ugyan ezen a nyelven megkezdessék.

Az aggodalmas benyomást, melyet a püspök ezen rendelete okozott, csak fokozhatta márcz. 25-én kiadott azon leirata, mely szerint a tanárok felhivatnak a *tanári vizsgálatnak Bécsben való letételére*; mivégből a leirat kilátást és módot nyújt arra, hogy a tanárjelöltek az említett birodalmi székvárosban 3 hónaptól egy évig terjedhetőleg magukat a német szóban gyakorolhassák s a vizsgálatra előkészülhessenek. A leirat, melyből lehetetlen a resignatio bizonyos hangulatát ki nem olvasni, e szavakkal végződik: „*Studete, laborate! Dii laboribus omnia vendunt.*”

Gyengiteném Haynald püspök lönkelt gondolkozásának, atyai érzelmeinek és a székelyföldi viszonyokat annyira ismerő áttekintésének magas becsét, ha a *csiksomlyói gymnasium kiegészítésére, a tanítóképezde felállítására és a főleemi iskola szervezésére s javadalmaadására* vonatkozó terveit, ezeknek indokait és a kiviteli módokat kivonatos csekély szavakkal akarnám ismertetni. — A nagy jótevő és alapító által e tárgyban kiadott *szózatok és felhívások* a legékesszólóbb tanui lesznek és maradnak azon szellemnek, melyből forrásoztak. Szükségesnek tartom azért ez érdemben magas leiratai közlésével magát a kegyes főpásztort és Maecenást szólaltatni meg.

Az 1857. február 7. ról 419 sz. a. kelt és a székelyföldi esperesekhez intézett püspöki leirat tartalma következő:

„Egy, az én kedves székelyföldi hiveimet mélyen érdeklő ügyben akarom főtűd uraságodnak és esperes-kerületi paptársainak figyelmét és lelkes közremunkálását igénybe venni. Kéves szóval adom elő az ügyet azon meggyőződésben, hogy annak egyszerű fölemlítése is mindnyájunk kebelében a lelkesedés és tett-készségnek meleg érzelmeit fogja felkelteni. *A katolikus székely népnek a Csik-Somlyón felállítandó 8 osztályu teljes Gymnasiumra, jól szervezett iskola-tanítói Képezdre és azzal kapcsolatban lévő 4 osztályu Normális iskolára* el nem mellőzhető szüksége van.

Szüksége van 8 osztályu Gymnasiumra, mely tökéletes szervezése által a magas kormány és az egyház minden igényeinek megfelelően, magának a nyilvános tanintézet teljes jogát biztosítsa,

a katolikus székely ifjúságot az állami hivatalokra kellőleg elkészítse, az erdélyi papság és szerzetes rendekbe való felvételre kiképezze, úgy a székely nép előmenetelét és boldogulását könnyítse.

Szüksége van iskola-tanítói képezdére. Népművelést hangoztatnak mindenfelől. Ez az egyháznak régi óhajta és törekvése; de a népművelésnek tényezői a tanítók, kiknek hogy taníthassanak tanulniok, hogy másokat képezhessenek, képeztetniök kell. A tanítók kiképzésének módja a Székelyföldön mindenki előtt ismeretes. Hiányosságát mindenki érzi. Hogy rajta segítve legyen, mindenki óhajta. A képezdének felállítása iránti tervadásra a magas kormány által is fel vagyok szólítva. Hová tudjam ezt inkább tervezni, mint kedves székely hűveim körébe, kiknek vallásos neveltetésök és boldogulásuk annyira szívesen fekszik?

A képezdével egészen kiegészítő kapcsolatban áll a 4 osztályu Normális iskola, melyben a képezdei tanulók gyakorlatilag tanulják a helyes olvasás rendszerét. Ha szerencsésen működő felgymnasiumot és képezdét ohajtunk: a jól rendezett Normalis iskolát nélkülözni nem lehet.

Csik-Somlyón kívánnám ezen intézeteket felállítva látni;

1) Mivel az erdélyi egyház ezen classicus földjéhez a székely nép vallásos emlékeinek legszebbjei kötvék; mivel a hely, hol az ősatyák és azok utódai a Boldogságos sz. Szűznek édes anyai pártfogását tapasztalták, legalkalmasabb a katolikus nemzedék katolikus érzelmeinek nevelésére és szilárdítására.

2) Mivelhogy a több mint 80,000 katolikus lelket számláló Gyergyó, Csik és Kászonnak, valamint felső Háromszék és a Sepsiké-kerületnek mintegy középpontját képezi, hová a szegényebb szülők is könnyebben küldhetik gyermekeiket; hol ma is a 4 gymnazialis osztály több növendéket számlál, mint más teljes gymnasiumaink 8 osztálya.

3. Mivel a tanító-képezdére sem lehetne Somlyónál akár valósi, akár helyfokvési tekintetben alkalmasabb helyet kijelölni.

4. Mivel maga a mindenütt, hol főpásztori utazásaimban megfordultam, hangosan nyilvánuló közvélemény is Somlyót a fenn írt czélokra legalkalmasabbnak ítélte.

De a kijelölt czélok elérésére pénzbeli erőre van szükségünk.

Lássuk mintegy mennyire:

a) *A teljes közép-tanodát illetőleg* a felső 4 osztály számára 6 tanárnak évi fizetése 600 pfrt és 60 pfrt szállás pénznel kevesebb nem lehet. Könyvtár- és taneszközökre évenként 100 frt, fára 50, szolgára 100 pfrt szükséges. Ez tenne 4150 pfrtot.

b) *A tanítói képezdét illetőleg* a képezdei tanár évi fizetésébe 700, melléktanár és taneszközökre évi 500, a képezdei tanulók hitoktatójának legalább 60 pfrt, összesen 1260 pfrt.

c) *A normalis iskolát illetőleg* 4 tanárnak évi fizetése összesen

legalább 1000 pfrtban volna megállapítandó a fa és szolgára szükséges költséget, mely talán az iskolapénzből kitelnék nem is említvén.

Kellene tehát a kitűzött 3 czélra összesen mintegy 6410 pfrt évenként, minek biztosítására 128200 pfrtnyi tőke szükségeltetnék ; s még e sem volna minden, mert a felgymnasium és képezde elhelyezése végett építeni is kellene, mi még hasonló nagy pénzüsszeget igénylene. Honnan azt előszerezni ?

A meglévő katolikus pénzalapok mostani kiadásait sem képesek kellőleg fedezni ; innen czélunkra mitsem remélhetünk. Magunknak kell tennünk tehát és áldoznunk, ha boldogulni akarunk, nincs más mód. Most nem tenni, pedig annyi volna, mint katolikus fiainknak s a népnek vallásos nevelését elnapolni. A biztosítandó összeg nagy, de nagyobb és kihatóbb a czél és haszon, melyet elérni akarunk. Tudom, hogy a székely nép szegény ; de tudom, hogy gyermekeik boldogulása tekintetéből utolsó fillérét is feláldozni kész volt ; s Isten, kiben teljes reménnyel bizunk, hiszem támasztand a jobb sorsuak sorában jötevőket, kik vallásuk és nemzetiségük emelésére az áldozatot nem kimérendik. Én részemről azon ígéretet teszem, hogy minden begyűlt 10 frt után a 11-iket ráadom, — vagyis minden 10.000 begyűlt forintra 1000-et, 120,000-re 12,000-ret ráfizetendek. S most megmondhatom a pénzüsszeg megszerzésére vonatkozó véleményemet: a) hol a községek tisztán katolikusok, ott a helység akár közjövödelmeiből, akár külön rovatál utján, bizonyos összeg fizetésére kötelezhetné magát, melyet akár egyszerre, akár 5 évi részletekben kifizetne. Vannak a Székelyföldnek több helyiségei, melyek egy és több ezer pfrtot is biztosíthatnának, pl. Szárhegy, Ditró stb. ; vagy b) a Székelyföld katolikus lakossága mintegy 157,509 lelkét számlál ; vegyük, hogy minden 5 év alatt egyre-másra évenként csak 10 p. krajczárt fizessen, mégis ennyi idő alatt 133,255 pfrtnyi tőkére tehetnénk szert, miáltal hozzájárulván ajánlatom, tervezett intézeteink teljesen biztosítva volnának ; vagy c) kötelezze magát minden adófizető család, hogy minden adófrtja után 5—8 évekig, tehetségéhez képest, 5 vagy 10 pkrajczárt fizetend. A status-kölcsönre aláírt összegeket a községek és egyes jötevők hiszem örömet felajánlanák a gazdagabbak többeit, a kevésbbé tehetősek kevesebbet. Az én törekvésem volna azután, hogy a tett ajánlatok mineműsége szerint a mennyiben a magas kormánynak belé egyezése szükséges, azt kieszközöljem.

Jelen soraim tájékozásul irvák ftdő uraságodhoz avégett, hogy a kerületi papsággal minél hamarább tanácskozván, s ezáltal a derék székely nép jelesebbjei s községei szándékát kitudván, az iránti véleményét nekem részletesen előterjessze. Örömet vendek a dolog mikénti legczélszerűbb kivihetősége iránti minden tervet. S ha esiker reménye a begyűlt véleményekből kiderül : főpásztori szózatot intézendek kedves székely hiveimhez a kérdéselt tárgyban.

Szeretném, ha Főtisztelendő Uraságod nekem véleményét jövő márczius hó 7-éig beküldené. Egyébiránt stb. Károly-Fehérvártt, Bőjtelő hava 7-én, 1857. Lajos, s. k.“

A székelyföldi espereseknek ezen felhívásra, mely a belső Székelyföld művelődés-történetében korszakot képez s mely az ő hazafias érzelmeiket kellemes rezgésbe hozta, bizonyára csak egy volt a véleményök, t. i. egyhangu, hódolatteljes üdvözlése a nagyszivű főpásztor nyilatkozatának.

Igy Gyergyóból márczius hó 17-éről ezt irák: „Tisztelve szeretett püspökünk Haynald Lajos urnak, kinek érde-
mei bérczes hazánk egén arany betűkkel tündöklenek, a Csik-Somlyón felállítandó nyolcz osztályu gymnasium, tanítóképezde és négy osztályu normalis iskola tárgyában február 7-én kelt, meleg szivből felforró, édes szavakban ömlengő kedves főpásztori levelét örömlelkedéssel vettük és üdvözlöttük; egy főpásztornak, egy édes atyának övéi boldogságát mélyen óhajtó hangjai azok, magasztos érzelmeiben kifejezve, melyeket olvasván, önkénytelenül jutott eszünkbe a bölcsnek ama mondata: „Quasi stella matutina in medio nebulae et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei.“ (Eccl. 50.) — (Religio, 1857. I. 206.)

Haynald tehát kifejezett szándékában és terveiben az illető esperesek jelentései által még inkább megerősítettvén, az előbbi szózatában tett ígéretéhez képest máj. 4-ről kibocsátotta *a csiksomlyói iskolák érdekében kelt felhívó szózatát székelyföldi kedves híveihöz*, a mint ez szó szerint itt következik:

„Lajos az erdélyi püspök stb. Székelyföldi kedves kath. hiveimnek üdvözlét és áldás az Urban!

Főpásztori szivem szeretetének teljéből akarok hozzátok szólani oly ügyben, melynek létesítése a katolikus székely nép boldogabb jövőjének egyik fűszközlője leend.

Kevés szóval adandom elé, a mit mondani akarok. Mert nektek, Krisztusban szeretett hiveim! kik ősi dicsőségték magasztos érzetétől lelkesülve, gyermekeitek nevelését s ezáltal nemzetetek szellemi emelkedését eszközölni mindenkor ritka buzgósággal igyekeztek, elégségesnek tartom kijelölni az utat, mely jüvendő jobb léteteknek biztosítására vezet, avégre, hogy az érettetek tenni és áldozni kész Főpásztorotoknak szándékát közakarattal felkaroljátok és áldozataitok által dicsőségesen életbe léptessétek.

Hajdan a harczmezőn jeleskedtetek; s tudom őseitekhez méltók leendetek, ha a felséges apostoli fejedelem hű vitézségteket a legmagasabb trón és haza védelmére igénybe veendi. De önérdetek és a kedves hon java, becsülete mást is vár tőletek. A székely népnek, ha az egyházi és állami hivatalokban nevének régi dicsőségét méltán hordozó fiakat, hű és okszerűleg munkás honpolgárokat és így vallásosságában boldog nemzedéket nevelni akar;

az egyház által táplált és szentesített tudományosság és műveltség mezején is jeleskednie kell. Ezt saját kebelében felállítandó, korunk igényeinek teljesen megfelelő tanintézetek által érendi el.

Ilyen intézetek volnának pedig :

1) egy a mostaniaknál tökéletesebben fölszervezett nyolcz osztályú teljes középtanoda ;

2) egy jól elrendezett iskola-tanítói képezde ; és

3) egy a képezdével szoros kapcsolatban lévő négy osztályú elemi iskola.

Szüksége van a katolikus székely népnek egy nyolcz osztályú középtanodára, mely tökéletes szervezése által a magas kormány és az egyház minden igényeinek megfelelően, magának egy nyilvános tanintézet jellemét és jogait biztosítsa, a kath. székely ifjúságot az állami hivatalokra kellőleg előkészítse, az erdélyi papságra és szerzetes rendekre való felvételre kiképezze, és így a székely nép előmenetelét és boldogulását könnyítse.

Szükségtek van iskola-tanítói képezdére. Népnevelést hallotok kedves fiaim, mindenfelől hangoztatni. Ez volt az egyháznak öregi óhajtása és törekvése. Forrón óhajtjátok azt bizonyára magatok is. De a népnevelésnek tényezői a tanítók, kiknek, hogy tanithassanak, tanulniok, hogy másokat képezhessenek, képeztetniök kell. A tanítók kiképeztetését az eddigi harangozói és tanítósegédi rendszer által, miként tapasztalásból tudjátok, kellőleg elérni nem lehet. Segíteni kell a dolgon ; segítve lesz pedig az iskola-tanítói képezde által, melynek mielőbbi felállítását, irántatok való atyai gondoskodásából maga a cs. kir. magas kormány is újabb időkben ajánlotta.

Szükségtek van egy, a képezdével kapcsolatban álló négy osztályú elemi iskolára, melyben a képezdei tanulók gyakorlatilag is tanulhassák a helyes oktatás rendszerét, és melyben gyermekeik a középtanodai tanulmányokra kellőleg előkészítettessenek. Ha szerencsésen működő főgymnasiumot és képezdét óhajtunk, a jól rendezett elemi iskolát nélkülözni nem lehet. Mert ez amazoknak alapja. Alap nélkül pedig építeni nem lehet.

A hely iránt, hol ezen intézeteket felállítani legcélszerűsabb, csak egy vélemény uralkodhatik azok szívében, kik nem helyi vagy magán érdeket, hanem az összes katolikus székely nép boldogulását szokták szemük előtt tartani. Én e végre Csik-Somlyót jelölöm ki.

(Indokokul a 17. lapon olvasható 1—1 pont ismétellettik.)

Óhajtom Krisztusban szeretett hiveim ! hogy a hely iránt köztetek féltékenység és szakadozottság ne uralkodjék. Egyforma szeretettel öleltek mindnyájatokat. Egyforma közelségben állotok szívemhez, bármily részében lakjatok a Székelyföldnek. Csak összpontosítani akarlak egy mindnyájatokat egyformán érdeklő szent

ügyben, nehogy szétszórva és kicsinységekben erőfőket elpazarolva, szent szándékaitokat meghiusítsátok. Udvarhely és Marosszék bir középtanodát; ha Isten éltet ad és a hivek közremunkálása igyekezeteimet és áldozatkészségemet gyámolítandja, Háromszéknek is szerzendek Kantán egy, a nép igényeinek megfelelő s a középtanodai czélokot is részben eszközteni képes ipartanodát; de felgymnasiumot és képezdét minden székben külön felállítani képtelenek lévén, központosulnunk és közérővel kell a közboldogságot előmozdítanunk.

A kijelölt tanintézetekre pénzérő szükségeltetik, és pedig:

1) A csiksomlyói középtanoda felső négy osztályának kellő javadalmazására mintegy évi 4240 p. forint;

2) Az iskolatanítói képezdére mintegy évi 1260 p. forint;

3) A négy osztályu elemi iskolára mintegy évi 1200 p. forint; összesen tehát mintegy évi 6700 pengő forint és így ennek biztosítására 134,000 frtnyi tőke; az evégre szükséges épületek kiállítására megkívántató pénzérőt ide nem értve.

Ez bizonyára nagy összeg. Honnan fogjuk azt előszerezni? A meglevő katolikus pénzalapok mostani kiadásait is alig képesek kellőleg fedezni. Azokból célunk előmozdítására segítséget nem reményllhetünk. Magunknak kell tehát tennünk, áldoznunk, ha boldogulni akarunk. Igaz, a biztosítandó összeg igen nagy; de nagyobb és kihatóbb a cél, melyet elérni akarunk, melyet elérnünk kell, ha a nemzetet nem üres szóval, hanem tétlben boldognak óhajtjuk. Tudom, Krisztusban szeretett fiaim! hogy a székely nép szegény; de tudom és a nagyrabecsülésnek érzetével tapasztaltam azt is, hogy a jó székelyek gyermekeik boldogulása, nemzetök felvirulása tekintetéből utolsó fillérőket is örömmel feláldozni mindenkor készen voltak. S Isten, ki a benne bizókat el nem hagyja, kinek szent nevében akarjuk tervezett művünket megkezdeni, hiszem, támasztand a jobb sorsuak sorában jótevőket, kik vallásuk és nemzetiségük emelésére az áldozatot nem kimérendik. Én részemről, kedves fiaim! ezennel ünnepélyes ígéretet teszek, hogy minden begyűlő tíz forintra a tizenegyediket ráadandom, vagyis minden tizezer begyűlt forintra egy ezeret, 120,000-re tizenkét ezeret s így tovább.

Szózatok emelkedtek fel közöttetek, szeretett hiveim! melyek ez irányban a legjobb eredményt engedik reménylenem. És az erdélyi cs. k. főméltóságú Helytartótanács, honnan áldozatkészségtek gyámolítását kértem, azon kitűnő törekvésénél fogva, melylyel a tudományt és a vallásos erkölcsi műveltséget körötőkben előmozdítani atyailag óhajtja, folyó évi Szentgyörgy hava 18-án ^{7494/1209.} szám alatt, a cs. kir. kerületi hivatalokhoz kibocsátott körrendeletében törekvésünket nemcsak helybenhagyja, hanem a cs. kir. hivatalokat fel is szólítja, hogy az esperesekkel és lelkészeikkel, kikre az adományokat gyűjtő munkának vezetése és keresztülvi-

tele bizatik, egyetértve, saját javatokra szolgálendő önkéntes adozatkészségeket gyámolítani igyekezzenek. Ezen helytartó-tanácsi kegyes kibocsátvány értelmében

1) oly helységekben, melyeknek lakossága tisztán katholikus, szabad a helységnek közjövödelmeiből önkéntes ajánlatot tenni; mi iránt a községnek törvényes képviselői formaszertint határozat által, mely megerősítés végett a cs. kir. hivatalok utján a főm. Helytartó-Tanács elejébe terjesztendő, nyilatkozandanak ;

2) oly helységekben, melyeknek lakossága vegyes vallásu, szabad minden katholikus adózónak magát egy néhány évre minden adóforintja után fizetendő néhány krajczárban ajánlott adakozásra kötelezni, csakhogy írásban nyilatkozzék, mennyit, hány évre és mily feltételek alatt akar adóforintja után évenként fizetni ?

3) Hol tisztán katholikus helységek az álladalmi kölcsönre aláírt összegeket akarnák följánlani, azt tenni a cs. kir. járási hivatalok utján eszközözendő helytartó-tanácsi helybenhagyás mellett szabadságukban áll.

Egyes jóltevőknek azon javakból, melyekkel Isten őket megáldotta, teendő ajánlatait hálás szívvvel fogadandjuk.

Krisztusban szeretett gyermekeim ! ime az egyház és álladalom segédkezeiket nyújtják felétek, hogy nemzetetek boldogságát előmozdítsátok. Lelkesedjetekek lelkessétekek egymást a szent ügyért. Tegyetek a mennyit tehettek örömmel és készségesen, mert magatoknak teszitek. Kit Isten többel áldott meg, ne sajnáljon többet adakozni ; ki kevésbbé tehetős, emlékezzék meg, hogy az evangelium szerint a jó Isten a szegény asszonynak kész szívvvel adott fillérét is megáldotta.

Pünkösdkor ismét kedves körötökben akarok lenni Csik-Somlyón, hogy imáitokkal egyesítvén imámat Istennek szent oltára előtt, veletek együtt könyörögjek mennyei áldást s ennek biztosabb leimadására a szeplötelenül fogantatott Boldogságos szent Szüztől édes anyai pártfogást Istennek szent nevében tervezett munkánkra. Közöttetek munkálkodva, tanácsot tartok lelkészeitekekkel és a nép képviselőivel avégre, hogy a tervezett tanodák ügye mindnyájatok javára minél szebb eredménynyel létrejölessen.

Istennek áldása és a mi Urunk Jézus Krisztusnak kegyelme legyen veletek és erősítsen meg benneteket minden jóban.

Kelt Pesten, felséges apost. fejedelmünk és legkegyelmesebb Asszonyunknak testvérhonunkat boldogító körútja első napján, 1857. pünkösd-hó 4-én. Lajos s. k. püspök. Ó Excellentiájának kegyes parancsára Lönhart Ferencz sk. oldalmelletti kanonok.

Ugyan május 4-éről ezen történelmi nevezetességu főpásztori szózatot, melyet méltán nevezhetünk a csiksomlyói rom. kath. iskolák alapító-levelének, a püspökmegyei esperesi hiva-

talokhoz következő nyomtatott felhívással és végrehajtási útasítással küldötte meg a gondos főpásztor:

„A Csik-Somlyón felállítandó felgymnasium, iskolatautói képezde és négy osztályu elemi iskola ügyében, kedves katolikus székely hiveimhez kibocsátott főpásztori levelemből . . . példányt idezárók. Főtisztelendő uraságod azokból minden plebánia számára egy-egy példányt fog átadni a plebániái jegyzőkönyvbe leendő bevarrás végett; a többi példányokat pedig úgy fogja elosztani, hogy a helységek előjárói és a tekintélyesebb férfiak egy-egy példányt belőle kaphassanak.

Szándékomat és az e szándék életbeléptetése iránti teendőket e nyomtatott körlevélben kijelöltem. Az // alatt idefogott körrendeletet az erdélyi cs. kir. főméltóságu Helytartó-Tanács 1857. sz. György hava 18-án ^{7494/1209.} szám alatt ugyanez ügyben a cs. kir. kerületi hivatalokhoz azon határozott utasítással bocsátotta ki, hogy a cs. kir. kerületi és járási hivatalok ezen közhasznu vállalatnak létesítésére gyűjtendő adakozásokat ne csak ne akadályozzák, hanem a községeket az ezen vállalatból rájuk háramlandó haszon iránt kellően felvilágosítani és azt maguk körükben előmozdítani igyekezzenek.

Az adakozások egybegyűjtési munkájának vezetése és kivitele a főt. esperesre és az illető t. lelkészekre bízatik, kik magukat a cs. kir. járási hivattal érintkezésbe teendik.

Erre nézve következő utasítást adok:

1) Miután főpásztori levelem kellőleg szétosztatott és a kath. nép szándékom felől e körlevélből értesült, egy a járási hivattal egyetértőleg meghatározandó napon a Szentlélek segítségül hívásával kezdendő szent misét tartand a lelkész, melynek végeztével körlevelem felolvastatik és a népnek meleg szavakban ajánltatik.

2) Ezután gyűlés tartatik, melyben a községnek törvényes előjárói formaszert kimondandó határozatban a tervezett tanintézetekre ajánlatukat írásban teendik, azt aláírják és illető cs. k. járási hivattalnak kézbesítik. A határozat, akár a falu közjóvedelméből bizonyos pénzösszeg, akár pedig az álladalmi kölcsönre aláírt összegről szóló álladalmi kötelezvény ajánlatotott legyen, érvényességgel akkor birand, midőn az a főméltóságu cs. k. Helytartó-Tanács által meg fog erősítettetni.

3) Nem tisztán katolikus helységekben, vagy hol egyes emberek tisztán kath. helységben a nevezett célra minden adó forintjok után évenként fizetendő 5—10 kr fizetésére akarják magokat kötelezni, szükség, hogy nyilatkozatuk írásba vétessék és abban tisztán kiirassék, mennyit? mennyi évre? mily föltételek alatt akarnak fizetni? Az ezen nyilatkozatról szóló és a helység előjárói által kellőleg hitelesítendő irat hasonlónul a cs. királyi járási hivattalnak kézbesítendő leszen.

4. Azon jöltevők, kik most mindjárt fizetendő készpénzzel akarnak a szent ügy előmozdításához járulni, a pénzt a lelkész és az egyházgondnok előtt nyugta és ellennyugta mellett kifizethetik. Az összeg további rendeletemig a templom pénztárába teendő.

5. A lelkészek minden adományt pontosan feljegyzendenek és a jegyzéknek egy példányát, előterjesztés végett az esperesi hivatalnak kézbesítendik.

Az ügynek kellő lendületet a lelkésznek buzgalma fog adhatni. Világosítsák fel a népet, de tartózkodjanak minden erőszakoskodástól. Áldozzanak maguk is, a mint tehetségök engedi. A boldogított nép áldása fog egykor emlékezetöken nyugodni. *Lajos, s. k. erdélyi püspök.*“

Ugyanezen kelet alatt a püspök ezen felbívó szózatot az ország méltóságainak és jótékonyságaikról ismert nagyobb birtokosainak és tisztviselőinek is megküldötte s hozzájuk a következő nyomtatott kísérő levelet csatolta:

„A katolikus székely nép érdekeinek emelésére Csik-Somlyón az erdélyi katolikus egyház classicus földjén, egy korunk igényeinek megfelelő teljes középtanodát és iskola-tanítói képezdét akarván felállítani, miután azt katolikus pénzalapjaink erején nem eszközölhetjük, egyes községek és jöltevők adakozását bizalommal igénybe venni kénytelenítettünk. — Ily czélból van szerencsém a katolikus székely néphez intézett főpásztori körlevelemet közleni s mint kedves honunk és nemzetünk kitünő fiát ezen a vallás és nemzetiség érdekében oly fontos szándéknak kegyes adománya s ily adományoknak ismerősei körében leendő szives gyűjtése általi pártolására felkérni. Bármily csekély adomány is köszönettel fogadtatik. For Jja, stb. *Hajnald Lajos, m. k. erdélyi püspök.*“

Az 1857-iki csiksomlyói *pünkösdi búcsu* alkalmából olvasom a »Religio«-ban (1857. II. 39 — 40 II.)

„1567-ig megy vissza e szent gyülekezés eredete. Székely őseink ez említett időpontban győzelmes csatát vívtak ifj. János Zsigmond hittérítő hadai ellen, — legszentebb kincsök, hitvallásuk fenntartásáért. E győzelem emlékét megszentelni azóta minden évben ezereként zárandokol népünk örege, ifja, férfja és nője Somlyóra.

Az idén is már pénteken nagyszámban gyülekeztek az ájtatoskodók. Szombaton, midőn *Erdély kath. főpásztora dr. Hajnald Lajos* érkezésének híre futamodott, lovasok vonultak Ő excellentiája elébe a Nagyerdő aljáig, hol első elfogadása történt; az út, mindenütt, hol jött, zöld ágakkal volt ékesítve. Midőn közel volt Somlyóhoz, sebes rohanással jöttek a lovasok egy vörös kereszt-zászlóval, hogy hirdessék érkezését a lángbuzgalmu apostoli főpásztornak. Mily diadalmas elfogadása volt őexcellentiájának, azt csak látni kellett, leírni nem lehet.

Nagy bajjal, az ájtatos nagy néptömeg között ő excellentiája

bement az egyházba, imáját elvégzendő. Azután a ferencziek zárdájában kegyeskedett elfogadni a minden rangu és rendű s kitűnő számú tisztelgőket. Ezután ő excellentiája a Kis-Somlyó hegyet a zarándokok ezreivel megkerülte. Szent menet után benn az egyházban és künn a templom előtti téren déleesti isteni szolgálat s szónoklat tartatott. Estve a székely nemzet viruló remény-bimbói, a *tanuló ifjuság* tisztelgett énekekben és szónoklatokban ő exjának.

Pünkösöd napján a gyülekezők száma huszezeren felül volt. E napot nevezetessé tette — mi ily alkalmakkor máskor soha sem történt — még az is, hogy *Szőcs Antal a csicsói és Puskás Tamás a somlyói* öreg lelkész urak, a szent menet bejövetele után ötvenedes áldozatukat, *arany miséjüket*, mutatták be az élők és holtak Istenének. Az első benn az egyházban, a másik künn a téren levő ferencziek kertjébe foglalt sz. János kápolnájában. — Szent beszédet e két veterán lelkész felett ő excellentiája tartott, oly szivrehatólag, hogy a megindulás könnyei ezerek arczán valának szemlélhetők. A szent beszéd után ő excellentiája — ki nemcsak a valláshoz, de az apostoli fejedelemhez való ragaszkodást is szokta e vallásos és mindig hű nép között erősíteni — a tridenti zsinat hitvallását mondhatta el nyájával: egyszersmind a hűség esküt is a legmagasabb fejedelem, a cs. k. apostoli Felség iránt.

A teljes diszű egyházi szolgálat után a két arany-misés pap által a ferencziek zárdájában rendezett lakomára mentünk.

A lelkes felköszöntöket mellőzve, ebéd után ő excája értekezést tartott a nem kis számú lelkész urakkal a *főgymnasium ügyében*. A magas akaratot, mely ő excellentiájának a kath. székelyekhez intézett szózatában velősen nyilvánítva volt — mindannyi székely szülöttek örömmel karolták föl. Ferenczi József udvarhelyszéki és Mészáros Antal gyergyószentmiklósi esperes urak azonnal jelentékeny összegeket ajánlottak fel.

E szép jövőt előteremtő értekezés után *estve újból a tanuló ifjuság tisztelgett.*

A gymnasium ügyéről lévén szó, kiemelendő még az alcsiki derék esperes *Csató József* urnak kerületében a szent ügy iránt kifejtett buzgalma; az ő lelkes fáradozása következtében, Alcsik már is 13,000 pfirton fölül ajánlott a gymnasiumra, a lelkész urakat és kántorokat kivéve. Fel-Csikon is az egyháztól és a polgári hivataltól kijelölt biztosok útján foly jelenleg az aláírás megyéként; s mint halljuk, jelentékeny összeg gyűlt ott is a nagy célra. Az is megemlítendő, hogy Haynald püspök úr ő excája újból 200 pfirtot kegyeskedett adni a zárda 24 változatú nagyszerű orgonájának elkészítésére“.

*

Roppant és bámulatunkat felkeltő azon lelkesedés és munka, melyet Haynald Lajos püspök különösen 1857. tavasza

óta a székelyföldön és az ország más vidékein a csiksomlyói iskolák céljaira megajánlott pénzek behozatala, azoknak az általa beállított kezelő püspöki bizottmányhoz való átjuttatása, a pénzek kölcsönös nyugtázásai, a bizottmány utasítása, a be nem folyt ajánlatok biztosítása körül e tárgyban a magas helytartó-tanáccsal, a cs. és kir. hivatalokkal és egyes jötevőkkel való érintkezés folytán lankadatlan buzgósággal kifejtett.

Előbb Csató József alcsiki espereshez, azután az iskolai alapot kezelő püspöki bizottmányhoz intézett szép magyar nyelvű leiratai a főpásztor mindenre kiterjedő gondoskodásának, mély belátásának és az ügyön csüngő lázas tevékenységének hevétől lángolnak.

Ápril 27-éről értesít a főpásztor, hogy a székelyföldi esperesek a hozzájuk intézett felhívásra kedvezőleg nyilatkoztak; a Helytartótanács pedig ápr. 12-éről kelt átirata szerint a csiksomlyói iskolaalapra való gyűjtést nemcsak megengedte, hanem e célra a cs. és k. hivatalok közremunkálását is felajánlotta.

Julius 15-éről értesít, hogy az *V. osztályt és praeperandiát* is a jövő tanévben meg kellene nyitani. E célból a gymnasiumhoz oly tanárt küld, ki a tanítóképezdén a szépírást is taníthassa; Horváth Károly gymn. tanár pedig a tanulm. alaptól huzandó remuneratio mellett tanítani fogja az éneket, ezenkívül a hittant s esetleg 100 frt honorárium mellett vinni fogja az igazgatói teendőket. A képezde a gymn. épület azon termébe lesz behelyezendő, melyekben jelenleg a norma osztályai vannak; az elemi iskola osztályainak pedig ideiglenesen a zárdában kell helyiségeket keresni.

Julius 28-áról kelt leiratával a begyűlő pénz kezelésével Csató József alcsiki, Eránosz Jeremiás felcsiki ker. espereseket, Sántha Imre szentmiklósi, Györfy Lajos szeredai lelkészeket, Bodó Alajos gymn. igazgatót és Horváth Károly gymn. tanárt bizzameg, közölvén velök a kezelésre vonatkozó főbb pontokat, melyek alapján őket egy részletes kezelési szabályzat iránt kidolgozandó javaslat-tételre hívja fel.

Ezen küldöttség megbízatásában eljárván, augusztus 31-éről a püspök a pénzkezelő-bizottmány megalakulására vonatkozólag a következő nagyfontosságú és Csató József alcsiki espereshez intézett leiratban intézkedett.

„A Csik-Somlyón föllálitandó tanintézetek pénzalapjának kezelésére kinevezendő püspöki bizottmány iránt f. hó 11-én Csik-Somlyón tartott tanácskozásnak jegyzőkönyvére következő észrevételeim vannak :

Örvendek, hogy a tanácskozó tagoknak választása oly két férfura esett, kik vallásosságuk és az intézetek iránt bebizonyi-

tott lelkesültségökért nemcsak bizalmamat, hanem nagyra becsülésemet is birják. Ha a választott urak a közügy érdekében a munkát elvállalják, örömet fogom kineveztetésüket megadni.

A tárgy fontossága és a kezelendő pénzalap körül teendő munkának sokoldalú elágazása, mégis szükségessé teszi, hogy a bizottmány több tagokból álljon. Ezt maga a közbizalommal megtisztelt két férfi is ohajtandja. A pénzalap nemcsak a két csiki esperesi kerületből, hanem a két Magyarhazából gyül össze. Az ajánlott összegek evidentiában tartása, apróbb részletekben beszéde és kamatra teendő kiadása, a kamatoknak mindenfelől való beszéde pontosan, főleg most elején, míg az egész ügy consolidátik, nem csekély munkába fog kerülni. Főleg nagyobb lesz a levelezés s a dolog természete szerint papokkal, kikhez a felszólítás egyházi férfiak által intézendő. — Innen kiindulva :

1) A bizottmányt saját nevén „*Csiksomlyói iskola-alapot kezelő püspöki bizottmánynak*“ kellend jövőre czímezni.

2) Álland az a következő tagokból: a) felcsiki, b) alcsiki esperes, kik állásuknál fogva is a püspöknek biztosai, kikhez innen a rendelések ez ügyben is ki fognak küldetni, és a kik ez ügyben szükséges levelezéseket az illetőkkel folytathatandják: c) pénztárnok, mely hivatalra mélt. Mikó Antal urat meghivom; d) a csiksomlyói középtanodának igazgatója, ki állomásánál fogva különösen érdekelve van, hogy a pénzalap mennél pontosabban kezeltessék; e) a collector, ki a kamatokat behajtja és a pénztárnok kezelése alá adja, az e célra szükséges leveleket föltegye és hivatalos elküldés végett az esperési hivatalnak, mely azokat alá is írja, kézbesítse.

Tk. Bocskor Mihály ügyvéd urat, a csiksomlyói ifjuság jótevőjét, megnyugvással fognám ezen hivatal elvállalására fölkeresni.

3) A pénzkezelés egészen az 1855-iki 1500. szám alatt kiadott püspöki rendeletem értelmében fogna végeztetni. A pénztárt oly helyen kellene tartani, mely az orozó kéz és a tűz ellen lehető legjobban biztosítva volna. Lehetne talán e célra a csiksomlyói zárdában egy földszinti bolthajtásos szobát alkalmazni. A pénzes ládát 2 zárral kellene ellátni, melyből az egyik kulcs a pénztárnoknál a másik a collectornál állana. A bevételről és kiadásról minden év vége felé elkészített pénztárnoki számadás, miután az a bizottmány által kellőleg megvizsgáltatott, a püspöki hivatalnak beküldendő lenne.

4) Ellenemre nincs, hogy a pénztárnok és pénzbegyűjtő bizottmányi hivatalnokoknak, ha fáradságukért jutalmat veendének igénybe, a kiadandó iskola-alap pénzeinek hatodik kamat-járadéka kiadassék; mi mégis csak azon tőkékre vonatkozhatnék, melyeket

a községek oly módon ajánlottak föl, hogy a tőke biztosítás mellett náluk maradván, ők a 6%-ot rendesen befizessék, mivel az álladalmi 1854-iki kötelezvények, s az urbéri kármentesítő kötelezvények, csakis 5%-ot adnak és a biztosítás tekintetéből csakis specialis hypotheca mellett kiadandó tőkék, most fennálló törvényeink értelmében többet 5%-nál nem kamatozhatnak. A jövődő megmutatandja, mi jutalmat lehet a kívánt 6%-ból biztosítani. Ha vagyont kevés leendene, miután a pénzalap kellően erősödni fog, más illőbb jutalmaztatásról örömet fogok gondolkodni.

5) Jó volna azt is még egyszer tanácskozás tárgyává tenni, ha nem kellene-e még a collector mellé egy segédet kinevezni, ki őt a hivatalos iratok feltevésében és leírásában segitené, nehogy a munka sokoldalúsága miatt, maga egyedül oly pontosságot minőt kívánna, ki ne fejtlessen.

Ezek előleges észrevételeim a beküldött jegyzőkönyvre. — A tárgy életbe vágó fontossága igényli, hogy az mennél többször megvizsgáltassék. Főtisztelendő Ur, tehát a 2-ik pontban megnevezetteket, valamint azon urakat, kik az agusztus 11-én tartott gyűlésben résztvettek, tanácskozásra ismét összegyűjtendi, hogy véleményöket előadhassák.

Ezen gyűlésben jó lesz a bizottmánynak az előadottak szerinti hatáskörét formulázva megállítani és nekem minél hamarább fölterjeszteni, hogy definitiv határozatomat ez ügyben kiadhassam s az itt begyűlt pénzeknek átküldéséről rendelkezhessem.“

A kibocsátott lelkes szózatnak megfelelőleg a csiksomlyói iskolák javára az aláírások oly eredményhez vezettek, hogy a püspök jul. 15-ről kiadott leiratában szükségének látta megtenni a lépéseket az V. gymn. osztálynak a jövő 1857/8. tanévben leendő megnyitása tárgyában; mivelből a tanárok száma 7-re emeltetett, az V. osztály számára pedig a gymn. épületben helyiség szereltetett fel. A tanító képezdét azonban — jóllehet erre nézve is az intézkedések megtétettek vala — az említett tanévre nem lehetett megnyitni.

Az aug. 31-iki leirat következtében szeptember 17 én a pénzkezelő püspöki bizottmány alakuló gyűlést tart, a pénzkezelési szabályzatra nézve javaslatot terjeszt fel, s pénztárnoknak zsögödi Mikó Antalt, pénzbegyűjtőnek pedig somlyói Bocskor Mihály ügyvédet és birtokost hozza javaslatba.

Ez alatt a gondos mély bölcseségű főpásztor szeptember 20-ról kelt leiratában az iránt hívja fel Csató József alsiki esperest, hogy miután a begyűlt és begyűlendő pénzalap nem lesz elegendő arra, hogy mindhárom iskola (felgymnásium, mesterképző-intézet és főlemlí tanoda) habár, szűkösen kimért költségeit kellően fedezhesse: intéztessék *Ö Felségéhez bizottmányilag jól indokolandó három felirat, a székház, a lóbeszerzési és*

ruházati alapoknak a csiksomlyói iskolák céljaira legkegyelmesebb átengedése iránt. A magas püspöki leirat a szerkesztendő kérelmek tárgyát és ezeknek történelmi ismertetését is nagy vonásokban tartalmazván, méltó hogy szövegszerint ide iktattassék a mint következik.

„A Csik-Somlyón felállítandó tanintézetek megállapítására az adakozások Istennek hála meglehetősen szép számmal folynak be. A mai napig 53,000 pfrt iratott alá, mihez én a tett ígéret szerint reám eső 5000 pfrtot urbéri kárpótlási kötelezvényekben már hozzá is adtam; s reménylem, hogy ezen összeg tetemesen fog növekedni, mert a gyergyói-, kézdi-orbai-, udvarhelyi- és marosi esperesi kerületekből a tudósítások még nem érkeztek be, pedig fölteszem, hogy az ügy iránti lelkesedésben ezen kerületek hívei sem fognak többi székely testvéreiktől elmaradni.

Azonban, ha az ezután aláírandó adakozások, az eddigelé bejelentetteket meg is fognák közelíteni; *még sem lesz az elegendő*, hogy mind a három iskolának, a falgymnasium, mesterképző-intézet és elemi iskolának, ha bár szűkőn kimért költségeit kellőleg fődözhesse, főleg, ha ezen tanodák számára szükséges épületeket is a begyűlt pénzalapból kellene fődözniük.

Ily körülmények között jókor kell arról gondoskodnunk, hogy a hiányok pótlására valahonnan segéd forrásokat eszközölhessünk.

Ilyenek volnának:

1. Csiknak Somlyón létező *székháza*. S hogy ezen épülethez a két Csik- és Gyergyónak, melynek költségén és munkáján épült, tulajdonosi joga vagy, több tekintélyes férfi vallomásából tudom. Midőn a csiksomlyói ideai pünkösdi búcsú és Csikban tartott püspöki látogatásom alkalmával kedves székely hűeim körében időztem, meghagytam főtisztelendőségednek, hogy azon épület fölállításának történetét hitelesen kinyomozva, egy kellőleg okadatolt körlevelet menesztszen ő cs. kir. ap. Főlségéhez azon épületnek a csiksomlyói tanodák számára leendő legkegyelmesebb átengedése végett, és azt az érdekelt iskolák előljáróival, s a három esperes aláírásával ellátottan küldje be hozzám.

2. Más forrás, melyhez a székelyföldnek némi joga, s mely az érdekelt tanodák alapjának növelésére fordíthatnák: a) az ugynevezett *Fourage- vagy lószerezési alap* (Pferde-Anschaffungsfond), — b) az ugynevezett *Montoursfond*.

Ide jegyzem, a mi ezen két alapról eddig tudomásomra jutott:

a) A főnnállott székely huszárok szervezetének 70. §-a szerint tartoztak azon székely huszár családok, kik nem voltak képesek vagy huszárkatonát, vagy huszárlovat kiállítani, bizonyos összeget az ezrednek évenként befizetni. Ezen pénz kiadatott kamatra, és alapul szolgált az ugynevezett Remontirungs-, vagy Fourage-fondnak, és a szélybeli katonaság eltörlése után a cs. k. pénzügyi igazgatóságnak kezelése alá került. Ugy hallom,

hogy az aerarium ezen alapot illető pénzt, keveset, hanem több adósság levelet vett által azoktól, kik ezen alaptól pénzt kölcsönöztek volt. Az átvett pénz összesen talán ötvenhét ezerre fölmehet. Az adósságok fölvétele iránt, a lépések a cs. k. ügyvédek által megtétettek, minek következtében némelyek fizettek, mások még időhaladékot kértek és nyertek is. Mondják azt is, hogy a határozatot, mi történjék ezen pénzzel, ő cs. k. Felsége magának tartotta fel, szabad azonban reménylenünk, hogy ő felségének legmagasabb kegyelme, ezen alapnak főleg azon részét, melyről be lehetend bizonyítani, hogy a kath. családok által fizettetett be, kath. czélokra fordítani megengedendi.

b) Miután a határ Erdély- és Moldva-Oláhország között 1780.—1789. körül megállapított, több havas jött át Erdélyhez, melyeket a Felség a volt három székely és két oláh szélybeli katonaság részére, a szükségek fűdözése végett legkegyelmesebben átengedni méltóztatott. Ezeknek jövedelmeiből keletkezett az ugynevezett Gebirgs-Casse, vagy Montour-alap, mely külön-külön tárgyaltatott az egyes határezredeknel.

A határőri ezredek felosztása után az oláhezredeket illető Montour-alap, az azelőtt az oláh szélybeli ezredekhez tartozott oláh községeknek ajándékozottatott ő cs. kir. apostoli felsége által; a székely szélybeli ezredeknek Montour alapja a cs. k. pénzügyi igazgatóság kezelése alá jött és most az ezen alapba adózók ellen, a pénz fölvétele miatt foly a kereset. Ezen kezelés alatt marand az alap, míg aziránt ő Felségének legfensőbb határozata mást nem rendelend.

Lesznek a Székelyföldön kétségkívül többen is, kik valamint a Fourage-, szintűgy a Montour-alapról bővebb felvilágosítást fognak adni. Össze kellene gyűjteni az adatokat és egy legalázatosabb kërlevelet intézni Ő cs. k. apostoli Felségéhez, hogy az oláh, az előbbi határőri községekkel éreztetett legfelsőbb kegyelmet a székelyekre is kiterjeszteni és mind a két alaptól azt, a mi a katholikuskokra esik, iskolai és jelesen a csiksomlyói iskolai czélokra átengedni méltóztatassék. Mert ha szintén — mit mégis alig reménylhetni — annyi gyűlne is be adakozások folytán, mennyi Csik-Somlyóra az előleges terv szerint elegendő volna, mégis a tanárok fizetésének jobbitása, a mesterképezdébe járó ifjaknak részére a szükséges ösztöndijaknak felállítása, az alsó középtanodai tanárok fizetése, s hogy ez által a studiorum fundus kevesebb kiadásokat tehessen és az aerarium segedelmét igénybe venni ne kényszerítettessék; némely székely községekben a tanítók jobb díjazhatása stb. mindannyi nagy szükség lesz még mindig, melyre azon két alaptól nyerendő pénzsegély jótékonyan fogna fordittatnatni.

A kërlevelet bizottmányilag kell készítettetni. A székházat külön, a két alapot ismét külön kërvénybe kell foglalni.

Két hónapi határidőt szabok, mely alatt a kellőleg aláírt

kérlevél hozzám multhatatlanul beküldendő. Ha késünk: meglehet, hogy eldöntetik a két pénzalapnak sorsa és akkor hordhatjuk eső után a köpönyeget.“

Az iskolák pénzalapjának kezelésével megbízott férfiak az *alapkezelés rendszerezésére* vonatkozólag szept. 17-iki gyűlésökből véleményes javaslatot terjesztvén föl: a főpásztor közelebb-ről kifejti a pénztárnok és collector teendőit, utasítást ad begyűlő pénz kezelése és gyümölcsöztetése tárgyában és az ügyvitel módozatait illetőleg is, s körvonalozza a pénzkezelők felelősségét. Mikó Antal pénztárnokot és Bocskor Mihály pénzbegyűjtőt felhívja, hogy megbízatásuk tárgyában nyilatkozatukat tegyék meg, hogy ahhoz képest a főpásztor is a bizottmány megalakulása és a pénzkezelés iránt már nagyon sürgőssé vált rendeletét azonnal kiadhassa.

A szeptember 22-iki leirat irányeszméinek alapján átdolgozott és fölterjesztett javaslatához képest a főpásztor nov. 6-ról 3309. sz. a. kelt következő leiratával szervezte és alakította meg az *iskolai pénzalapot kezelő püspöki bizottmányt*:

„Főtisztelendő Esperes és Plebános!

Mult október hó 9-ről 311. szám alatt előmbbe terjeszté Főtisztelendőséged méltóságos Mikó Antal urnak a csiksomlyói pénztárnoki felelősséget elvállaló, valamint tek. Bocskor Mihály urnak az ügyvédi honorariumra vonatkozó s az én határozatommal meg egyező nyilatkozatát. Ugyanazon hó 18-ik napján a Csik-Somlyón saját elnökletem alatt*) tartott értekezletben részletesen megvitattuk az elveket és teendőket, melyeket az életbeléptetni szándokolt püspöki bizottmány a csiksomlyói tanintézetek pénzalapjainak kezelésében szem előtt tartania. Isten segedelmével odajutottunk már, hogy ezen bizottmány formaszerint megalapulhasson és munkálkodását megkezdhesse.

Tagjai: A két csiki egyházi kerületnek esperesei, a csiksomlyói középtanodai igazgató, mélt. Mikó Antal ur, mint pénztárnok, tek. Bocskor Mihály ur, mint pénzbegyűjtő és ügyvéd, t. Györffy Lajos mint ellenőr, t. Illyés Ignác ur, mint pénzbegyűjtő-segéd, t. Horváth Károly mint iktató, ki mellé segédül az odavaló tanárok közül bármelyik is a bizottmány által felvehető.

Szolgáljon ezen iratom az említetteknek kinevezési oklevélül. Hasson mindenkit közülük át azon gondolat, hogy *vallása és nemzetisége magasztos érdekének fog ezen bizottmányban szolgálni*, és szolgáljon azon kitartó buzgalommal, azon lelkiismeretes pontossággal és nemes érdekelttséggel, melyet vallása és szebb jövőjének elejébe vezetendő nemzet megérdemlése igényel.

*) E szerint a fáradhatatlan püspök ez év őszén is megfordult a Székelyföldön, illetőleg Csik-Somlyón.

Kinek-kinek hatásköre az ./' jegy alatt idekapcsolt kezelési szabályokban kijelöltetett.

Az első mit teljes pontossággal és körültekintő szorgalommal tenni kell, az, hogy az eddig tett vagy ezután teendő ajánlatok avégre külön készítendő jegyzőkönyvbe beirattassanak. Ezen munkában Györffy Lajos fog eljárni azon nézetek szerint, melyek a főnemlített értekezletben kifejtettek ; és pedig:

1) Készítsen egy protocollumot, melybe az ajánlatok, cronologiai rendben, egész terjedelmükben beirassanak, miszerint abban az ajánlatok akkor is följegyezve találtassanak, ha az egyes iratok eltévednének. Ezen protocollumot könnyebb használat végett betűszerinti indexxel kell ellátni.

2) Készítsen egy más protocollumot, melyben az ajánlatok categoriák szerint be legyenek írva, t. i. külön részben az urbéri kárpótlási kötelezvények, a melyeknél az első kamatszelvevények datumai is pontosan kiteendők. Külön részben az álladalmi kötelezvények (szelvevényeikről épen az áll, mi előbb mondatott); külön részben a készpénzben tett ajánlatok és mindegyikre oly rovatoakat használva, hogy első tekintetre kitessék, mi ígértetett? mi fizettetett? hogy időnként a befizetéseket fel lehessen jegyezni. E czélra ./' jegyzék alatt idecsatolom a csiksomlyói tanintézetekre eddig hozzám beküldött a) írásbeli nyilatkozatokat vagy a nyilatkozatról tett jegyzéket; b) kötelezvényeket és pénzeket.

A második szám alatti jegyzőkönyv hiteles másolatban a pénzbegyűjtő és pénztárnok uraknak át fog adatni leendő használat végett. A collector ur a befolyt, beszédett — a pénztárnok ur a kezelést illetőleg őrzés alá vett pénzekről külön jknyvet viend.

Az ezen alkalommal átküldött 651 pfrt szabályszerű biztosíték és kötlevel mellett azonnal kiadandó.

A szebeni takarékpénztárban lévő 1070 frtot, ha nagyobb kamatoztatás végett fel akarnák venni, hasonló módon kell kiadni.

Az urbéri és álladalmi kötelezvényeknél gondosan kell vigyázni, hogy a kamatszelvevények mindig a maguk idejében becse-reltessenek.

Az általam már kifizetett s ezennel idecsatolt 1000 pforintnyi urbéri kárpótlási kötelezvényeknek kamatjait f. évi november 1-től egész 1858-iki junius végeig 166 pfrtban 40 pkrban ide zárom és pedig 66 pfrt 40 kr Bálint Károly tanárnak szept. és októberre kiadott fizetéséről szóló nyugtákban, — 100 pfrt pedig készpénzben, hogy legyen a bizottmánynak miből költsön addig, míg más helyekről a kamatok befolyának. Folyó költségek fedezhetősére szolgálhat a ftdő Lönhart Ferencz ur által kifizetett 24 frtnyi kamat is, melynek átvételéről a bizottmány az illetőnek nyugtát fog ide küldeni.

Az ./' alatt elküldött iratok és pénzek átvételéről hasonlóul nyugtát várok.

A bizottmány egyelőre az Erdélyben tett ajánlatok beszédese és biztosítása iránt fog gondoskodni, főleg pedig azokra terjessze ki gondoskodását, melyek a Székelyföld kebelében községek, vagy egyes emberek által tétettek.

A magyarországi ajánlatokról gondoskodni fogok én.

A mi ajánlat készpénzben bármi csekély összegben befoly: az *tűkepénzül* tekintetik, azt semmi szín alatt elkölteni nem szabad, hanem kerek összegekben kamatra kiadandó.

Hiszem, hogy a tűzmentes pénzláda megszerzése iránt a lépések már megtörténtek. Ha nem, sietőleg kellene róla gondoskodni. Minél nagyobbat kellene szerezni, részint mivel a nagyobb s nehezebb láda több biztosítékot nyújt, részint, hogy benne az értékes iratok mind elférjenek. A megrendelésnél ki kell kötni, hogy a láda két egymástól különböző zárral legyen ellátva. Ha a láda minéműsége és a vételár tudomásomra fog jutni, a szükséges pénzt utalványozandom.

Az V. osztályi szobának és az elemi III. osztály számára szükséges szobának helyreállítására teendő költségek utalványozás végett nekem hasonlóul bejelentendők.

A Somlyón begyülemő kamatokból folyand Bálint Károly tanárnak fizetése is 1857. nov. 1. napjától kezdve. Ez iránt a f. évi szeptember 14-én 2958. szám alatt kiadott utalványt, kapcsolatban f. évi szeptember 29. 3136. számú rendelettemmel, igazgatótanár Bodó Alajos a bizottmánynyal közlendi.

Az előbbi leiratban jóváhagyott pénzkezelési szabályzat pedig szintén teljes szöveg szerint következő:

„A csiksomlyói iskola-alapot kezelő püspöki bizottmánynak ideiglenes szabályai.

I. §. A bizottmány tagjai:

a) A felcsiki esperes. b) Az alcsiki esperes. c) A csiksomlyói tanoda igazgató-tanára. d) Pénztárnok. e) Pénzbegyűjtő (Collector), mindketten elegendő biztosítékot fölmutató világi egyének leendnek. f) Ellcnőr. g) Pénzbegyűjtő-segéd és h) a tanodai pénzalap peres ügyeiben szükségelt plenipotentiával ellátandó ügyvéd. i) Iktató.

II. §. A bizottmány hatásköre:

A bizottmány hatásköre a csiksomlyói tanintézetek pénzalapjának gyarapítása és kezelése körül forog. A pénzkezelés azon szabályok szerint intéztetik el, melyek az 1855. évben 1500. szám alatt kiadott püspöki körrendeletben foglaltatnak. E rendelet alól kivételnek helye nincsen. A bizottmány, midőn 50 frton felüli összeget kamatra kiadni, vagy 20 frton felüli nem rendszeresített költséget tenni kell, püspöki beegyezést kikérni köteleztetik. A tanárok fizetése és az iskolai pauszálék püspöki utalványozás következtében fognak kifizettetni. Joga és kötelessége a bizottmánya

nak a tanintézet jobb jövőjét érdeklő indítvánnyal föllépni s azt kellő megvitatás után a püspöknek fölterjeszteni. Rendes gyűlést főleg most elején, míg a pénzalap kellőleg szervezve lesz, minden hó utolsó napja előtti szeredán tartandó, a melyre a bizottmánynak minden tagja megjelenni köteleztetik. Rendkívüli gyűléseket előadandó sürgős esetekben az elnök hív össze. Elnöklend a két csiki esperes közül az idősebb, annak akadályozása esetében a másik.

III. §. A bizottmány egyes tagjainak kötelességei.

a) A fel- és alsziki *esperesek*, mint a kik állásuknál fogva a püspöknek biztosai, minden szükséges levelezéseket az illetővel hivatalosan folytatnak, a bizottmányi gyűléseken megjelenni és ott közülnök az idősebb elnöklend.

b) A csik-somlyói tanoda *igazgató tanára*, ki állomásánál fogva leginkább észrevehető a tanoda szükségzeit, köteleztetik azokról részint a bizottmányt, részint a püspököt értesíteni s különben is a bizottmányi üléseken résztvenni és az esperesekhez aláírás végett küldendő leveleket hivatalosan elszállítani.

c) A *pénztárnok* kötelessége a pénzbegyűjtőtől a pénzt nyugta mellett bevenni; azt a püspöki hivatal által megrendelt helyekre és czélokra kiadni; év végével a bevételről és kiadásról az 1855. évi 1500. szám alatt kiadott szabályok szerint rendesen elkészített nyugtákkal és ellennyugtákkal ellátott számadást a püspöki hivatalnak beküldeni. A két zárral ellátott tűzmentes s nála le tett pénztárnak egyik kulcsa nála állandó. A pénztárnok a kezelése alá adott pénzek iránt vagyonával felelős.

d) A *pénzbegyűjtő* kötelessége a kamatokat összeszedni és a pénztárnok kezelése alá adni, a hivatalos teendők által igénybe vett leveleket aláírás és elküldés végett az idősebb espereshez a csik-somlyói tanodai igazgató útján elszállítani. A begyűjtött és a pénztárnok kezelése alá adott pénzekről (legyen az kamat, vagy visszafizetett tőkepénz) rendes jegyzéket viend és azt ellennyugtákkal ellátva a pénztárnoki számadás mellé csatolandja, a püspöki hivatalhoz leendő felterjesztés végett. Jegyzéke ugyanazon időre szoland, melyre a pénztárnok számadása készült. A felvett pénzeknek a pénztárnok kezébe késedelem nélkül való beszolgáltatása iránt vagyonával felelős.

e) A *pénzbegyűjtő-segéd* a collector által rábizott irományok elkészítésében pontosan eljárni és neki a collector teendőkben segédkezet nyújtani köteleztetik.

f) Az *ügyvéd* kötelessége a nyert plenipotentia értelmében a tanoda pénze körül felmerült minden kérdésekben a szükséges törvényes lépéseket rögtön megtenni és a pénzalap jogi ügyeinek védelmét lelkiismeretesen vezetni.

g) Az *ellenőr* teendője a pénzbevételnél és kiadásnál lelkiismeretesen örködni, A pénztárnak második kulcsa nála fog állani,

h) Az *igató* a bizottmányi gyűlés jegyzőkönyvét elkészíteni és a gyűlés által rábizandó iratokat föltenni.

IV. §. A pénztárnok és pénz begyűjtő díja:

A csiksomlyói tanintézetek pénzalapjának azon tökepénzeiből, melyek 6%-ot kamatoznak, a pénztárnok és collector fáradozásainak jutalmául, egyaránti felosztással, a hatodik százalék utalványoztatik. Ha valamelyik ezen díjról lemond, az őt illető rész a pénzalap javára a pénztárban megtartandó.

V. §. Egyéb föltételek:

a) A mostani pénztárnok mlgs Mikó Antal ur részéről tett föltétel, hogy mikor viszonyai és körülményei kívánják, hat heti előleges felmondás és tisztázott számadás beadása után, hivataláról lemondhasson, elfogadtatik. Az őt illető felelősségre nézve, f. évi Szent-Mihály hava 22-én 3056. szám alatt határozatomat kimondottam, melyen mult október hó 7-én tett nyilatkozata szerint meg is nyugodott.

b) A mostani pénzbegyűjtő és ügyvéd t. Bocskor Mihály ur kívánsága, hogy három hónapi felmondás és számadása benyújtása után hivatalától elállhasson, elfogadtatik. Az ő kezeibe átadandja a bizottmány a tanintézetek javára tett mindennemű aláírásoknak, valamint a bevárandó pénzeknek pontos jegyzékét, hogy azok felszedése vagy biztosítása iránt a lépéseket megtehesse. Scripturisticumok, stempel s más a bizottmány által helyeseknek itélendő ügyvédi vagy collectori költségekre; számadás terhe alatt a megkívántató összeg az ő kezeibe utalványoztatik: 20 pfrtig a bizottmány, azonfelül a püspök által. Oly esetekben, midőn nagyobb összeget rögtön kellene kezeibe fizetni, a bizottmány az utalványozást megteheti, de arról a püspöki hivatalnak, kellő indokolás mellett, haladéktalanul jelentést tenni köteleztetik. Ha a kezeibe előlegezett pénzről számol, az azonfelül kiüthető ügyvédi vagy collectori honorarium, mint olyan pénz, mely pörlekedés esetére a vesztő fél által törvényes odaitélés nyomán perköltség czime alatt fog fizettetni, a tanintézetek pénzalapjához tartozó pénzü — f. évi 3056. szám alatti nyilatkozatom szerint — tekintetni nem fog.

c) T. Illyés Ignác urnak, ki a pénzbegyűjtő mellé segédül, minden díj nélkül ajánlkozni sziveskedett, felmondási jogát, kívánsága szerint elfogadom azon feltétel mellett mégis, hogy amennyiben kezeiben a tanintézetek alapjához tartozott pénzek voltak letéve, azokról előbb tiszta számadást beadni tartozik.

Károly-Fehérvárt, sz. András hava 6-án 1857. évben. *Haynald* Lajos, erdélyi püspök.

Nov. 30-ról közöltetett gyergyósztmiklósi *Fogarasi* Mihály cz scodári püspök, sz. Egyed apátja és nagyvárad kanonoknak 1000 frtról szóló ajánlata és erre vonatkozó levele.

A püspöki bizottmány nov. 21-én tartott ülésében a fennebb közölt leiratak és utasítás értelmében szabályszerű működését megkezdvén, egyebek közt elhatározta, hogy kölcsön pénzeket csak *fekvő javak biztosítéka* mellett fog kihelyezni; továbbá, hogy a Felséghez küldendő feliratok mielőtt megszerkesztetvén és Horváth Károly által németre is átfordittatván, a 3 csiki kerület által haladéktalanul irassanak alá.

Időközben azonban a püspök nov. 20-ról megrendelte, hogy a székház iránti kérelem átnézés végett hozzá küldessék fel, minthogy az az udvarhelyi cs. k. ker. hivatal hírével a szék levéltárából az építésre vonatkozó adatokkal kiegészítendő lesz. A magas rendeletnek elég tétetvén s a püspök decz. 2-ról a székház iránt ő Felségéhez intézendő feliratot jóváhagyván, azt aláírás s felterjesztés végett leküldötte.

Ugyanezen napról kelt egy másik leiratban megengedett, hogy a szebeni takarékpénztárban letett összeg onnan felvétsék és kellő biztosíték mellett a kölcsönkérőknek kiadásék. Azonban *püspöki biz. tag* ezen alapból kölcsönt nem vehet.

A pénzkezelő bizottmány intézkedett, hogy az espereskerületekben tett ajánlatok községenkint a rovatos jegyzékbe foglaltassanak és a kezelő bizottmányhoz beküldessenek.

Decz. 25-ről Csató espereshez az iránt tett kérdést a főpásztor, hogy miután a csikszeredai járáshivatal értesítése szerint a kincstár a csiki székház építéséhez 5573 frt 29 krral járult, a székely határőri katonaság pedig semmivel sem akart ahhoz hozzájárulni s így a többi költséget a nemesség és provincialisták állották ki: a dolog ily állása mellett a kérelmet fel lehet e küldeni ő Felségéhez? A pénzkezelő bizottmány azt vállaszolta, hogy szerezhethet be oly adatokat, melyekből tisztán meglehet mutatni, hogy a székház közös adakozás útján épült fel; az pedig, a mit a kincstár adott, az építési költségnek csekélyebb részét teszi.

Az ez évi ajánlatok közül példa, hála és tanulság okáért felemlitem a következőket:

Julius 22-ről *Fogarasi* Mihály püspöktől 1000 frt.

Szept. 3-ról *Lőnhart* Ferencz iskolás és oldalmelletti kanonok Isten nagyobb dicsőségére és anyaszentegyházunk gyarapodásának a székely nemzet kebelében leendő előmozdítására felajánlott 400 frtot.

Szept. 4-ről az erd. *káptalan* a gymn. kiegészítésére 4000 frt.

Julius 15-ről tusnádi *Gábor* János kerelőszentpáli plebános Antal és József testvéreivel együtt 100 frtot.

Decz. 31-ről a csiksomlyói tanártestület 100 frtot,

1858-ban dr. Haynald Lajos püspök gondjait a csiksomlyói iskolák pénzalapjára tett ajánlatok, ezeknek behozatala, a kezelő-bizottság további utasításai, építkezési tervek, a képezdei épület fölemelése és megnyitása foglalkoztatják.

A részletekből következő mozzanatokat hozom fel:

Jan. 8-ról a gondos főpásztor útasítja a pénzkezelő bizottságot, hogy az álladalmi vagy urbéri *kötelezvényeket* elidegeníteni vagy kölcsönbe kiadni nem engedheti meg, mert ezen kötelezvényeknek alapjuk biztos, a mennyiben az ország azokat a földadó által biztosítja. Általános hypothekára az iskola-alap pénzét kiadni és ez által a kölcsön-tökéket veszély esetlegének kitenni meg nem engedheti.

Jan. 12-ről a *székház* iránti kérvény tárgyában felhívja a pénzkezelő bizottságot, miszerint azon állítást, hogy a volt határőri székely katonaság a csiksomlyói székház telepitésére minden segínyt megtagadott, czáfolja meg; ellenben, hogy az említett célra 3000 frtot fizet, és hogy a volt határőri katonaság is anyaggal kézi és igás napszámmal segítette-e a vállalatot: minő adatok bizonyítják? Továbbá írja, hogy a *pénzalap-kezelése* főleg most, midőn átalakulási idejét éli lankadatlan szorgalmat és kitünő pontosságot kívánván, nehogy e részben bármi okból feltünő hiány *később kipotolhatlan kárt* okozzon és veszélyeztesse azon ügyet, melynek a székely nép javára leendő megalapításához annyi nemes jötevő kegyes adományaival járult: a nagyon elfoglalt felcsiki főesperes mellé segédül csikszeredai lelkész Győrfi Lajost rendelte ki.

Febr. 7 ről kelt s ugyan a pénzalapot kezelő p. bizottmányhoz intézett leiratában a főpásztor méltányosnak találja, hogy a *háromszéki* községekben aláírt összegek elegendő hypotheka mellett árvai kezelés szerinti kamatra a kézdivásárhelyi járásban kiadathassanak. Febr. 14-ről pedig utasítja a kezelő bizottmányt, hogy az esperes-kerületekben tett *ajánlatokat* vegye jegyzékbe és a mennyiben az azonnali fizetés mellett tett ajánlatok felveendő, más ajánlatok pedig biztosítandók volnának, tegye magát az illető esperesekkel érintkezésbe.

Ennélfogva a kezelő bizottmány febr. 24-ről felszólítja a *kerületi espereseket*, illetve jegyzőket, hogy miután a jövő tanév kezdetén a VI. osztály is megnyilando lévén két új tanár ki-neveztetése váratik; s miután okt. kezdetével a tanítóképezde is megnyílik, mivégből püspök úr ő excája gondoskodása folytán mult hó végével egy képezdei mester (P. Simon Jukundián) tapasztalatok és ismeret szerzés végett Bécsbe küldetett, és így a pénzalap nagy mértékben fog igénybe vétetni kényszerítve látja magát, mult évi decz. 30-án tett felszólítása nyomán újból is kérni a kerületi espereseket illetve jegyzőket, miszerint a kerületeikben ajánlatot tett adakozóktól az ez évben esedékes

részleteket avagy kamatokat beszedni és a befizetett összegeket hivatalos uton a pénzkezelő püspöki bizottmányhoz beküldeni ne terheltenessek. *)

April 10-én tartott ülésében az alap kezelő püspöki bizottmány a járási hivatalokat is megkereste az iránt, hogy a helytartó tanács 15242. számú rendeletének végrehajtása céljából oly egyéneket küldjenek ki a községekbe, kik a nép nyelvét teljesen birják és az első ajánlat tételéknél is közreműködtek vala.

April 14-ről a főpásztor a következő *érdekes tervet* közli:

„Jövő tanévben a gymnasiumot két osztálylyal nevelni s magát a tanítóképezdét is ünnepélyesen megnyitni szándékozáván, meghagyom a t. bizottmánynak, hogy ahhoz értő mesterember által vizsgálta meg a gymn. és finöveldei épületet: vajjon még egy emeletet megbirna e? s ha igen, mi iránt, ismervé az épület erős falait, nem kételkedem, akkor 5 olyformán készitendő másodemeleti szobára, hogy 4 a gymnasiumi, egy a növeldei épület falaira rakassék, készitessen egy előleges költségvetést s vegye be az építésznék aziránti nyilatkozatát, ha vajjon kész és képes lenne-e ezen 5 szobát julius, augusztus és szeptember havában felépíteni annyira, hogy azok már októberben használhatók legyenek. Új fedél szükséges nem volna, a mostanit azon esetre csak fölemelni kellett. Ha a mesterember pünkösdkor Somlyón lehetne, személyes értékezéssel az alkut megejthetjük. De a költségvetést okvetlenül készen kellene tartani. Én remélem, hogy a községek hajlandók lesznek az építéshez némi anyagokkal tenyeres és szekeres munkával járulni, hiszen az ők javukra válik ezen építés is. Arra is figyelmeztetem a t. bizottmányt, hogy a pénztár állásának tiszta kimutatását akkorra készen tartsa, s ha jelenleg a pénztárban készpénz vagyon vagy közelebbről készpénz fog begyűlni, azt mindaddig, míg tölem újabb rendeletet nem veend, ki ne adja.“

Haynald Lajos főpásztor ur ő excája 1858. tavaszán is meglátogatta szeretett és különösen kegyelt *csiki hiveit*. Udvarhely felől jöve máj. 22-én érkezett Csik-Somlyóra, hogy itt a pünkösdi búcsóban is részt vegyen.

E nap délután, miután a zsufolásig tömött templomban ő és a számosan összegyűlt papság épületes ünnepélyességgel meggyönt, személyesen vezette fel a körmenetet a sz. „Salvator“ hegyére, a hegynék tetejéről főpásztori áldást adván a több, mint 20 ezer főt számláló ájtatos népre, mely között ezen alkalommal az erdélyi aristokrátiának távolabb vidékekről ide zarándokolt tagjait is örömmel szemléltük. Május 13-án pünkösöd napján szószekekre lépett

*) Megemlítem, hogy ezen ügyön ekkor a politikai hatóságok is érdeklődéssel csüggöttek s a csikazerédai járási főnök febr. 24-én az isk. alap javára tartott tánczvigalom jövedelme gyanánt 80 frtot küldött át a kezelő bizottmánynak.

és megmutatta: a belső és külső istentiszteletnek szükségességét, kiemelve, hogy a vallásos kötelességeknek teljesítése alól csak azok vannak fölmentve, kik e földön az állatiasság dicstelen örvényébe, az időn túl pedig az örök kárhozatnak karjaiha akarnak jutni. (Hosszu, de örömet hallgatott szónoklatának végén, mint ezalótti években, úgy most is Istennek sz. színe előtt tette le az egyetemes néppel a katholika hit és az apostoli trón iránti hűségének esküjét, melyet a nép ősi szokása szerint mindig nagy lelkesedéssel szokott elmondani.)

Május 2-án a Csik-Somlyón jövő október 4-én, ugymint apostoli királyunk névnapján ünnepélyesen megnyitandó *tanító-képezde* számára építendő szállás iránt tartott *értekezletet*. (Religio, 1858. II. 39. l.)

Ezen értekezlet megállapodásaihoz képest a pénzkezelő püspöki bizottmány június 7-iki üléséből lépéseket tett a finöveldei csűr helyén fölemelendő normalis *iskolai és praeparandiai épület felállítására* iránt. E végből építési engedélyt kért a járási hivaltól s Horváth György építész (Horváth Károly gymn. tanár atyját) megbizta a terv- és költségvetés elkészítésével. A terv és költségvetés elkészülvén, június 15-ről a csikszeredai járási hivatalhoz beterjesztetett.

Jun. 28-ról értesít a főpásztor, hogy a csiksomlyói *tanító-képezde* I. évi október hó 4-én, mint ő Felsége magas névünnepeén fog megnyitattni. A képezde külön épületet nyer a finöveldei udvar délkeleti szögletén felemelt szilárd épületben; a képezdei igazgató megfelelő remunerationt kap; a képezdén a hittant egyik gymn. paptanár tanítandja stb., végül az elemi tanítók felhívatnak, hogy *tankezesítésük* megszerzése céljából legalább is két képezdei évfolyamot el kellvén végezniök, a képezdére iratkozzanak be.

Julius 14-ről a p. bizottmány már a cs. k. járási hivatalok útján sürgeti az illetőket, miszerint a csiksomlyói tanintézetek javára ajánlott összegeiket az 1858/9. tanévre fizessék be.*)

A *gymnasiumra* nézve aug. 4-ről jelentést kívánt a püspök arról, hogy a jövő 1858/9. tanévre nem lehetne-e a VI. és VII. osztályt is beállítani? és az iskolai alap terhére egy harmadik tanárt is kinevezni? A magas leiratra következő volt a felelet: „Mínthogy az ajánlatok nehezen folynak be és tartani lehet attól, hogy a három gymn. tanár, a képezdei magister, két

*) Az év folytán tett ajánlatok és adományok közül példa okáért felemlitem, hogy az isk. alap javára Bartakovics Béla egri érsek ur ő excája szokott hazafiúi bőkezűségével 5000 frtot ajándékozott; Udvarhelyt máj. 19-én tartott tánczvizgalom jövedelme gyanánt Hentler János 91 frtot küldött. Jun. 1-én a kolozsvári „Magyar Futár“ dörék szerkesztője Vida Károly ismételtén beküldötte az általa folytatólag gyűjtött összeget. Julius 1-én Kulhanek Antal kolozsvári kegyesrendi tanár azon 100 frt tiszteletdíját, mely neki, mint kolozsvári hitszónoknak jár, a csiksomlyói iskolák alapjának engedte át.

elemi tanító fizetését és egyéb kiadásokat az iskolák magán-alapja még most nehezen bírná meg: a VII. osztály megnyitása elhalasztandó annál is inkább, minthogy kellő számú tanulók bejövételére sincs jelenleg kilátás.

Az iskola-alapkezelő püspöki bizottmánynak szeptember 18-ról közzétett jelentése szerint a csiksomlyói iskolák alapjába tett *ajánlatok összege* az erdélyi részekből 88,373 frt, Magyarországból 7175 frt, összesen 95,548 frt. Ebből befizettetett 32,586 frt; kamat címén befolyt 924 frt. Ezen összeghez dr. Haynald Lajos püspök ur ö excája 12,000 frttal járult, mely mint 10%, 120,000 frtnak felelt meg; de a melyből, — amint látszik, — még ajánlatilag is hiányzott mintegy 25,000 frt.

Nagy baj volt, hogy a megajánlott összegek mielőbbi behozatalára, vagy legalább biztosítására az alapot kezelő bizottság minden buzgolkodása mellett sem találta el annak idején a legcélszerűbb utat és módot. Mig ugyanis a fenjelzett ajánlati összeg későbbi hozzájárulások által nem igen szaporodott: addig a reális eredmény az volt, hogy midőn 1869-ben, tehát több mint tíz év múlva az alapkezelő bizottmány újra szerveztetett, még mintegy 30,000 frtnyi ajánlat volt künn és ezen összegnek több mint fele behajthatlanság okából a püspöki hatóságnál kitörlésre ajánltatott.

„Haynald Lajos püspök — olvassuk az ez évi „Religio“ hasábjain — idei harmadik hivatalos körútját főleg a Csik-Somlyón alapított *képezde ünnepélyes megnyitása* végett tette meg.

Szept. hava 28-án indult ki püspöki székvárosából és esti 8 óraker Radnóthra érkezett. Okt. 5-én Szentegyházas-Oláhfaluban négy harangot szentelt és egy zsidó férfit a sz. keresztség áldásában részesített, itt is terjedelmes magyarázatát adván a harangszentelési és keresztelési szertartásoknak. Meglátogatta ezután a sz.-keresztbányai híveket és folytatja útját Csik-Somlyó felé.

A székely nép mindig kitűnő tisztelettel fogadta főpásztorát; ez alkalommal mégis megelőzőleg kedvesen mutatta meg Erdély „angyala“ iránti tiszteletét. A csikszeredai cs. kir. Járás határán az összes kath. székely falvak küldöttei, élükön az iskola-ügyben lelkes közremunkálásával magát kitüntető cs. kir. járás-hivatali elnök urral, a papság és népiskola tanítók, egy „Áldott, ki az Ur nevében jön“ feliratu diszkapu előtt fogadták a nmlgu főpapot, kit tiszteletteljes szónoklatokkal és énekekkel üdvözölvén, számos lovasok kíséretében a nép örömrádásai között vezettek a kedves Csik-Somlyóig, hol új diadalkapu előtt a helybeli tisztviselők élén dr. Fesztl Károly iskola-tanácsos és prepost ő nsga üdvözölte a püspököt. Este a Kis-Somlyó hegye a Salvator-kápolna táján kivilágított, a gymn. ifjuság kedvesen összhangzó énekekben zengette saját és a kath. székely nép háláját a jövő püspök iránt,

kinek a székekelyek javát, a vallásos oktatás és nevelés terén előmozdító törekvéseit egyhangulag magasztalja minden szív.*)

Másnap, okt. 4-én, ő Felségének neve ünnepén a *tanító-képezdének megnyitását* ünnepeltük.

Másfél éve mult el, mióta püspök urunk a székekely néphez főpásztori szózatot intézett, melyben egy Csik-Somlyón felállítandó teljes középtanoda és tanító-képezde szükségét meghatóan rajzoló és a népet egy evégre megkivántató pénzalapnak összehozatala céljából adakozásra szólítá. A szó nem hangzott el üresen.

Községek és egyes jótévk, kiknek élükön a püspök 12000 frttal áll, örömet ajánlották fel filléreiket.

Bartakovics Béla egri érsek	5000 frttal,
Kunst József kalocsai érsek . . .	400 "
Ranolder János veszprémi püspök	100 "
Fogarasi Mihály cz. püspök	1000 "
A károly-fehérvári káptalan .	4000 "
Lönhart Ferencz oldal-kanonok	400 "
Br. Jósika Sámuel	1000 "
Ferenczi József udvarhelyi esperes	1000 "
Mészáros Antal gyergyói esperes	1000 "
Csathó József alsíki esperes	300 "
Gr. Haller Lajos	500 "
Nagy Lajos kászoni plebános . . .	200 "
Kedves István kolozsvári apát-pleb.	2000 "
Br. Henter József	400 "

S más jótévk tehetségökhöz mért áldozatokkal járultak a magasztos ügy előmozdításához, úgyannyira, hogy a csik-somlyói tanoda-alapot kezelő püspöki bizottmányának szept. 18-án kelt kimutatása szerint az adományok és ajánlatok összege már 95,548 frt 12 1/2 kr-ra rug. Bizonyára szép áldozat ez anyagi korszakban; fényes tanuja annak, mennyire tudja a székekely nemzet becsülni önmagát, midőn szebb jövőjét vallásos tanintézetek létesítése által kívánja biztosítani.

Ezen lelkes áldozatkésztség tette lehetségessé Csik-Somlyón az V. és VI. *középtanodai osztálynak* létesítését; ez áldozatkészségnek köszönjük, hogy a csik-somlyói *tanító-képezde felsőbb helyről nyert engedély mellett ma megnyitattott*. E képezdét a cs. kir. köz-

*) A főpásztor fogadásánál egy V. oszt. tanuló is szónokolt: „Elragadó lelkesedést tereunt bentünk az, — szolt a lelkes ifju — hogy épen azon időpontban, midőn tégedet kegyelmes főpásztorunk! szívünk mélyéből üdvözlünk: ugyanakkor szerencsénk van a honatya iránti szerelmünket is nyilváníthatui. Te láttad, hogy szegénysége miatt ezen jóra való székekely nemzet ohajtott szellemi nagyságra nem vergődhetik. Szólotál és tettél; s az ohajtott cél el van érve. Imé erős akarató és nagyszerű áldozataid nyomán létesülésnek örvendenek a folygmnasi-um, főelemi tanoda és tanító-képezde, nemzeti művelődésünknek ezen mindennapi tüzhelyei. (B. P. H. hiv. lap, 1855. 240. sz.)

oktatásügyi miniszterium az erdélyi püspök lankadatlan törekvései által létrejött intézetnek nevezi; részére az állami pénztárból 500 frt segedelem utalványoztatott, a növendékek között ösztöndíjjal kiosztandót. Az intézet a magyarhoni hasonló intézetek számára kiadott rendeletek szerint szerveztetett; tanítási nyelve a magyar; a képezdei tanárokat az erdélyi püspök nevezi ki.

A megnyitási ünnepély reggeli 10 órakor kezdődött. A templom zsufolásig telve volt a vidékről is ide zarándokolt minden rendű és rangu hallgatókkal, kik gyönyörködve épültek a főpásztor bölcs és lelkes szavain, melyekben a fejedelem iránti hűséget, a vallásos oktatás szükségét és a néptanítók kötelességeit rajzoló. Erre következett a „Te Deum“ ő Felsége szerencsésen elért névnapjáért, a „Veni Sancte“ a képezde megnyitására, a szent-mise, erre az ünnepélyes körmenet a képezdei új épülethez, mely azonnal fölszenteltetett.

A szertartások végeztével dr. *Festl* Károly mint a Helytartó-Tanácsnak ez ünnepélyre kiküldött biztosa meleg szavakban fejezte ki a magas *kormány*nak háláját *Haynald Lajos* püspök iránt, kinek buzgótsága ezen áldásos intézet alapját megveté. A főpásztor felelete után, mely egy nagy áldás kimondása volt mindazokra, kik szózatát megértvén, ezen intézetet adományaikkal gyámolíták, a tanító-képezdét a Szentháromság nevében megnyitottnak nyilvánította. A nagy ünnepélyhez méltó szavakban fejezte ki erre *Csató* József alsiki esperes a boldogított kath. székei nép háláját a fölséges uralkodó és az alapító püspök iránt. Szavait a jelenvoltak éljenkiáltásai kísérték, mintegy szívből szakadt buzgó imádság szállva Isten zsámolyához, s áldást kérve a nehéz napokat látott nemzet jötevőire.

Az ünnepély elmúlt; de maradandó leszen emléke; az atyák fiaiknak fogják azt beszélni; s míg egy székely él, ki a kath. egyház iránti hűségében leli nemzetének boldogságát, lángolni fog keblében a hála azon püspök iránt, ki a csiksomlyói iskolák felkarolása és a tanítóképezdének létrehozása által a székely nép vallásos nevelésének új lendületet adott.“ (Religio, 1858. II. 261. és k. II.)

Ezen ünnepély alkalmából dr. Haynald Lajos erdélyi püspökhöz, mint a csiksomlyói tanintézetek alapítójához a csiksomlyói gymn. ifjuság üdvözlő dalokat zengedezett és nyomtatott ki, melyekből egy néhányat a mult iránti kegyeletből czélszerűnek látok esorok közé is beszöni, hogy lehessünk mennél hűbb tanulni mi is azon rendkívüli örömnék és hálátelt lelkesedésnek, melyre az első erdélyi tanítóképezde megnyitása s általán a csiksomlyói iskolák föllendülése az ifjúságot és csiki székely atyánkfiait amaz időben méltán ragadta vala.

A CSIKSOMLYÓI TANINTÉZETEK ALAPÍTÓJA,

Dr. HAYNALD LAJOS

ERDÉLYI PÜSPÖK UR Ő NAGYMELTÓSÁGAHOZ ÖRÖMHANGJAI
A CSIKSOMLYÓI R. K. FÖGYMNASIUM IFJUSÁGÁNAK A TANÍTÓ-

KÉPEZDE ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR

október 4-én 1858.

I.

Olt! szép folyója fenyves bérz tövének,
Mely annyi vérét, mint könnyét ivád
E szentföld ezredéves nemzetének.
Os Hargitánk! derünk s borunk leghűbb
Tanuja; kis Hon! melyért annyit vivának
Apáink, — most vigan örüljete!
S ti ős apák! kik karddal jobbotokban
Hont és vallást vitézül védtetek,
Mohlepte sirban szint, örvendjete,
Vitézségteknek hős vezériről
Ajakról ajkra száll a hősi ének.

Hol Sandri chán most, a vitéz rabonbán?
Ő messze száguld élén a seregnek.
Ki láta gyakran bős tatárhadat
Szaladni véres fejjel tüzhelyüinktől?
Ki halla aztán győzedelmi dalt
És erre ősink áldomásait?
Örültek ők a győzelem felett,
Vigan zendült meg a koboz s köszönték
Ezer torokkal, áldva a vezért.

Am volt-e harc hős multunk folyamában,
Mint napjainkban épen vivatik,
A melynek élén oly dicső sikerrel
Egy HAYNALD püspök áll, vezérkedik?
Ő a setéség rengeteg homályát
Az ige s szellem fegyverén üzi.
Ő az, ki felráz régi álmainkból;
Ő az, ki lángszavával s szellemével,
És ritka szép, nagylelkű áldozattal
Utat magasztos czél felé mutat.

Ki néptünk üdvét hordozván szivén
A lelkesektől gyűjtött ezreken
Vonzó példája s lángbuzgalma által
Egy szebb jövő alapját vette meg?
Hogy lenne bérczes, székely kis hazánknak,
Miknek hiányát búsan érezé,
Fő iskolája, s lenne képezdéje,
A hol tanuljon édes gyermeke,
S kivijja majd a hős apáktól szerzett
Hős czimhez a művelt székely nevet.

Hajolj meg Nemzet! J ó t e v ő d nevére
„Tanítsd hálára, székely! gyermeked“
Zengé a dal, és zengje most utána
A székely nemzet ifja, örege:
Isten kegyelme lengjen élteden át,
Nagy Püspökünk! nagylelkű pártfogónk!
Védasszonyunk őrizze életed,
Mely e honé, s kivált e nemzeté,
Elted, mely összeforrt jelen- s jövőnkkal,
Legyen hosszú, mint emberé lehet,
Fogadd e sarjnak buzgó hódolatját,
Hőn lángoló hálája kis jelét
S ohaját, melyben honnak és királynak
S egyháznak hű polgára lenni vágy;
Fogadd el hálánk, mely szivünk oltárán
Örökhűn táplált lánggal égni fog.

II.

Mit ünnepeltek, székelyek?
Miért e népsereg?
Melynek szemén örömsugár,
Ajkán mosoly lebeg?
„Jerünk, jerünk, így zúg a zaj
Fel bérczen, völgyön át,
Áldjuk hazánk nagy Püspökét,
HAYNALDOT, ez Atyát.“

„Ki üzte el a gyász ködöt
Egedről, oh hazám!
Ki tett annyit, ki fáradott
Jobb léted hajnalán?“

„Főiskolánk és képezdénk
HAYNALD nevében él.“
Tanítsd hálára gyermeked,
Székely! mihelyt beszél.

Áldjad nevét, s szivedbe vésd
Örök betűkkel azt,
Ki fel hozá zord tél után
Egedre a tavaszt.
Zengd: éljen ő mig földeden,
Hazím! Székely lakik,
Mig Hargitánk, az ős hegy áll,
S alján az Olt folyik.

III.

Örülj hazám, felhőd eloszlott,
Szép nap derült, Székely! reád,
Örömdalt zengj, mely áthatolja
Az Olt folyót és Hargitát.
Itt van, ki szebb jövőd alapját
Letette, s hiven örzi azt;
Kinek nevét bérez, völgy susogja,
HAYNALD derit reád tavaszt.

Légy üdvözölve, népem Atyja!
Fogadd a hála szózatát,
Hű gyermekidnek, mely szívéből
Magasba száll felhőkön át;
S buzgón könyörg fel Istenéhez
Áraszd reá kegyelmedet,
Oh ég! ki minket boldogitva
Velünk dicséri szent neved.

(Egykoru nyomtatványból.)

Miután a csiksomlyói tanító-képezde ily ünnepélyességek közt, melyekben a csikszéki hivatalok és egész értelmiség részt vettek, jeles auspiciumok alatt megnyílt s működését P. Simon Jukundián igazgatósága és magistersége mellett nyilvánosan megkezdte: a csikszéki alkalmazásban levő *tanítók*, kik annak idejében felhivattak vala, hogy formális képesítettésök megszerzése végett a képezdénél tegyenek *vizsgálatot*: ezen vizsgálat f. október hóban dr. Festl Károly iskola-tanácsos elnökölete alatt megejtetett. Ezen első tanképesítő vizsgálat eredményeül az alcsiki tanítókból 9-en, a felcsikiakból 6-on nyertek képesítést. Ez alkalommal az iskola tanácsos 20 pfrtot adományozott az al- és felcsiki tantestületeknek, tanítói könyvtáruk megalapítására. Ugyanakkor az ifju képezde könyvtárának 31 drb pedagógiai munkát is kegyeskedcst ajándékozni, melyeket Kilán

és Ráth pesti könyvkiadók több drb, *Győrfi Iván* k.-fehérvári tanító 100 drb magy. könyvvel gyarapítottak. (V. ö. T. L. 1859. 43. l.)

Ezen ünnepségek és tanügyi mozzanatok alkalmából lelkesedve ír *Kozma Döme* gymn. tanár is, ki a „Tanodai Lapok” hasábjain illetén hazafias kifejezésekben ömleng: „Még csak két év előtt is a csiki székelység hitt és remélt; *őhajításai és reményei a teljesedés útján vannak*, mert Csik-Somlyón diszelegnek mindazon tanintézetek, melyeknek létesítését őhajtá és remélé. A főgymnasium teljességéből bár még két osztály hiányzik, két év helyreüti ezt is*); ellenben *a tanító-képezde és a négy osztályu főelemi tanoda élénk folyamatosan vagyon.*

Szent áhitattal mereng ma a csiki székel Somlyón; hisz ott vannak vallásos életének és tudományosodásának főtűzhelyei. Ez uj évben (1859.) is buzgó imát rebegünk a népek nagy Istenéhez legkedvesebb főpásztorunk Haynald Lajos ur ő mltga hosszú és boldog életéért, ki tűzoszlopként vonulva előttünk, a sötétség lélekgyilkoló útjából elvezetett a világosság szent földére, említett tanintézeteink javára hasonlíthatlan buzgalma által oly alapot tévén le, melyen a szegény, de jóra való székel nemzetnek szellemi emelkedése bizton és bátran előmozdittatik. Nem szűnünk meg könyörögni azokért is, kik legszentebb ügyünköt segélyezéseikkel pártolni nemes kötelességöknek tarták.” (Tan. Lapok, 1859. 42. l.)

*

1859. február 9-éről az iskolai alap-kezelő püsp. bizottmány javaslatba hozta, hogy *Benkő Pál* szeredai lelkész ellenörnek neveztessek ki; továbbá, hogy a pénztár helyezettnek be a zárdába és szereztessék be egy Wertheim-féle pénzszekrény. A pénzek fizettessenek be a hó utolsó szeredáján az alcsiki espereshez, illetve az akkor tartatni szokott pénzkezelő bizottmányhoz, s végül arra nézve hogy Bocskor Mihály tisztii ügyész lakhassék Somlyón, megkérte a jelenlevő járás főnököt.

Mig a csiksomlyói meggyarapított és tanítóképezdével szaporított iskolákban szorgalmas méhrajokként zsongottak a székel muzsafiak: Haynald a nagy főpap ez év tavaszi hónapjaiban oldalkanonokja *Lönhart* Ferencz kíséretében botanikai tanulmányok céljából is a szép olasz félszigetet járta s azután az örök városban az apostoli lejedelmek küszöbét és az anyaszentegyház fejét a nagy IX. Pius pápát látogatta meg.

„Az osztrák-olasz háboru, illetve a villa-franca-i békekötés után uj korszak hajnala kezd hazánk fölött derülni, t. i. a király és nemzet közötti kiegyezésre, alkotmányunk visszaállítására vezető átmenet korszaka, miáltal nemzetünk vezérférőiai előtt az aggodalomnak és reménynek izgalmaiban a tevékenységnek tágasabb

*) Mint a jövendő megmutatta; tizenöt évnek is alig sikerült ezt helyreütnie vagyis pótolnia.

mezeje nyílt meg.“ (Veszely.) Ezen gazdagabb téren való tevékenységnek hatásai még a minden politikai zajtól és háborus mozgalmaktól távol álló műzsák szelid csarnokáig is érezhetők kezdének lenni.

Ennek jelét üdvözölte a csiksomlyói gymn. tanártestület Haynald L. püspök-főigazgatónak 1859. okt. 16-ról kelt azon rendeletében, miszerint a *német nyelv* a magyarnyelvű gymnasiumokban *többé nem lesz szükségképeni tannyelv*; mindazonáltal az érettségi vizsgálatokon ezután is meg fog kívántatni ezen nyelvnek írás- és szóbeli kellő ismerete; mely czélból ezen nyelv tanításának megfelelő didactikájáról kell gondoskodni, annál is inkább, mert az érettségi vizsgálatokra vonatkozó régiebb rendeletek teljes érvényükben maradnak.

Deczember 11-ről Haynald püspök elismerését fejezte ki a csiksomlyói tanártestületnek a rajztanítás, faiskola, uszoda és testgyakorló intézet felállítása körül kifejtett törekvései iránt, melyek szerint ez módokról gondoskodott, hogy a tanuló ifjúság ezen szép és hasznos téren is műveltségét.

*

1860. Az alkotmányos élethez való visszatérés napjának közeledését mint föllövellő hajnali sugár jelezte a *Kazinczy-Ferencz százados annüversariumának* megünneplése is.

Erre nézve Haynald Lajos kegyelmes püspökünk a csiksomlyói tanártestület fölterjesztésére adott és január 26-ról kelt kegyes leiratában megengedte, hogy a csiksomlyói gymnasium Kazinczy Ferencz születésének százados évfordulója alkalmából emlékünnepelet rendezhessen, természetesen azon feltétel mellett hogy megütközésre semmi ok vagy alkalom nem fog szolgáltatni. A *Kazinczy ünnepély* programja a következő volt :

„**Kazinczy Ferencz születése évszázados emlékünnepeinek Programja,** Csik-Somlyón 1860. február 1-én 1. Megnyitóbeszéd elnök *Mikó Antaltól*. 2. Hymnus. A gymnasiumi *ifjúság* énekkara által. 3. *Kazinczy* életrajza *Madár Imrétől*. 4. Szász Károly költeménye, szavalja *Bálint Károly*. 5. *Kazinczy* s a nemzet szelleme *Lázár Dénes* által. 6. Értekezés a magyar nyelv s irodalom történetéből *Nagy Imrétől*. 7. Szózat a gymn. ifjúság énekkara által. 8. Emlékbeszéd *Kazinczy Ferencz* felett *Kozma Dömétől*. 9. Alkalmi költemény *Adorján Imrétől*. 10. Tompa költeménye *Nagy Daniel* által. 11. Téli dal az ünnepélyre alkalmazva *Bocskor Mihály* által. 12. Dics-költemény *Antalfy Károlytól*. 13. Zárbeszéd alelnök *Horváth Károlytól*. 14. *Végül háladal erdélyi püspök tanoda-alapító dr. Haynald Lajos ur ó excellenciájához a gymn. ifjúság énekkara által.*“

Mint a műsorozatból látszik, abban nemcsak a tanári kar, hanem a csikszéki értelmiségnek más kimagasló férfiai is közreműködőleg vettek részt; és hogy a műsor utolsó darabja épen dr. Haynald Lajos erdélyi püspök, mint a tanoda alapítója tiszteletének volt szentelve.

A gymn. igazgató a Kazinczy-ünnepélyről tett felterjesztésében jelentette, hogy az ünnepély a somlyói intézetek tekintélyét nagyban emelte, hogy annak szép lefolyását semmi kellemetlen körülmény nem zavarta, hogy az azt követett bankette-en loyalis nyilatkozatok és szép felköszöntők mondattak s végül, hogy az ünnepély kedvező sikere nem csekély befolyással lett mindazon tényezők érdeklődésének és pártolásának fokozására, kiknek jóakaratára a fejlődő intézetek érdekében szükség van.

Ez év eseményei közül itt is felemlíthető azon hazafias mozzanat, miszerint a „legnagyobb magyar“, az egész ország által mélyen gyászolt gr. Széchenyi István letüntének szomorú esetéből máj. 19-én Csik-Szeredában rendezett gyászünnepélyen a csiksomlyói tanártestületek is élén részt vettek.

Hasonló gyújtó szikrája volt a hazafias érzelmek fellángolásának a f. évi augusztus 19. és 20-án Magyarország fővárosában nagy tüntetések között lefolyt sz. Istvánnapi ünnepély, melynek sugarai Magyarország legszélsőbb határaitól és így a Hargita ormairól is visszaragyogtak.

Ezeknek az október 20-iki diplomának, mely a hazafias keblekre nehezendő zárt felkezdette nyitani, hatása alatt, a püspök december 12-ről elrendelte, hogy a gymnasiumokban a *hazai történelem* és földrajz tanítása hozzassék be. „A 10 év előtt behozott tanterv ugyanis, — mondatik a magas leiratban, — midőn az egyetemes történelmet hangsúlyozta, részletes történetét és földrajzi ismeretét megnehezítette azon hazának, melyhez mint szeretett szülőföldre (dulce natale solum) minden honpolgár, de különösen a fogékony ifjuság keble oly hévvel ragaszkodik.“

A csiksomlyói tanártestület a püspök ezen hazafias intézményét 1861. január 10-én tartott értekezletében nagy lelkesedéssel fogadta. „11 év alatt volt — így ír — a hazai történelem előadása a magyar iskolákból kizárva. Minthogy pedig az egyetemes történelem inkább világ-polgárokat, mint honfiakat nevel: ugyanazért javaslatba hozta, hogy ez a négy alsó osztályban mellőztetvén, az első osztályban taníttassék az egyetemes földrajz, a II-ikban adassék elő az Árpádok kora, a III-ikban Magyarország földrajza mellett folytattassék a történelem a mohácsi vészig, a IV-ikben pedig mindkét tárgy végeztessék be Horváth Mihály vagy dr. Lányi Károly művei nyomán.“

Ezen javaslatot a főpásztor a legközelebbi január 22-ről kelt magas leiratában jóváhagyta.

*

1861. január 6-ról Haynald püspök a hozzá érkezett ujévi üdvözlések alkalmából kitérvén az *októberi diploma által okozott változások* méltatására, alkotmányos álláspontját és az új helyzet

által indikált polgári és tanügyi czélokát gyönyörű magyar enciklikában körvonalozta, melyből érdemes, a következőket idézni:

„Örömmel üdvözlöm a fiui szeretet sugalta nyilatkozatokat, s kiket főpásztori gondjaim részeseinek ismerek, azokra és gondozottjaikra egy *nagyjelentőségű új év* küszöbén áldást kér le a pásztorok Pásztorától vízonti hő kívánatokra fakadt atyai hálás érzetem. Igen is örömmel üdvözlöm üdvkivánataitokat különösen most, midőn egy nehéz jövővel szemközt minden jóknak öszinte jóakarására és közremunkálási készségére különösen szükségünk vagyon. S ime! ily indulatokból eredett ohajtásaitok teljesülésének nem liu reményével kecsegtetnek az előjelek. Most épen, midőn kedves újévi leveleitek érkezni kezdettek, akkor vettem az erdélyi magas helytartóságtól Főlséges Apostoli Fejedelmünk mult évi mindszenhő 20-án kelt, hazánk és nemzetünk történetében egy új korszakot eredményező legfelsőbb nyilatkozványának s oklevelének a megyei papság közt kiosztandó példányait, melyekből a főt. s tisztdő kerületi papság számára rendelteket ide mellékelem.

Nem esetlegesnek, hanem gondviselészerűnek nézem én kölcsönös kívánataink találkozását e nagyfontosságú okmányokkal egy új évnek küszöbén. Honunk történetében is egy mindnyájunktól szerencsétetett *új korszaknak* küszöbére állítá a fejedelem bölcsesége és igazságszeretete társadalmi létünket, nemzeti életünket azon fejedelmi szózattal, melylyel az ősi alkotmánynak a haza dicsőítésére, az egyesek és családok boldogítására kiáradó áldásai után sovárgó népének hő kívánatát teljesítve évezredes alkotmányunk helyreállítását kimondá.

Méltán vélem én tehát ezen okmányokban kölcsönös kívánataink teljesülésének egyik legjelentékenyebb reményzalogát kezeitekbe fektethetni, mert hiszem, hogy az atyai gondosságu Fejedelem ezen epedve várt s lelkesülve üdvözlött elhatározása által *ismét az alkotmányos élet terére állított nemzet* elvesztett törvényes állását ujra elfoglalva s alkotmányos létének elejtett fonalát örvendező lelkesedéssel, de egyszersmind a nemzeteknek szintügy, mint egyeseknek jövőjét biztosító bölcs önmérsékléssel megragadva alkotmányának gazdag malasztjait teljes mértékben élvezendi és gondos kezekkel kiterjesztendi a minél szorosabban egyesült két testvérhonnak minden polgáira s új dicsőséggel környezendi a népek történetének legfényesebb lapjain ragyogó nevét.

Hiszem, hogy a magyarnak ős keresztény hite: üdvözítő szent religiónk fel fog virágozni azon ős alkotmánynak védszárnya alatt, melynek alapját hitünk nagy-apostola, első szent királyunk vetette meg, melyet országával a mennyek Királynéjának oltalmába ajánlott, melynek zárkövét — a királyi méltóságot — egyházunk látható feje, Krisztus helytartója, nemzetünk legnagyobb erekljével, az apostoli koronával szentelé meg, melynek fejlesztésében és főn-

tartásában fáradoztak évszázadokon át országos állásu püspökeink, melynek védelmében vérzettek el döntő csatákban egyházunk szentelte zászlók alatt Magyarhon főpapjai.

Szent István alkotmányának szelleme biztosít arról, hogy szent István egyháza — ősi keresztény katolikus anyaszentegyházunk — az ő oltalma alatt szabadon gyakorolandja isteni jogát és háborítatlanul járván el magasztos hivatásában, sikeresen eszközöndi Jézus nyájának boldogságát, kiárasztandja a tagjai életében fölvirágoztatott keresztény hit és szeretet gyümölcseit a hon minden fiaira, mérséklendi a fölzúdult indulatokat, kioltandja a haza fiait egymás ellen lázasztó nemtelen boszuvágyat, távol üzendi a különböző nyelvű és vallásu honpolgárok közt föl-föltünedező kereszténytelen agyarkodást, mélyen beoltandja a szivekbe a vallásos buzgósággal igen jól megegyeztetethető keresztény türelmet, a fejedelem iránti hagyományos hűséget szorosan egybefűzendi a hazaföld iránti szeretetteljes ragaszkodásnak, s a nemzeti magasztos czélok iránti lelkesültségnek polgári erényeivel.

Meg vagyok győződve, hogy Jézus egyházának püspökei, kiknek székeik ezen ősi alkotmány nyal egykoruak, kiknek elődeik vallásos és hazafiai érdemeik fényével dicsőíték a hon alkotmányos életének történetét, ezen alkotmány árnyékában szabadon gyakorolandják Istentől nyert hatalmukat és mnnkatársaikkal, az egyház fölszentelt szolgálival, karöltve háborítatlanul használandják szent céljaiknak és az ezek által igénybe vett működésöknek földi eszközeit. *Virágozni fognak iskoláink* és egy vallásos, erényben gazdag, fejedelméhez s hazájához hű nemzedéket nevelni egy jobb jövőnek zálogául.

De hogy mindez, mit szívünk óhajt, mitől isteni egyházunk s szeretett honunk gyarapodása függ, minél tökéletesebben elérssék, szükséges, hogy mi, kiket Isten közbenjárókul választott irgalmas-sága és a nép üdvössége közt, vagy kiknek vezetésére bizta az egyház és hon reményét, a serdülő nemzedéket, szent lelkének malasztját és szüntelen segedelmét kérjük le a fejedelmre s tanácsosaira, a népre s vezetőire, hogy mindannyian mgismerjék, ami igaz, szent, s a mi az egyesek és nemzetek boldogítására vezet, s megértsék, hogy „ha az Ur nem építi a házat, hiába dolgoznak, kik építik azt, s ha az Ur nem őrzi meg a várost, hiába vigyáznak az örök.”

Szükséges, hogy midőn a kedves haza iránti rendületlen szeretetet vallásos kézzel plántáljuk be a szivekbe, akkor a törvényes fejedelem iránti hűséges ragaszkodást mind önmagunkban, mind másokban megőrizsük és szilárdítsuk, — hogy azon férfiak iránti bizodalmat föntartani igyekezzünk, kik e válságos idő megmérhetlen fontosságú napjaiban a fejedelemtől fölhiwa vannak, az alkotmányos nemzeti életet törvényes alapjára beállítani s a fejedelem alkotmányos szándékai és a nemzet alkotmányos kívánságai

közt a közvetítői nehéz teendőket végezni; nehogy méltatlan bizalmatlankodás lankaszsa buzgalmukat magasztos elhivatásukban és meghiusítsa részben vagy egészben az ő s a velők közremunkálásra meghívott s kötelezett hazafiaknak működési sikerét.

Nekünk, kik a néppel vagy annak gyermekeivel közvetlen érintkezünk, kik minden jóra vezető s hű tanácsadói lenni tartozunk, kötelességünk ott, hol az ámitás gonosz szándékainak konkolyát elhinteni igyekszik, fölvilágosítani a népet s a tévedőkkel megértetni, hogy az alkotmányos élet visszaállítása mindazon vívmányok épen-tartásával történik s történhetik csakis meg, melyeket a keresztény fölvilágosodás és haladás szellemének hódoló fejedelem és nemzet törvényesen nyilvánult akarata a közteherviselésben, a földnek dézsmától és urbéri munkától való tehermentesítésében, a törvény előtti egyenlőségben és általános hivataalképességben kedves hazánk földjébe beültetett.

Nekünk kötelességünk az egyedül üdvös, békés átalakulás érdekében a népet nyugalmas komoly magaviseletre inteni, birni, s a jogosult vagy nemjogosult indulatok minden ferde vagy erőszakos kitérésétől hathatósan visszatartóztatni, mint mely célhoz nem vezet; de attól igenis elütni, nemzeti belátásunk és önmérsékletünk dicsőségét kockáztatni képes lehetne s csak a keresztény szeretet romjain üzhetné egy nemes érzetű és nagylelkű nemzet fiához méltatlan játékát.

Ime! rövid vázlatban áll előttünk az, mit a megkezdett nagy fontosságú év lefolytán e rendkívüli időközelmények, egyházunk s hazánk különös helyzete, lelkipásztori és hazafiúi kötelességeink kívánnak mi tőlünk. Napjaink nehéz és következménydús voltát senki közülünk félre nem ismeri. De Istenbe vetett bizalommal és azon *eltökéltettségű szándékkal, hogy lelkipásztori és hazafiúi kötelességeinket mindenkor és minden irányban lelkiismeretesen teljesíteni akarjuk, bátran mehetünk a jövőnek elébe, — én mint főpásztor egy összetartó, erélydús, munkakész és buzgó lelkészi kar élén; ti pedig főpásztorokról táplált azon meggyőződéssel, hogy az idő minden körülményei közt helyt akarok állani nehéz kötelességeim teljesítésében, egyebet nem tartván szem előtt, mint Istent s parancsait, az igazat jogot, az egyház céljainak s a közjónak előmozdítását.*

Károlyfehérvárt, 1861. Háromkirályok napján. Lajos. sk.“

„Az októberi diploma által a hazazafiak szívében fakasztott reményeket meghiusítja ugyan az 1861. febr. 26-án kiadott nyílt parancs; de csak pár évre és a szabadabb áramlat megindulása fokozott mérvben nyujta alkalmat a főpásztori teendők mellett hazafias tevékenységét is érvényesíteni.“ (Veszely.)

Az ezen évben Gy.-Fehérvárra összehívott 40 tagu értekezlet Haynaldnak fényes és lelkesedéssel fogadott beszéde után ki mondta, hogy *Erdélynek szentesített törvényei értelmében külön országgyűlése többé nem lehet,*

Febr. 29-ről a püspök oly értelemben ír, miszerint a multban többször kifejtett sürgetéseire a miniszterium megengedte, hogy az erdélyi kath. *tanárok fizetése* 1050, 840, 735. és 630 o. é. forintra emeltessék; ennél fogva CsikSomlyón 5 tanár részére 150, egynek a részére 100 frt „adjutumot“ helyezett a helytartó tanács kilátásba azoknak, *kik a tanári vizsgálatot leteszik*. Minthogy pedig a tanulmányi alapok a tanári fizetés teljes rendszeresítését még meg nem engedik, oda kellett törekedni, hogy a tanári fizetés ideiglenes megjavításánál a szolgálati évek és azoknak helyzete is tekintetbe jöjjön, kik a körülményekhez képest nehezebben tudják magokat fentartani. Ennél fogva a piaristáknak és P. Kozmának nem 150 frt, mint a világi és papi tanároknak, hanem csak 100 frt utaltatott ki az 185⁹/₁₀₀ tanévre. Ellenben Nagy Dánielnek és három világi tanárnak, kik a csiksomlyói alapból huzzák fizetésöket, ezen alap elégtelensége miatt ez uttal nagyobb fizetés nem nyujtathatott.

Ezen intézmény indokolása értelmében a tanárok fizetésének megjavítása a tanulm. alap elégtelensége miatt ugy rendszeresített, hogy a világi és paptanárok 100 frt, a szerzetes tanárok pedig személyenkint 80 frt pótfizetésben részesültek.

Haynald Lajos püspököt, ki időközben az ez évi magyar országgyűlésen is mély statusférfiúi bölcseségről tanuskodó és ékesszólási formákban is ragyogó beszédeivel nemcsak az ország, hanem az európai diplomatiái körök figyelmét és a sajtó egyhangu magasztalását hivta fel, *névünnepe alkalmából* a csiksomlyói tanártestület is meleg honfiúi érzéssel üdvözölte.

Az üdvözlő iratban következő lendületes kifejezésekkel él: „Hol a classicus szent föld egy valláshű és vitéz népének szive dobog, fiui szeretet és kegyelet melegtől forrásozott üdvözetünkkel sietünk Excellentiád elébe, hogy azon százak koronájába fűzd-hessünk, kik Excellenáciának időket tulhaladó *nagy neve* előtt meghajolva, ihletett szavakban zengnek áldást ragyogó tettekben gazdag életére. Excád Etele ivadékainak azon tekintélyes töredékét, mely századok óta hitvallása rendületlenségében tünt fel, kivezette a sötétség tömkelegéből a világosság mezejére, midőn örök emlékü szózatát bámulatos áldozattal kísérve Csik-Somlyót a műveltség tüzhelyévé alakította át. Excellentiádnak a Királyhágón inneni bércz-koszoruzta szép kis hazában működése ezerek ajkán zeng.

Excellentiádot, *mint ezer éves alkotmányunk lángnyelvű védőjét fellengző lelkesedéssel milliók hirdetik*“ stb.

A csiksomlyói gymn. tanártestület ezen névnapi üdvözlétére a kegyes főpásztor Pesten aug. 29-én kelt következő (sajátkezüleg írt) kegyteljes sorokban válaszolt:

„Kedvesen vettem szives szerencse kívánataikat névünnepemre, mert azon folytonos és buzgó készségnek kezességét vélel-

bennök látni, melylyel ezen tiszteletreméltó tesület a katolikus Székelység és anyaszentegyház reményét iskoláiban az Isten félelmére, a fejedelem és a haza iránti kötelesség teljesítő hűségre oktatni, szoktatni és minden szükséges és hasznos tudományokba bevezetni törekszik. Miért is hálát mondvá a szép üdvözlétért, kérem az Istent, hogy világosítsa és minden jóban erősítse meg önöket, miszerint teljesen megértve mi jó, mi szükséges: a még nem a tettek, hanem azelőtt készületmezejére tartozó ifjúságot a tudományos és vallásos mivelődés csendes csarnokaiban megőrzeni, minden, korát és rendeltetését meghaladó, s épen azért kitűzött célja megközelítésében megakasztó foglalkozásoktól megóvni, s neki ildomos eljárási, mérsékelt, bölcs, istenes vezetőivé válni képesek legyenek, mint ezt akarják is.

Ezt híven, ezt föltevén önökről, e szent célra püspöki áldásomat adom, s változni nem tudó szeretettel vagyok tisztelendőségednek és a tanártestületnek jóakarója, Lajos, püspök.“

Az 1862. évre virradólag a csiksomlyói tanártestület üdvözlő felirata a szeretett főpásztorhoz következő aggodalmas sorokkal kezdődik: „Egy év leviharzása után vészteljes jövő küszöbén állva, vallásos pietással járunk Excád atyai színe elébe, az isteni Gondviselés áldását könyörögvén ki a megpróbáltatás napjaira, melyek az előjelek szerint az új évben bekövetkezhetnek.“

Febr. 5-ről az iránt irt föl a csiksomlyói gymn. tanártestület a kegyes főpásztorhoz, hogy „tekintettel a feldrágodott piacra, bár a mult év előtt élvezett 150 frt *fizetési pótlékot* utalványoztatni s kedvező intézkedésével elosztatni kegyeskedjék azon kedvetlen állapotot, mely szerint a hivatásának élni kívánó szegény tanító, figyelme nagy részét a mindennapi élet fenntartására kénytelen fordítani.“ Erre válaszképen Haynald L. püspök ugyanezen hó 11-ről értesítette a kérelmező testületet, hogy a tanári fizetéspótlék tárgyában a lépéseket a kir. főkegybíróknél már a kérést megelőzőleg február 2-ról 319. szám alatt megtette.

Ez időtáiban a *tanárok anyagi helyzete fölött* nevezetes hírlapi csatározás indult meg az erdélyi hírlapok („Korunk“, „Kolozsári közlöny“), sőt némely budapesti hírlap hasábjain is. A kényes természetű viszonyok közt álnevek alatt folyt vitaközlés nagy érdeklődést, sőt mozgalmat keltett vala nemcsak tanügyi, hanem szélesebb körökben is, úgy annyira, hogy márcz. 10-én tartott értekezletéből a csiksomlyói tanári testület, nehogy a „Korunk“ czimű erdélyi politikai hírlap közelebbi 35. szá-

mában „Többen“ aláírás mellett, „Jobb idejében, mint későn“ (a Székelyföldről) felirattal megjelent czikk tartalma által gyanusították, indítatva érezte magát a főpásztornál kijelenteni, „miszerint ama czikket figyelmesen átolvasva s komolyan megfontolva, másfelől pedig testületünk Excádnak f. évi febr. 11-én kelt magas leirata által megvigasztalva és megnyugtatta lévén, a fennemlített czikket közülünk egyik sem írta“

A mozgalom a gyulafehérvári tanártestületből indult volt ki, melynek tagjai nem éppen a zseb közvetlen érdekétől, hanem a kérés és kérdés méltányos és jogos ügyétől lelkesítve, kitartó buzgalommal küzdöttek a silány tanári fizetés feljavításáért, jól tudván és érezvén, hogy az előttök álló nevelés-oktatási magas célokra ohajtott elérése mily nagy mértékben föltételeztetik ezen kérdés megoldásától. Kevésbé voltak tán tájékozva abban, hogy az atyai indulatu püspök már évek óta mily fáradhatlanul és nehézségek mellett küzd azon hatalmi körökkel, melyek az erdélyi katolikusok közalapjait kezökön tartották és azokat bővebben gyümölcsöztetni nem tudták, vagy nem is akarták.

Tanúsítja ezt a kegyes püspöknek márcz. 13-ról kelt leirata, mely szerint a kir. főkörmányszék a tanulmányi alap silány állása miatt nem egyezett bele, hogy a gymn. tanárok számára adandó pótlék-fizetést az 186 $\frac{1}{2}$ -ik évre az az előttinél valamivel magasabbra lehessen emelni.

Haynald 1862-ben másodszor utazott *Rómába*, hogy az oda gyűlt püspökök tanácskozásaiban maga is részt vegyen. Mig ezen út, melyre májusban indult vala ki, újabb babérokat fűzött Haynald halantékaira s általa dicsőséget a magyar főpapságra: addig egyszersmind gondviselészerűleg előkészítette azt, hogy az erdélyi püspök, majd miután állomásáról lemondott, egy időre Roma állandó lakója legyen.

Julius 10-én Romából visszaérkezvén, már ekkor a politikai viszonyok odafejlődtek, hogy a bécsi intéző körök az absolutistikus központosítást alkotmányos formák mezében akarták Magyarországra erőszakolni. Ez áramlattal szemben Haynald önfeláldozással fejtette ki egyfelől a trón iránti hűségét, másfelől hazafias, törvényes álláspontját.

Ezen 1862-ik év mozzanatai között föl kell még említenem, hogy szó lévén a magyarországi középtanodákra nézve bizottmányilag kidolgozott *tanterv-javaslatnak* az erdélyi iskolákra leendő alkalmaztatásáról, a főpásztor ezen érdekekben minden lehetőt megtett a kir. főkörmányszéknél; de ez az ez ügyben megkívántatott sok oldalú tárgyalásokat hozván fel, kijelentette, hogy a magyarországi tantervet a folyó 186 $\frac{1}{2}$ -ik tanévben beállítani nem lehetett.

Emiatt némi módosításokkal a régi rendszer mellett kellett

maradnunk. Addig is a püspök czélszerűnek vélte, hogy a jövő 186²/₃. tanévben a mi közép-tanodánkban fenálló tanrendszer a testvérházában ideiglenesen foganatosított rendszerre, leherőleg összhangzásba hozassék és így a tanításban oly jótékonyan ható egyformaság létesíttessék. E végből megrendelte, hogy a magyarországi rendszerre vonatkozó tanügyi intézményt a tanári testület érdemileg tanulmányozza jól indokolandó és a részletekbe is beereszkedő véleményt terjesztszen fel hozzá.

Mindazonáltal az új tanrendszer behozatala tárgyában tett lépéseknek eredménye csak annyi volt, hogy a főkormány-szék aug. 16-ról értesítette az érdekelteket, hogy miután az új rendszer tárgyában legfelsőbb helyről mai napig semmi tudósítás nem érkezett s miután az ajánlatba hozott tantervet ő Felsege legmagasabb engedélye nélkül a kath. gymnasiumok-ba behozni nem lehet: ennél fogva a jövő 186²/₃. tanévre is a mult tanévi rendszerhez kell alkalmazkodni.

Minthogy mégis az idők követelményeivel számolni tudó főpásztor az új tanrendszernek alkalmazását kellő indokolás mellett sürgette: a püspöknek nov. 17-ről kelt leirata szerint az új szervezés foganatosítása bővebb felvilágosításhoz kötött; nevezetesen ahhoz, hogy a mult évtizedben behozott tanrendszerrel és az általa elért eredménnyel szemben a javaslatba hozott új szervezet előnyei és czélszerűsége minden irányban jelöltesse ki.

A magyar alkotmány ellen való politikai erőszakoskodásnak, mely ellen Haynald L. erdélyi püspök egy hitvalló dicsőségével küzdött, hullámai kicsapongottak a csiksomlyói szelid muzsák félreeső lakhelyéig is. Ugyanis a gymn. tanártestület egy pár tagja ellen azon panasz emeltetett vala, mintha kormányellenes irányban vezetnék és nevelnék az ifjúságot s a fenálló politikai hatósággal daczolva azt népszerűtleníteni és működésében akadályozni akarnák. Erre az igazgató augusztus 27-ről fölfejtette, hogy a vádak alaptalanok, s részint kicsinyes hiúságból erednek, részint téves felfogás szüleményei.

*

1863. Mily politikai és tanügyi nehézségekkel köszöntött be az újév: érteti Haynald püspöknek a hozzá érkezett új évi üdvözetekre január 12-én adott kegyes válassza, miszerint „a tanári testület megfontolván e *jelen idők nehézségeit*, hivatása körében fogja feladatát hiven munkálni; a gondozása alatti szép reményű ifjúság valláserkölcsei s tudományos művelése mellett az itt-ott fel-feltünedező vészes igyekezetek kárhoztatásával saját érdekében is törhetlen hűséggel fog főpásztora körül sorakozni, hogy vele együtt a közös, nagy és szent célra közremunkáljon.“

A csiksomlyói tanártestület némely tagjai ellen fölmerült

panaszok folytán a főpásztor atyai türelemmel és igazságos érzülettel járt el, az illetőknek alkalmat és elégséges időt adván arra, hogy magokat igazolják és ártatlanságukat az ő és főkörmányszék megnyugtatóra bizonyíthassák.

A vizsgálatok béfejeztével a tanárok az Urban figyelmeztettek, hogy világi foglalatosságaikkal felhagyva és feladatukat szorgalmason és lelkiismeretesen munkálva, panaszokra alkalmat ne szolgáltatassanak.

A főkörmányszék aug 14-ről kelt értesítése szerint a *tanév szept. 1-én fog kezdődni*; az eddigi tanterv- és kézi könyvekben pedig ez uttal semmi változtatás nem történik.

Aug. 22-ről Haynaldot a testület Lajos napja alkalmából, lendületes feliratban üdvözlí, a többek közt kifejezvé, hogy csak töredékes viszhangját adhatja a hála, magasztalás és csodálat azon emelkedettebb kifejezésének, melylyel nemzetünk nagyja és kicsinye ő Excellentiája áldott nevéhez osztatlanul ragaszkodik s mely drága név annak szívében mindennap öröm-ünnepet ül. Legédesebb kötelesség ez azon intézet tanári testülete részéről, melyet ő Excellentiája nagylelkű áldozatkészsége hozott létre a székely nemzet és annak előhaladása iránti szeretetének örök életű zálogául“ stb.

Erre a kegyes főpap Kalocsáról szept. 6-diki kelettel kegyteljesen válaszolván, irata végén kifejezi, hogy „ő az idők és körülmények bármely viszontagságai közepette mindig készen van azoknak földi és örök üdve előmozdítására, kik a tanulmányi téren az ifjúságot oly vallásossággal és ismeretekkel törekeshnek gazdagítani, hogy azok az egyház hű fiaivá és az apostoli trón hű alattvalóivá fejlődjenek.

A csiksomlyói tanári testületben egyik szerzetes tanárnak magviselete és az ifjúság előtt tett nyilatkozatai folytán *panaszok* történvén, a szerzetes tanárok a főpásztornak okt 26-ról kelt rendelete értelmében kicseréltettek; a tanártestületnek pedig megghagytott, hogy a szerzetesek iránt kellő figyelemmel lévén és senkinek jogos panaszokra okot nem szolgáltatván, a békét és szeretetet kölcsönösen ápolják

Midőn a *külön erdélyi országgyűlés* 1862. nov. 4-ére K.-Fehérvárra, később 1863. július 1-ére *Nagy-Szebenbe* összehívott: Haynald és alkotmányos érzelmű társai még a megnyitásra sem menvén el, gr. Mikes Benedek szállásán tartott értekezleten be nem menésöket egy július 22-ről ő Felségéhez intézett feliratban igazolták.

Hogy Haynald kimaradásának következménye az leend, hogy ő püspöki székéről lemondjon és lemondása elfogadtasék: azt mi alantos hivei, kik a magas politika fonódását nem is sejtettük, nem birtuk, mert szeretett főpásztorunk iránti ragaszkodásból nem is akartuk elhinni.

1864. Dr. Haynald Lajos erdélyi püspököt ez év folytán a viszonyok püspöki székétől nagyobbára távol tartván: ezalatt helyettese (Ráduly János) többnyire magyar nyelven adta ki püspök-főigazgatói bölcs rendeleteit.

Haynaldhoz, ki a küzdelmes viszonyok által is megrongált egészségének helyreállítása végett ez év nyarán az emsi fürdön tartózkodott, mint kegyes főpásztorukhoz *nénapja alkalmából* a gymn. tanárok szokott pietásai felirván, erre auguszt. 31-iki kelettel a főpásztornak a nagypréposthoz intézett következő bensőség-teljes sorai érkeztek:

„Midőn testvéreim és fiaimnak, kiket őszintén szeretek, kellemes látásától a dolgok kedvetlen állása miatt már több hónap óta távol lenni kénytelenítetttem: az engemet soha el nem hagyó isteni Gondviselés akaratának tulajdonitom, hogy ők engemet, távol tartózkodó főpásztorukat nénapom alkalmából most is jókívánataikkal fölkeresni, vigasztalni és fölemelni sziveskedtek. A szeretet ezen indulatáért nekik az Ur oltára előtt köszönetet rebegek s kérni fogom az ő jutalmazó kegyét jóllétökre, tökéletes és kedves működésökre, hogy váljanak ezek az anyaszentegyház nagy hasznára. Egyuttal megkérem ftségedet, mint irántuk érzett hálámnak tanuját, hogy sziveskedjék őket bizonyossá tenni azon őszinte szeretetemről és maradáno hajlamomról, melylyel az Urban mindnyájokat forrón ölelem.“

Ezen atyai sorok gyöngédsége és melege is érezteti már, hogy az erdélyi katolikusok reménye, a kedves főpásztort megtarthatni, a távol ködébe szállott s hogy a kegyes főpásztor színét hivei alig fogják többé itten látni.

Amitől az erdélyi hivek tartottak, bekövetkezett. A Haynald és fensőbb körök között lefolyt tárgyalásoknak az lett vége, hogy a szilárd jellemű főpap inkább megtörött, mint meghajlott s püspöki székéről önkényt lemondott. Ennek következtében okt. 7-én Bécsben kelt levelében értesíté a fehérvári káptalant, hogy a Szentséges atya IX. Pius azon évi szept. 22-én őt az erdélyi megyéhez csatolt kötelék alól feloldozta és kárthágói czimzetes érseknek nevezte ki.

Erdély hű katolikusai a szeretett főpásztor elvesztéseért könyeket hullattak és emlékét, melyet a hazafias önfeláldozás dicsfénye vesz körül, mindenkor áldani fogják.

Dr. Haynald Lajos volt- erdélyi püspök, most kárthágói érsek erdélyi összes hiveitől 1864. okt. 3-án Szécsénybeni szülő-házában kelt levelében búcsuzott el. A megható búcsu-levélből szintén közöljük a következőket:

„Érzem azon fájdalmat, melyet a körülmények hatalma által előidézett távozásom körötökből, erdélymegyei tiszteletreméltó Papság és szeretett Hivék! lelkemben költ. Jóllehet aggodalmas

és terhes volt hivatalkodásom, nehezemre esik még is elválni tőletek, kikkel tizenkét évnél tovább, mint az általam még sirjában is mélyen tisztelt, nagy érdemű Kováts Miklós püspöknek előbb ugyan püspökségédje, utóbb pedig püspöki utódja jót és rosszat híven megosztottam, kiknek a világmegváltó keresztreligióját hirdettem, malasztaszereit kiosztottam, ideiglenes jóvoltotokat, lelketek örök üdvösségét eszközteni igyekeztem; — neház elválni tőletek, kik örvendező szeretettel és tanulékony lélekkel fogadtatok mindenkor, midőn a főpásztori szeretet szavaival szólítottalak s buzdítottalak titeket az Isten és egyház, a fejedelem és baza iránti köteleitek vallásos teljesítésére; szólván hozzátok püspöki tanításaimban s leveleimben, az egyházak és iskolák falai között, az egyesekhez szintugy, mint az országos búcsugyülekezetekre ezreként zárandokló ajtatoskodókhoz.

Mely szavaim, ha nyom nélkül el nem hangzottak, ha főpásztori látogatásaim s igyekezeteim sikeresek voltak: Isten után ti érdemeitek ez, tisztelt paptársak, a ti érdemeitek ez, jámbor keresztény hivek! Készen állottatok ti mindenkor, Isten fölkezt szolgálainak fáradhatatlan serege! Ti az iskolák lelkes előjárói és tanítói! Ti a gyermekek nevelésében fáradozó szerzetes szüzek! búzgón építeni a gondozásomra bízott keresztény népet, vezetni őt az örökélet útjain, megszentelni erkölceiben, istápolni fogyatkozásaiban; készen állottatok ti mindenkor velem karöltve előmozdítani az egyház magasztos céljait, szóval és tettel eszközteni közhasznú egyházi intézetek megalapítását, javadalmazását! Feledtétek, hogy szegények vagytok, midőn az oktatás, keresztény nevelés, testi vagy lelki alamizsna után sovárgó szegény nép, szűkölködő agg papok és tanítók szükségéi állottak szemeitek elé, s dicséretes önmegtadással siettetek többnyire szűkre mért jövedelmeitek álléreiből hozni áldozatot, nyújtani segédelmet.

Ha több új intézetek már is virágzó állapotba jöttek, mások pedig a kezdet nehézségeivel küzdve legalább egy jövődöbeli fölvirágzásnak és üdvös működésnek biztos alapját mutatják föl: ezt csak a ti szellemi, anyagi közremunkálástok tette lehetővé.

Méltó tehát, hogy mielőtt végbúcsut veszek tőletek, az érdem iránti kellő elismerés és testvéri szeretet szavaival mondjak köszönetet írántam tanusított hűségtek és ragaszkodástokért, hivatásunk kötelemeinek buzgó s áldozatkész betöltéséért! Adja Isten! hogy jövőre is dicsekedhessék ezzel a nehéz körülmények közt élő erdélyi egyház!

Költ Szécsényben, október 3-án 1864. Lajos s. k.*

Dr. Haynald Lajos püspöknek nyilvánosságra jutott *adományozásai* — míg az erdélyi püspöki széken ült, — 394,897 írtot tesznek ki*), ragyogó bizonyítványul arra, hogy őt, ki apos-

*) Veszely: „Haynald Lajos az erdélyi püspöki széken 1852.—1864.” című életrajzi kéziratából.

tolí buzgósággal fáradhatlanul folytatott tevékenységében némi üdülést a fűvész-tudomány terén keresett és talált, Erdély legjelesebb püspökei közé sorozandja a hazai és egyháztörténelem!

* * *

A nagyemlékü erdélyi püspök, majd karthágói s utóbb kalocsai érsek és a csíksomlyói iskolák között későbbben is lenmaradt a szeretetteljes viszony. Ennek jeléül még fölemlíthetők a következő mozzanatok :

1873. A csíksomlyói tanártestületnek május 30-án tartott értekezletében indítványoztatott, hogy miután hiteles értesülés szerint dr. Haynald Lajos kalocsai érsek úr ő Excellentiája ezen csíksomlyói gymnasiumnak halhatatlan emlékü és első rangú jötevője, az általa különösen gondozott és megbövitett csíksomlyói kath. *gymnasium VIII. osztálya beállítására* 8000 forintnyi tőkét alapítványozott; és miután ugyanezen nemes célra, kegyes főpásztorunk dr. Fogarasi Mihály ő Excellentiája szintén 4000 frt erdélyi urb. kötvényekben örökös alapítványt méltóztatott telajánlani ezen nagyszerű jótékony-ságok hatása alatt fakadott hálaérzetből kifolyólag a tanári testület szavazzon hála-köszönetet a fentisztelt kegyes jötevőknek, hozzájuk intézendő feliratokban. Az indítvány nagy örömmel fogadtatván, határozottá emeltetett.

Az Imets F. Jákó igazgató által fogalmazott feliratról, mely dr. Haynaldhoz intéztetett, idézzük a következőket :

„A csíksomlyói róm. kath. gymnasium tanári testületét legörvendetesebben lepte meg azon hiteles értesülés, miszerint Excellentiád Budapesten f. évi május 17-én úgymint kalocsai érseksége hatodik évfordulati napján kelt kegyelmes levelében, melyben több kegyes alapítványok és adományok foglaltatnak, az 1. pont alatt a Nagyméltóságod által különösen gondozott és megbövitett csíksomlyói kath. gymnasium VIII-ik osztályának beállítására 8000 frtnyi tőkét méltóztatott örökös alapítványképpen letenni.

Ezen nagymérvű kegyes jótékony-ság hatása alatt megújult lelünkben Excellentiád azon maecenási alakja, mely nemcsak vezérfáklya gyanánt világít mostoha sorsu kath. hitű székely nemzetünk előtt, hanem kiapadhatlan kegyességének és jótékony-ságának lángoló tüzével melegíteni sem szűnik meg őt; ügyünket különösen már több mint három lustrummal ezelőtt azon téren és irányban karolván fel és vévén állandó pártfogás alá, melyen az idők követelménye szerint egyedül képes, őseitől örökölt igaz vallását és nemzeti létét biztosítani és az óriási léptekkel haladó kulturnépekkel a versenyt kiállani, t. i. a kath. tanügy és nevelés pályáján.

És ha ezen örökös hálára kötelező jótékony és áldásos befo-lyást Nmltgod a távolból is, midőn már szeretett székely hivei körén tulerkedett, sem szűnik meg nagylelkűleg gyakorolni, Nagyméltóságod mint egy második Báthory István válik szűkebb hazánk dicső történelmi alakjává, ki lengyelországi trónján sem feledke-

zett meg előbbi országának legégetőbb szükségeiről, minő első sorban akkor is a tanügy volt, a Báthory-alapítvány által gondoskodni.

Nagyméltóságodnak a csiksomlyói középtanodához a kezdeményezés nehéz éveiben többször és jelenleg újból befektetett alapítványai által, melyek jobbára a székely nemzet filléreiből és legújabbán dr. Fogarasi Mihály mostani főpásztorunk 4000 frtnyi kegyes alapítványa folytán jobbára értékpapirokban százötezer (105,000) frtra emelkedtek, lehetővé vált az igének rég óhajtott megtestesülése, a mennyiben a csiksomlyói róm. kath. iskolák pénzalapját kezelő püspöki bizottmány f. hó 16-án püspök urunk ő Excellenciája elnöklete alatt tartott gyűlésben kimondhatta, hogy már 187³/₄-ik tanévre egyelőre, hacsak egyetlen újabb tanári állomás rendszerezésével is, a VIII-ik gymn. osztály beállíttassék.

Mi Excád, mint első és legnagyobb jótévőnk közbe lépésének tulajdonítjuk ezen szép óhajtott eredményt, s ennek hatása alatt a legőszintébb fiui szívvél mondunk hálás köszönetet Excádnak s biztosítani kívánjuk, miszerint ha dicső nevét messze ragyogó ércoszlopra nem véshetjük is, nemzetünk háládatos szíve lángoszlop gyanánt fogja ivadékról-ivadékra hirdetni a klaszszikussal: „*Semper honos, nomenque tuum laudesque manebunt.*“

*

1877. Haynald ő Excája 25 éves püspöki jubileuma alkalmából a csiksomlyói gymn. igazgató által hozzá intézett üdvözletre Bécsből, május 5-ikéről Imets Jákó igazgatóhoz következő távirati választ küldötte:

„Külföldről haza utaztomban szíves üdvkivánataiért őszinte köszönetet mondva, Isten áldását kérem kegyedre és jeles intézetére! H a y n a l d.“

*

1878. „Nagytiszteletű Imets F. Jákó főgymn. igazgató urnak Csik-Somlyó. A beküldött Értesítőért köszönetemet mondván, és a jeles intézetre Isten áldását lekérvén, őszinte szeretettel maradok, Teplitz. 1878. július 22-én nagytiszteletű Uraságodnak lekötöztetjé L a j o s, s. k. érsek.“

*

1881. febr. 7-ről Fogarasi Mihály püspök Haynaldnak csiksomlyói ünnepeltetésére vonatkozólag írja

„Mult január 24-én tartott rendkívüli értekezletről felterjesztett jegyzőkönyv tartalmát kedves tudomásul veszem s helyeslem a gymnasiumi tanári kar ama kötelességszerű megállapodását, melynél fogva főmagasságu dr. Haynald Lajos bibornok-érsek ur arczképének, a csiksomlyói zárdában tartandó teleplezési ünnepélyén testületileg részt vesz s az ünnepély emelésére az intézet kiváló jótévedője iránti hálás kegyeletből közreműködik.“

1889. Végül mult évi október 15-én a halhatlan jötevőnek, dr. Haynald Lajos birnok-érsek úr ö Emecjának *félszázados áldozári jubileumát* a csiksomlyói tanintézetek is hálás készséggel és a tölök telhető fénynyel ünnepelték.*)

A gymn. igazgatóságának s a csiksomlyói tanintézeteknek e magasztos jubileum körül kifejtett fáradozásaiért mostan bölcsen kormányzó püspökünk ft. *Lőnhart* Ferencz úr kegyelmesége 1889. okt. 14-én kelt leiratával főpásztori köszönetét nyilvánította; a nagyemlékü Jubiláns metropolita pedig a gymn. igazgatóságot következő kedves levelével tisztelte meg :

„Főtisztelendő úr !

Nagy köszönetet mondok a szives megemlékezésért melylyel az egykori erdélyi püspök áldozárságának 50-ik évfordulóját a főtisztelendő uraságod tapintatos vezetésének örvendő csiksomlyói iskolák megülték.

A jó Isten áraszsza áldásait a szép intézetre, derék előljáróira. nagyreményü ifjuságára !

Kalocsán, 1889. okt. 18. szeretettel vagyok, lekötölezettje dr. *Haynald Lajos* s. k.“

Legyen a nagy jötevő és biboros Főpásztor ezen megáldó igéje e szerény vázlatnak koronája, s a mi soha el nem évülő hálánk ezen áldásra az : Ámen !

*) Az ünnepély bővebb leírását l. alább V. B. alatt.

II.

Tanári kar.

Bodosi Lajos, szül. Baróthon, Háromszékmegyében, június 8-án 1857.; erdély egyházmegyei áldozár, h. tanár; gymnasiumi exhortator; internatusi felügyelő. Tanította a hittant a III. IV. és V., a latinnyelvet a III. és IV. osztályban. Hetenkinti óráinak száma 18. T. é. sz. 11.

Fülöp Árpád, szül. Nyárád-Szent-Benedeken, Maros Tor-damegyében, 1863. márczius 9-én; világi, okl. főgymn. h. tanár, a III. oszt. főnöke. Tanította a magyar nyelvet a II. III. és VI. osztályban, a latin nyelvet a II. osztályban. Hetenkinti óráinak száma 18. Tanárkodási éveinek száma 2.

Glósz Miksa, szül. Tamásfalván, Szepesmegyében, 1845. okt. 12-én; világi, okl. főgymn. rendes tanár, a VIII. oszt. főnöke, a tanári könyvtár őre, a budapesti Philologiai Társaság, a magyarországi Néprajzi Társaság rendes, az E. M. K. E. csikme-gyei fiókjának választmányi tagja, a csiksomlyói jótékony nő-egyesület alelnöke. Tanította a VIII. osztályban a latin, a VI. és VIII. osztályban a görög, és a III. osztályban a német nyel-vet és irodalmat. H. ó. 18. T. é. sz. 16 $\frac{1}{2}$.

Imets F. Jákó, szül. Tusnádon, Csikmegyében, nov. 12. 1837.; erdélyi-egyházmegyei tb. főesperes, a főgymnasium, finö-velde és internatus igazgatója, főgymn. okl. rendes tanár; a meteorol. m. kir. intézet külső munkatársa, a csiksomlyói r. kath. iskolai pénzalapnál felügyelő és levéltárnok, a csiki r. k. tanító-egylet és a csiksomlyói olvasókör elnöke, az EMKE csikme-gyei választmányának egyik alelnöke s a magyar törté-nelmi társulat tagja. Tanította az I. osztályban a hittant, az V. osztályban a németnyelvet. H. ó. 5. T. é. sz. 29.

Jakab Antal, szül. K.-Almásán, Háromszékmegyében. 1852. június 8-án; világi, okl. főgymn. rendes tanár, a M. Kir. Ter-mészettudományi Társulat rendes tagja, a VII. oszt. főnöke. Tanította a mennyiségtant a III., IV., V. és VI., a mathematicai

és physikai földrajzot a III. a természettant a VII. osztályban. Heti óraszám 19. Tanárkodási éveinek száma 11.

P. Kopatz J. Patrik, szül. Csicsóban, Csikmegyében, 1854. ápril 6-án; szt. Ferencz-rendi áldozár, tanár, a Sarlós Boldogasszonyról nevezett Mária-Társulat elnöke, az I. oszt. főnöke. Tanította a hittant a VI. VII. VIII. a magyar és latin nyelvet az I. osztályban. H. ó. 19. T. é. sz. 10.

Korber Imre, szül. Mezöhegyesen, Csanádmegyében, szept. 12. 1853; világi, rendkívüli tanár, az ének, zene, franczia nyelv és tornából tanképesítve; m. k. honvédhuszár-tiszt. Tanította az éneket, zenét és franczia nyelvet az I—VIII. oszt. H. ó. 12. T. é. 17.

Nagy István, szül. Pécssett, Baranyamegyében, aug. 9. 1844. erdély-egyházmegyei áldozár, főgymn. rendes tanár, főnöveldei aligazgató és a gymn. kölcsönkönyvtár őre. Tanította a latin nyelvet a IV. VI. VII. osztályban. H. ó. száma 17. T. é. sz. 19.

Dr. Nemes D. Félix, született Székely-Udvarhelyt, Udvarhelymegyében, 1851. okt. 24; szt. Ferencz-rendi áldozó-pap, bölcsészettudor, a magyarhoni Földtani-, s a kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulat tagja, r. kath. statusgyűlési képviselő; a természetrajzi szertár őre, a IV. oszt. főnöke. Tanította a vallástant és földrajzot a II. a németnyelvet és természetrajzot a IV., a természetrajzot az V. és VI. osztályban, Hetenként 18 órában T. é. 2.

Pál Gábor, született Bethlenfalván, Udvarhelymegyében, január 19. 1852; világi okl. főgymn. rendes tanár, testületi jegyő, a természettani szertár őre és a csiksomlyói r. k. iskolák pénzalapját kezelő bizottmány tagja. Tanította a mennyiségtant a II. VI. és VIII., természettant a VIII. és a bölcsészeti előtant a VII. és VIII. osztályban, összesen 17 órában; ezenkívül a testgyakorlatot az I—VIII. osztályban, heti 6 órában. Tanárkodási éveinek száma 14.

Pap András, szül. Hatolykán, Háromszékmegyében, ápril 22. 1853; világi, okl. főgymn. rendes tanár, a VI. osztály főnöke. Tanította görög nyelvet az V. és VI., a történelmet az V. és VI., politikai földrajzot a VII. osztályban. Hetenkénti órája 18. T. é. sz. 11.

Sipos Sándor, szül. Kézdi Márkosfalván, Háromszékmegyében, ápril 17-én 1843; világi tanár. Tanította a rajzoló geometriát az I—IV, a mennyiségtant az I. osztályban; a szép-

írást és a szabadkézi rajzot az I–II. osztályban. Tanította a rajzot és a szépírást még a tanító kepezdében és a főlemtanodában is. Heti óra szám a gymnasiumban 15. T. é. sz. 19.

Szász Károly, szül. Csátószegben, Csikmegyében. 1849. október 26. Világi, okl. főgymn. r. tanár, a III. oszt. főnöke. Tanította a földrajzot az I., történelem-földrajzot a III., magyar nyelv és a ó-kor történelmét a IV, a magyar történelmet a VIII. osztályban. H. ó. sz. 18. T. é. sz. 13 $\frac{1}{2}$.

Wleder Gyula, szül. Budapesten, Pest Pilis-Solt-Kis-Kúnmegyében, 1865. ápril 18 án; világi, okl. főgymn. h. tanár; az ifjúsági könyvtár őre és az önképzőkör vezetője; az V. oszt. főnöke. A budapesti Philologiai Társaság, a kir. m. Természettudományi Társulat, az Erdélyi Muzeum egylet bölcsélet-, nyelv-, történettudományi Szakosztályának és a magyarországi Néprajzi Társaságnak rendes tagja, az országos Közegészségi Egyesület pártoló tagja. Tanította a magyar és német nyelvet az V, VII, és VIII. osztályokban. H. ó. sz. 17. T. é. sz. 3.

III.

Az 188°/₉₀-ik évben követett tanterv.

I. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: Kopatz J. Pátrik.

Hittan, heti 2 óra. Az ember rendeltetése és végeztelje; a hit; az apost. hitvallás 12 ágozata; Istennek tiz és az anyaszent-egyháznak öt parancsa; a bűnök-, erények-, szentségek- és szentelményekről szóló tan. Részletek a kath. egyház történelméből. Tankönyv: Egri Közép Katékizmus.

Tanította: Imets F. Jákó.

Magyar nyelv, heti 6 óra. a) Elbeszélő prózai és költői olvasmányok, különösen a népmese, klasszikus mythos, magyar történeti monda és néprajz köréből; ezeken kívül több olvasmány a földrajz és természetrajz köréből; az olvasott darabok tartalmi magyarázata, a tartalomnak szabadon való elbeszélése és könyvnélkül tanult versek szavalása. b) Nyelvtan: A szóhangok és betűk, szó-elemek, egyszerű mondat és mondatrészek, fő- és mellékmondatok megkülönböztetése. A szók alakjainak változásai, a szóragozás, szóképzés és szóösszetétel által, szócsoporthoz, rokonszavak és képletes kifejezések. c) Kéthetenként egy iskolai írásbeli dolgozat, melyeknek tárgya: mondatok alakítása a nyelvtani szabályokra és az olvasott darabok írásba foglalása. Kézi k. Sziinyei József: Magyar nyelvtana és olvasókönyve. I. r.

Latinnyelv, heti 7 óra. Olvasás és írás; a névszók ragozása, a melléknevek fokozása, névmások, számnevek, a „sum“-nak és összetételeinek, valamint a cselekvő igék főbb időinek ragozási formái, nemekre vonatkozó szabályok ismertetése, szavak tanulása és a nyelvtan egyes részeinek megfelelő fordítási gyakorlatok. Hetenként egy isk. írásbeli dolgozat egyes mondatok fordításában. K. k. dr. Szamosi János: Latinnyelvtana és olvasókönyve I. r.

Tanította: Kopatz J. Pátrik.

Földrajz, h. ó. sz. 4. Tankönyv: Visontay-Borbás Földirat. Lange Cherven Uj iskolai atlasz. Tananyag: Általános földrajzi alapfogalmak ismertetése után a magyar állam, az osztrák-császári birodalom és Európa többi államainak földrajza, természeti viszonyai, főbb tekintettel a térkép kezelés elsajátítására, a természetrajzi részek tárgyalásánál pedig a szemléltetésre.

Tanította: Szász Károly,

Számtan, 3 óra. Tizes számrendszer. Római számjegyek. A négy alapművelet egész számokkal, tizedes és közönséges törttekkel, különböző mértékek és pénznemek ismertetése. Kézikönyv : dr. Mocnik F. és dr. Schmidt Ágoston : Számtan.

Rajzoló-geometria, 3 óra. K. k. Fodor L. és dr. Wagner A. „Rajzoló Planimetria.” Planimetriai idomok különböző tételei, geometriai ornamentális rajzolás, egyenes és görbe vonalú idomok, táblarajz után rajzeszközökkel és szadatkézzel.

Szépírás, 1 óra. Nagy Sándor szépírás-mintái után, magyar folyóírás és a németírás alapvonalai, a szépírás szabályainak magyarázata mellett táblai előírás nyomán.

Tanította : Sipos Sándor.

II. OSZTÁLY.

Osztályfőnök : Fülöp Árpád.

Vallásstan, heti 2 óra. Tankönyv : Nogáll „Egyházi szertartások magyarázata.” — Tananyag : a ker. hitélet folyamata, egyes gyakorlatai és tényezői.

Tanította : dr. Nemes Félix.

Magyar nyelv, heti 5 óra. Tananyag : az I. osztály tananyagának ismételése ; a határozók ; az egyszerű mondat ; az összetett mondat ; mellérendelt és alárendelt mondatok. — Költői és prózai olvasmányok ; versszavalás. — Kéthetenként egy írásbeli iskolai dolgozat. Kézi k. Szvorényi József Kisebb Magyar Nyelvtana és Olvasókönyve II. r.

Latin nyelv, heti 7 óra. Tananyag : az I. oszt. tananyagának ismételése. Az igeragozás áttekintése. Perfectumok és supinumok. Rendhagyó, hiányos és személytelen igék. Elöljárók. Határozók. Kötszók. Indulatszók. Szóképzés. Mesék, leírások és történelmi elbeszélések fordítása. Hetenként egy iskolai írásbeli dolgozat. K. k. dr. Szamosi János Latin nyelvtana és Olvasó könyve.

Tanította : Fülöp Árpád.

Földrajz, heti 4 óra. Tankönyv : Visontay-Borbás „Egyetemes földirat.” Tananyag : Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza, különös tekintettel a természetrajzi részletek szemléltető tárgyalására.

Tanította : dr. Nemes Félix.

Számtan, heti 4 óra. Az első osztály tananyagának ismétlésével kapcsolatosan a számolási rövidítések és korlátolt pontosságú számtani műveletek. Közönséges tört átváltoztatása tizedes törtté és viszont. Olasz számolási mód. Egyszerű arányok és aránypárok. Hármasszabály. Kamatszámítások : tőke, kamat és százalékszámítás, száztól, százra és százban. K. k. Mocnik-Schmidt : Számtan.

Tanította : Pál Gábor.

Rajzoló geometria, heti 3 óra. Stereometriai elemek. K. k. Fodor L. és dr. Wagner A. „Rajzoló Stereometria.” Egyszerűbb testidomok szemléltetése, ábrázolása, rajzolása, hálózata és modelljeinek elkészítése. Planimetriai ornamentális rajzolás táblarajz után. Sodrony- és bádogtesminták távlati rajzolása árnyékolva.

Szépíráás, heti 1 óra. Nagy Sándor mintái után. Kaligraphiai magyar és német folyóírási gyakorlatok, kellő magyarázatok mellett, táblai előírás után.

Tanította: Sipos Sándor.

III. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: Szász Károly.

Hittan, heti 2 óra. Az ó-szövetség története. — Tankönyv: Róder F. Ó- és ujszövetségi bibliai történetek. I. Ó-szövetség.

Tanította: Bodosi Lajos.

Magyar nyelv, heti 3 óra. A nyelvtan rendszeres ismételése. A hangsúlyos verselés vázlatos ismertetése. Versek szavalása. Olvasmányul: Szalay Lászlónak: „A tatárjárás Magyarországon” című műve, s még több elbeszélő költemény, útirajz, leírás. Két-hetenként egy iskolai írásbeli dolgozat. K. k. Szvorényi József Nyelvtana I. és II. rész, Olvasókönyve III. rész.

Tanította: Fülöp Árpád.

Német nyelv, heti 4 óra. Tankönyv: Felsmann J. Német nyelvtan-, gyakorló- és olvasó-könyve. A legfontosabb hangtani szabályok megfelelő olvasmányok alapján való begyakorlása után a teljes alaktan. Olvasmányok: Der Geldbeutel. Die beiden Ziegen (emlézve). 3. Der alte Löwe. 4. Heraklesről szóló mondák a) Die Schlangen. b) Die Thebaner. c) Das Orakel. d) Der Löwe von Nemea. e) Die Hydra von Lernä. f) Der wilde Eber. 5. Attilas Schwert. Das Streithorn Lehels. 7. Der Csikós. 8. Der kleine Hydriot. 9. Die Traumfrau (Mindkettő emlézve.) Az elméleti részre azonkívül megfelelő magyar példák németre fordítása. Nyelvi, tárgyi fejtegetésekkel. Megfelelő szókincs elsajátítása.

Tanította: Glósz Miksa.

Latin nyelv, heti 6 óra. A mondatrészek egyezése, esetén; a mellénevek, főnevek, névmások és előjárók mondattani használata. Olvasmányok: Liviusból 20 fejezet. (A királyok kora.) Phaedrusból 14 mese. Hetenkint egy isk. dolgozat. T. k. dr. Szamosi János Latin mondattana; Elischer József Latin olvasókönyve a gymnasiumok III. és IV. osztálya számára.

Tanította: Bodosi Lajos.

Történelem-földrajz, heti 6. sz. 4. a) Történelem. Magyarország története a honfoglalástól a 67-iki koronázásig; különös tekintettel hazánk művelődési és alkotmányos viszonyaira. K. k. Ribári Magyarország története.

b) **Földrajz.** Az osztrák-magyar monarchia földirata. Mindkettőnek hegy- és vízrendszere. Magyarország vármegyéi és az örökös tartományok egyenkint, azokban a legnevezetesebb városok, községek történelmi, vagy természetrajzi nevezetességének felemlítése után mindkét államban a népességi viszonyok, vallás, mezőgazdaság, ipar, közlekedés és kereskedelem, szellemi műveltség, alkotmány, törvényhozás és közigazgatás. K. k. Cherven F. Az osztrák-magyar monarchia földirata.

Tanította: Szász Károly

Physikai földrajz, heti 2 óra. K. k. Scholtz Albert és Ráth Arnold: A math. és physikai földrajz elemei. Physikai előismeretek: természet, tűnemény, erő, vonzás, gravitatio, a föld vonzása, a nehézség hatása, súlypont, súly, cohesio, halmazállapot. A folyadék tulajdonságai közül: fenéknnyomás, oldalnyomás; közlekedő csövek, fölfelé gyako. olt nyomás. A levegő nyomása s nyomásának meghatározása. A hőről: hőmérséklet, hőmérők, áramlás, halmazállapot változások. A fényről: a fény egyenes vonalu terjedése, visszaverődése, törése és a színszóródás. A lencse, nagyító és messzelátó megismertetése. A delejes és villamos tűneményekből: a delejes vonzás törvénye és az iránytű, dörzsölés és osztatás által keltett villamosság és ezek alapján a légköri villamosság. A matematikai földrajz elemei: a föld alakja, ábrázolása. Szárazföld, víz, levegő. Az égboltozat látszólagos mozgása; a föld mozgása saját tengelye és a nap körül, földövek; — eső és szélövek és a klíma tényezői. A hold keringése a föld és nap körül. Földünk állása a naprendszerben.

Számtan, heti 3 óra. Az egyszerű arányok és aránylatok ismétléséből kifolyólag az összetett arányok s aránylatok; összetett hármas szabály. Kamatszámítások. Leszámolás. Időhatárszámolás. Egyszerű és összetett arányos osztás. Egyszerű és összetett vegyítési szabály. Lánca szabály. Kamatok kamatjának számítása és ennek megismertetése céljából a hatványra emelés. Havonként egy írásbeli dolgozat a közelebb tárgyalt tananyag köréből. — K. k. Mocnik-Schmidt: Számtan.

Tanította: Jakab Antal.

Rajzoló geometria, heti 2 óra. Constructiv-Planimetria. K. k. dr. Fodor L. és dr. Wagner A. A planimetriai nevezetesebb idomok kibővítése, fontosabb constructiv-feladatok. Továbbá az idomok és a természetben a területek felmérése, ábrázolása és meghatározása mérő asztallal.

Tanította: Sipos Sándor.

IV. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: dr. Nemes Félix.

Hittan, heti 2 óra. Az új-szövetség története. Tk. mint a III. osztályban, II. r. Újszövetség.

Tanította: Bodósi Lajos.

Magyarnyelv, h. ó. sz. 4. Az egyszerű és szép irány kellékei és szabályai megfelelő olvasmányokkal. A hangsúlyos és időmértékes vers ismertetése és szabályai és ezekre vonatkozólag Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty legkiválóbb verseiknek olvastatása, emléztetése s részben betanulása. Olvasmányok: Toldi XII. éneke, részletek Toldi szerelméből s ezek mellett több nevezetes széptani prózai és az olvasókönyvből. K. k. Névy László Stilisztika I. r. Irálytan. Kéthetenként egy iskolai írásbeli gyakorlat.

Tanította: Szász Károly.

Német nyelv, h. 3 óra. Tankönyv: Felsmann „Német nyelvtan, — gyakorló- és olvasókönyv.” — Tananyag: az alaktan befejezése, szóképzés és mondat, magyarból németre fordított gyakorlatokkal. Fordításra s részben beemlézésre az olvasókönyv II. részéből felvettettek: Die Stecknadel. Der Fuchs und der Bock. Ein Baumgarten im Frühling. Cyrus, König der Perser. Psammenit, König von Egypten. Die Raubthiere des Waldes im Winter. Die Riesenschlange. Völliger Frühling. Was ich werden möchte. Mein Vaterland. Der Ochs und der Esel. Geduld bringt Rosen. Drei Paare und einer. — Kéthetenként egy írásbeli dolgozat.

Tanította: dr. Nemes Félix.

Latin nyelv, heti 6 óra. Az igeidők használata megfelelő gyakorlatokkal. Julius Caesar I. II. könyvéből 15—15 fejezet, a III. IV. V. VI.-ból pedig 10—10; az olvasottakból 12 fejezet emléztetett. Phaedrusból: I. k. Prologus 1. 3. 4. 5. 6. 8. 10. 11. 12. 13. 15. 16. 17. 21. 23. 24. 26. 28. 30. II. k. 1. 4. 6. 7. 8., III. k. 4. 5. 6. 9. 12. IV. k. 3. 8. 10. 12., V. k. 2. 3. 9. mese. Az olvasottak közül 9 emléztetett. Hetenként egy iskolai dolgozat a mondatnyelvi szabályokhoz alkalmazva. K. k. Szamosi János: Latin mondatnyelve. Gyurits Antal: Julius Caesar. Szarvas Gábor: Phaedrus meséi.

Tanította: Nagy István.

Történelem, h. ó. sz. 3. Keleti népek történelme. A görög és római történelem Caesar Octavianus egyeduralmáig, a műveltség történelemmel együtt. K. k. Vaszary Kolos „Világtörténelem.”

Tanította: Szász Károly.

Algebra, h. 3 óra. Alapfogalmak. A négy alapművelet egész algebrai számokkal; a szorzásnál kiterjeszkedve a kéttaguak négy-

zetének és köbének képzésére s az osztásnál a geometriai haladvány ismertetésére. Tényezőkre való bontás, legnagyobb közös osztó s legkisebb közös többsz. A négy alpművelet tört számokkal. Első foku egy ismeretlenű egyenlet. Arányok, aránylatok s alkalmazásai. Havonként egy iskolai dolgozat a megelőzőleg tárgyalt tananyag köréből. K. k. Mocnik-Klamarik-Wagner Algebra.

Tanította: J a k a b Antal.

Rajzoló geometria, h. ó. sz. 2. Constructiv planimetria. K. k. Mocnik: „Mértani Nézetlan.“ Görbe vonalú idomok. Általában a körtan kibővítése s az idevágó fontosabb constructiv feladatok, valamint a Ludolph-féle szám ismertetése, a kör területének meghatározása és területének felmérése képlettel.

Tanította: S i p o s Sándor.

Természetrész, h. 3 óra. Tankönyv: Kriesch-Koch „Ásvány, kőzet- és földtan.“ — Tananyag: alapvető általános vegytani ismeretek. Az ásványok alaki, természettani és vegyi tulajdonságai. Allotropismus, heteromorphismus, isomorphismus. Különös ásványtan, egyszerű s összetett kőzetek, az előirt ásványok és kőzetek bemutatásával. A Föld képződésének története, a jellemzőbb fosszilalakok bemutatása.

Tanította: dr. N e m e s Félix.

V. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: W i e d e r Gyula.

Hittan, heti 2 óra. A kath. vallás aaptana, nevezetesen: Jézus istensége és a róm. kath. egyház isteni tekintélyének bizonyítása. Tk. dr. Wappler Antal: A kath. egély tankönyve. I. r.

Tanította: B o d o s i Lajos.

Magyar nyelv, heti 3 óra. A szerkezettan általános és részletes szabályai. Vázlatok és kisebb prózai írásművek szerkesztése. A magyar balladák tárgyalása. Emléző gyakorlatul részletek Eötvös gondolataiból, Kölcsey „Parainesis“-éből és Arany néhány balladája. Az elméleti részzel kapcsolatos olvasmányok az olvasókönyvből. Havonként egy írásbeli házi gyakorlat. K. k. Névy L.: Szerkezettan. Greguss-Beöthy: Magyar balladák.

Tanította: W i e d e r Gyula.

Német nyelv, heti 3 óra. Herder Cid-románczaiból az 1—9, 15—18, 21—36, 67—70. fordítása, tárgyi és nyelvi magyarázatokkal. Az olvasókönyvből olvastattak: Die Religion der alten Germanen, Das Ritterwesen, Die Befreiung der Waldstätte, Tells Platte, Wilhelm Tell, Tells Tod, Die Sage von Toko, Auswanderung der Schweizer. — Emléztetett 3 Cid-románcz (1. 8. 18), „Hofnung“, „Loreley“, „Hans Euler“, „Das Mädchen aus der Fremde.“ — Havonként egy iskolai írásbeli gyakorlat. K. k.: Heinrich: Herder Cid-románczai, Harrach: Német olv. k. III. r.

Tanította: W i e d e r Gyula.

Latin nyelv, heti 6 óra. a) Prózaolvasmányok: Livius I. II. és III. könyvéből: Aeneas és utódai, Róma alapítása, Romulus, Numa Pompilius, a Horatiusok és Curiatiusok, Tarquinius Superbus, Brutus consul, P. Valerius Publicola, a Plebs kivonulása. C. Marcius Coriolanus. b) Költői olvasmányok; Cn. Naevius és Qu. Enniustól egy-egy kis költemény. G. Valerius Cattulusnak 15, Tibullusnak 5 költeménye. Ovidiusból: A világ négy korszaka. A vizözön. Deucalion és Pyrrha. Daedalus és Icarus. Isk. dolg. két hétben egy a Kolmár és Sváby-féle Gyakorlókönyvből. K. k. Livius ed. Iványi. Pírchala Imre: Anthologia Latina. II. kiadás.

Tanította: B o d o s i Lajos.

Görög nyelv, heti 5 óra. Az attikai alaktan a mi végzetű igékig megfelelő fordítási gyakorlatokkal. Kéthetenként egy iskolai írásbeli dolgozat. Kézikönyv Szamosi János: Görög nyelvtana és Olvasókönyve.

Történelem, heti 3 óra. a) Az ó-kor történelméből a római birodalom a császárság korában a nyugati rész elbukásáig. (476. Kr. u.) b) A középkor történelme. A népvándorlás korszaka, a keresztény vallás elterjedése, az államok megalakulása, a feudalizmus, a pápaság és császárság küzdelme, a feudalizmus bomlásának okai és következményei.

Kézikönyv Somhegyi: Egyetemes történelem I. és II. r.

Tanította: P a p András.

Mennyiségtan, h. 4 óra. a) Algebra, h. 2 óra. Az algebrai alpműveletek ismételése után, a több ismeretlenű egyenletek megfejtési módjai és a határozatlan első foku egyenletek megfejtése az osztási módszerrel. Hatvány-mennyiségek: a kéttaguak magasabb hatványai; Pascal-féle háromszög és ezzel kapcsolatban a számtani haladvány; többtaguak második és harmadik hatványra emelése. Gyökmennyiségek; a gyökvonás fogalmából folyó tantételek, négyzetgyök kivonása és ezzel kapcsolatban a négyzetes egyenletek megfejtése; a végszerű, végszerűtlen és képzetes gyök; a köbgyök kivonása. Műveletek gyökmennyiségekkel; a nevező gyöktelenítése; műveletek képzetes mennyiségekkel.

b) Mértan 2 órában. A planimetria. Évharmoniként egy házi s egy iskolai írásbeli dolgozat. Kk. Mocnik-Klamarik-Wagner Algebra és Mértan.

Tanította: J a k a b Antal.

Természettan, heti 2 óra. Tankönyv Krisch-Simkovic „A növénytan iskolakönyve”. — Tananyag: az őszi flórában az organographia fogalmainak a lehetőleg élőpéldányokon való begyakorlása. A növények histológiája és élettani jelenségei. A nevezetesebb virágtalan és virágos növények rendszerbe foglalása. A növények földrajzi elterjedése. Mikroszkopos demonstrációk. Kirándulások, gyűjteménykészítés.

Tanította: dr. N e m e s Félix.

VI. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: Pap András.

Hittan, heti 2 óra. Isten léte és tulajdonai, a Szentháromság tana. Isten működése kifelé, az angyalok, anyagvilág és az ember teremtése. Az ős-szülők bűnbe esése, a bűn következményei, a megváltás ígérete, annak teljesedése, az ember ujjászületése és megszentelése, a szentségek, szentelmények és a négy utolsó dolgról szóló egyházi tan. K. k. dr. Wappler: A kath. egély tan-könyve. Második rész.

Tanította: Kopatz J. Patrik.

Magyar nyelv, heti 3 óra. Tananyag: Shakespeare Julius Caesarjának olvasása, fejtegetése és a dráma elmélete. A történet írás. A szónoklat. Az értekezés. Szavaltat. Olvasmányok: a jelesebb magyar szónokok egyes kitünőbb művei; részletek Blair Hugó aesthetikai leczkéiből; az olvasó könyvből az elméleti tárgyalásnak időnként megfelelő darabok. Havonként egy házi írásbeli dolgozat. K. k. Név L. „Shakespeare Coriolanusa.“ Név „Az írásművek elmélete“; és olvasókönyv hozzá.

Tanította: Fülöp Árpád.

Német nyelv, heti 3 óra. Bürger, Goethe és Schiller rövid életrajzi ismertetése után olvastatott Bürgerből 3; Goethéből 15; Schillerből 8 drb ballada. Prózai olvasmányok voltak: Goethe's Kinderjahre, (Goethe), „Was heisst und zu welchem Ende studirt man Universalgeschichte? (Schiller). Szavalmányok: Die Johanner, Naenie (von Schiller). Havankint egy iskolai írásbeli gyakorlat. K. k. Dr. Heinrich Gusztáv: Német balladák és románczok I. II. rész. Deutsches Lehr- u. Lesebuch I. rész.

Tanította: Imets F. Jákó.

Latin nyelv, heti 6 óra. Olvastatott Sallust. Iugurthájából 77 fejezet, nyelvtani és tárgyi magyarázatok mellett. Továbbá Vergil Aeneisének II. III. könyve, mythologiai fejtegetések mellett és Ciceronak Catilina elleni I. beszéde. A két utóbbi szerzőtől olvasott tananyag részben és a Vergil Aeneisében előforduló régiségek emleztettek is. Extemporalék. — Kéthetenként egy iskolai írásbeli dolgozat, Kolmár-Sváby fordítási gyakorlatainak I. részéből. K. k. Sallust. ed. Hindy; Vergil. ed. Ribbeck; Cicero ed. Klotz.

Tanította: Nagy István.

Görög nyelv, heti 5 óra. A „mi“ végzetű és rendhagyó ígék. Olvasmányok: 17 adoma és kisebb elbeszélés, Xenophon Anabasi-sából a II. V. és VI. fejezet. — Tankönyv: dr. Szamosi János: Görög nyelvtana és Olvasó-könyve; Xenophon Chrest. ed. Horváth-Elischer.

Történelem, heti 3 óra. Európa államainak történelme a XVI. XVII. és XVIII. században tüzetesen, és a XIX. század politikai irányának feltüntetése röviden. T. k. Somhegyi: Egyet. tört. III. r.

Tanította: P a p András.

Mennyiségtan, heti 3 óra. a) Algebra. A hatványozás műveletének általánosítása. A számrendszerek összefüggésének ismertetése. A logaritmusok és alkalmazásai. Kitevői, logaritmusi, binomialis és határozatlan egyenletek megfejtése. b) M é r t a n. A trigonometria egészen. K. k. Mocnik-Klamarik-Wagner: Algebra és Geometria.

Tanította: P á l Gábor.

Természetrajz, heti 3 óra. Tankönyv: Kriesch „Állattan“. — Tananyag: az állati test fejlődése, szervei, élettani vonatkozásokkal, gondot fordítva az emberi test egyes részeinek ismertetésére. Az állattípusok, osztályok, rendek és családok rendszeres ismertetése, a nemek és fajok felemlítése — s a körülményekhez képest szemléltetésével. Mikroszkopos demonstrációk, kirándulások, gyűjteménykészítés.

Tanította: dr. N e m e s Félix.

VII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök: Jakab Antal.

Hittan, heti 2 óra. A kath. erkölcsstan fogalma és felosztása. A törvények. az ember erkölcsi képességei, a cselekmények erkölcsi volta és beszámítása. Erények és bűnök. A megigazulás szükségessége és lefolyása. Isten, önmagunk és felebarátunk iránt tartozó kötelemeink. A keresztény családi és társadalmi élete, az ezekből folyó köteleességek és az ember tökéletesedésének eszközei. K. k. dr. Wappler: „A kath. egely tankönyve“. III. r.

Tanította: K o p a t z J. Patrik.

Magyar nyelv, heti 3 óra. Rövid bevezetés az aesthetikába. A művészetek osztályozása. A vers- és rimtan szabályai. A lyrai, epikai és drámai költészet elméletének és történetének tárgyalása. Olvasmányok: Zrínyiász, Zalán futása, Dorottya, kivonatossan. Sophokles egyik trilogiájának ismertetése. A magyar lyra története Gyulaitól (Vörösmarty életrajza). Greguss ballada — és Abafi elegiaelmélete. Szigligeti Ede: „A dráma és válfajai“ cz. művéből. Magánlag több Shakespearei tragoedia és kiváló magyar regények. — Havonkint egy írásbeli házi gyakorlat. K. k. Névy L.: Az írásművek elmélete, és Olvasókönyve.

Tanította: W i e d e r Gyula.

Német nyelv, heti 3 óra, Bevezetés Goethe „Hermann u. Dorothea“-jához. Az eposz olvasása, irodalmi, aesthetikai és etymologiai magyarázatokkal. Az olvasókönyvből: Reinecke Fuchs I.

ének; részlet Eckehardból, Don Quixote-ból; Der letzte Dichter, Parabase. Időnkint extemporale a magyar poetikai tanítással párhuzamosan, kisebb költői műfajokra példák olvasása. (Heine, Grün, Geibel stb.) Havonként egy iskolai írásbeli gyakorlat. K. k. Weber R: Goethe Herrmann u. Dorotheája és dr. Heinrich Gusztáv Deutsches Lehr- u. Lesebuch II. rész.

Tanította: W i e d e r Gyula.

Latin nyelv, heti 5 óra. Olvasatott Vergiliusból az Aeneis V. éneke. Cicero-ból Oratio de imperio Cn. Pompei ad Quirites; pro A. Licinio Archia poeta; pro M. Marcello; Philippica in M. Antonium I-a A XIV-a, nyelvi, tárgyi és aesthetikai fejtegetések mellett. Mindkét szerzőtől olvasott tananyag részben és a római állam-régiségek emléztettek is. Extemporálék. Kéthetenként egy iskolai írásbeli dolgozat, a Cserni-Dávid-féle Stilusgyakorlatok II. részéből. K. k. Vergilius ed. Ribbeck, Cicero ed. Klotz; Kolmár-Sváby, fordítási gyakorlatok. II. rész.

Tanította: N a g y István.

Görög nyelv, heti 4 óra. Tankönyv: Homer Iliasa, Herodot Teubner-féle szövegkiadások. Elischer J. Homeri szótár. Dr. Szamosi János görög nyelvtana. Homer életrajza, művei. Az ó-ion nyelvjárás ismertetése mellett olvasatott az Iliásból: a VI. VII. és VIII-dik ének nyelvi, tárgyi fejtegetésekkel. Herodot életrajza. Az uj-ion nyelvjárás folytonos ismétlése mellett. Kroisos és Solon találkozása. Kyros története. Polykrates története. Dareios megválasztása. Dareios Skythiában. Extemporálék. — Havonként egy iskolai írásbeli dolgozat magyarból görögre.

Tanította: G l ó s z Miksa.

Földrajz, heti 2 óra. Európa és a többi földrész kiválóbb államainak, ugyszintén az európai államokhoz tartozó gyarmatoknak történelmi vázlatos áttekintése mellett azok földjének természeti jellemzése, föld és bányaművelés, állattenyésztés, ipar és kereskedés, lakosság és államszervezet. Tankönyv Scholtz Albert: Politikai földrajza.

Tanította: P a p András.

Mennyiségtan, h. 3 óra. a) *Algebra*, h. 1 óra. A másodfoku egyenletek általános elmélete, a képzetes gyök mértani értelmezése, a másodfoku egyenlet gyökeinek mértani ábrázolása; a másodfokúakra redukálható egyenletek. A haladványokról általában, a geometriai haladvány különösen és ennek alkalmazásául a szakaszos tizedes törtek kifejezése közönséges tört alakban. Interpolatiók. Tőke, lakosság felszaporodás, járadék és törlesztés számítások. b) *Mértan*, h. 2 órában. A testmértan egészen és a gömbháromszögtani cosinus-tétel lefejtése. Évharmonként egy iskolai és egy házi dolgozat. K. k. Mocnik-Arenstein Algebra és Mocnik-Klamarik-Wagner Mértan. Tanította: J a k a b Antal.

Természettan, h. ó. 4. A természettudományok felosztása. A természettan módszere és felosztása. Általános és részletes erőmtan szilárd, cseppfolyós és légnemű testek egyensúly- és mozgástana. Hangtan. Fénytan. A fény terjedése, visszaverődése, törése és szóródása. A szem és a fénytani eszközök. A fény találkozása, sarkítása és kettétörése. K. k. Fehér Ipoly Kisérleti Természettana, 6-ik javított kiadás.

Tanította : J a k a b Antal.

Bölcsészeti előtan, h. ó. 2. Lélektan. A lelki jelenségek csoportosítása. A testi mozgalmasság tényei és ezek befolyása a lélekre. A test és lélek kölcsönhatása. A testi érzékenység; élvezet, fájdalom, szükségek és vágyak. Az értelmi munkásság tényezői. Az erkölcsi érzelmek fejlődése. Az akarat és ennek szabadsága; végül az emberi természet kettőségének feltüntetése. K. k. Joly Henrik : Propaedeutika.

Tanította : P á l Gábor.

VIII. OSZTÁLY.

Osztályfőnök : Glósz Miksa.

Hittan, heti 2 óra. A kath. egyház története, annak alapításától a legújabb korig, különös tekintettel az egyház terjedésére és küzdelmeire a különböző korszakokban felmerült tévtanok ellen, valamint az egyházfejedelmeknek a politikai viszonyokba való befolyására. Az egyház hierarchiai szervezete, a cultus-cselekmények, tudományos törekvések, a szerzetes élet fejlődése és ennek jótékony hatása az egyház kül- és beléletére. K. k. Wappler : A kath. egyház története.

Tanította : K o p a t z J. Pátrik.

Magyar nyelv, heti 3 óra. A magyar irodalom története, részletes fejtegetése a Bessenyeivel kezdődő korszaknak. Kapcsolatban mutatóványok minden írótól, valamint kitűnő irodalomtörténeti esszék olvasása. A magyar nyelv törvényeinek rövid összegezése, a nyelvtörténetének és a nyelvtudományi kérdések ismertetése. — Havonként egy írásbeli házi dolgozat. K. k. Beüthy Zs. A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Dr. Szinnyei József : A magyar nyelv rendszere.

Német nyelv, heti 2 óra. Bevezetés Lessing „Minna von Barnhelm“-jéhez. A vígjáték olvasása, irodalomtörténeti, tárgyi és etymologiai magyarázatok kíséretében. Az olvasókönyvből: Lessing Laocoon XVI.—XVIII. fejezet, Das Lied von der Glocke, Epilog zu Schillers Glocke, Die drei Ringe. — Időnkint extemporale, a jelenkori költők ismertetése céljából. Havonként egy írásbeli iskolai gyakorlat. K. k.: Dr. Heinrich Gusztáv: Lessing „Minna von Barnhelm, és Deutsches Lehr- u. Lesebuch III. r.

Tanította: W i e d e r Gyula.

Latin nyelv, heti 5 óra. K. k. Horatius, Tacitus Teubner-féle kiadás. Horatius életrajza, műveinek méltatása. Olvasmányok: A Satirákból: I. k. 1. 4. 7. és 9. satira; a II. k. 4. 6. 8. satira. Az epodonokból 1. 3. 4. 13. 15. és 16. epodon. Az ódákból: I. k. 1. 3. 4. 7. 8. 11. 14. 15. 19. 20. és 28. óda; a II. k. a 18. óda; a III. k. a 2. 3. 12. és 30. óda és IV. k. a 3. 7. és 10. óda. Az epistolákból: I. k. 6, 8, 9. epistola; a II. k. a de arte poetica egészen nyelvi, tárgyi és aesthetikai fejtegetésekkel. — Tacitus életrajza és műveinek ismertetése után az Annalesekből: Augustus és Tiberius uralkodása (An. I. 1—16.) A római legiók lázadása Germaniában (An. I. 31, 48, 49. fej.). A felségsértésre vonatkozó törvények (72—74.). Arminius és a rómaiak (An. II. 9, 10—22.). Szövegemlézés. Havonként két iskolai írásbeli dolgozat.

Görög nyelv, heti 4 óra. Tankönyv: Homer Odysseája és Plato Apologiaja, Teubner-féle szövegkiadások. A nyelvtaniak ébrentartása mellett olvastuk Homer Odysseajából a IX. XVII. és XVIII. éneket, nyelvi, tárgyi és aesthetikai fejtegetésekkel; Platóból: az apologiaját. Extemporálék. Havonként egy írásbeli iskolai dolgozat magyarból görögre.

Tanította: Glósz Miksa.

Történelem, heti 3 óra. Magyarország oknyomozó történelme a legrégibb kortól 1867-ig. K. k. Horváth Mihály Magyarország történelme című műve rövid előadásban.

Tanította: Szász Károly.

Mennyiségtan, heti 2 óra. Kapcsolástan. Newton binomialis tételének lefejtése és alkalmazása magasabb fokú gyök kivonására. Ezután az egész algebra és mértan csoportokba szedett és gyakorlati példák feloldásával kapcsolatos ismételése. — K. k. Mocnik-Arenstein: Algebra és Mocnik-Szabóky: Mértan.

Természettan, heti 4 óra. A fénytani tanulmányok kiegészítése a nagyítók és messzelátók szerkezetének, a fénytörődés, kettőtörés és sarkulás tünetényeinek ismertetésével. A vegytan alapelvei: a vegyületek törvényei, egyszerűbb vegyület-csoportok, ezek összetétele és főbb tulajdonságai. A hőtan, mágnesség- és villamosság-tana, valamint a cosmographia elemei. K. k. Abt Antal: Kisérleti Természettan.

Bölcsészeti előtan, heti 2 óra. Logika. A logika feladata. Az általános kutató módszerre vonatkozó Descartes-féle szabályok. Az analysis és synthesis. A deductiv kutató módszer és ennek eszköze a syllogismus. Az inductiv módszer és tényezői. A tudományok osztályozása, az egyes fajok rövid jellemzése és módszerei minőségének megállapítása. Végül a tévedések logikai és erkölcsi okainak ismertetése. K. k. Joly Henrik: Propaedeutika.

Tanította: Pál Gábor.

Testgyakorlat. Az ifjuság, melynek létszáma 176, a tanév elején három csoportba osztott és egy-egy csoport hetenként kétszer 1—1 órában gyakorlá magát és részesült oktatásban. Az első csoport alakított az I. és II. osztályból, a második a III. és IV. osztályból és az V-iknek feléből, a kisebbekből, a harmadikat képezte az V. osztály másik fele és a VI., VII., VIII. osztály.

A nyári tornatérén oktatást nyert az ifjuság a katonai gyakorlatokban, nevezetesen: állás, sorakozás, igazodás, nyitódások és zárkozásokban, szakaszba és kettős rendekbe alakulásban, a zárt sorokban való menetelésben arcvonal-változásokkal, húzódások, felfejlődések és kanyarodásokkal; mindez előbb állóhelyből indulva és később menetelésközben is, rendes, gyors és futólépésben. A rendszerint félóraig tartó katonai gyakorlatokat szergyakorlatok követték. A téli tornahelyiségben az ifjuság gyakorolta magát a trápezen, gyűrűhintán, kötélhágcsón, a lóra ugrás, átugrás, átvetés és a felülés különböző módjaiban, továbbá a magas és távol ugrásban, a páros küzdés több módjában s ezenkívül a szabadgyakorlatokban, u. m.: láb-, törzs- és karizomgyakorlatokban, előbb szabadon, majd súlyzókkal.

Tanította: P á l G á b o r.

Ének, heti 3 óra. Az egész gymnasiumban együttesen. A hangjegyek teljes ismertetése után egyházi és világi énekek kellő begyakorlása. Vegyes és férfi-karokban, a Zsaskovszky-Bartalus-féle munkák nyomán.

Zene, heti 7 óra. A gymnasiumi ifjúságból azok, kik zenére beiratkoztak volt, (számszerint 38 ifju) két szakaszban tanulták a zenét. I. szakasz: hangjegy-olvasás, ujjgyakorlatok, hanglépcsők és gyakorlatok (Etudes). II. szakasz: Gyakorlatok, könnyebb darabok a nemzeti, classicus és egyházi zenéből, vonó hangszereken.

Francia nyelv, heti 2 óra. Kk. Dr. Ploetz Károly Francia nyelvtana. A hangtannak olvasmányok alapján való tüzetes letárgyalása után, a francia nyelv teljes alaktana megfelelő gyakorlatokkal. Hetenként egy írásbeli házi dolgozat.

Tanította: K o r b e r Imre.

IV.

Írásbeli magyar feladványok.

V. O s z t á l y. 1. Az árvíz. (Leírás.) 2. A falusi temető. 3. A tél. 4. Árvalányhaj. (Tompá után.) 5. A hit. (Elmélkedés.) 6. Az utazás előnyei és kellemes volta. 7. A csonka koldus. (Életkép.) 8. Mi a hó haszna. 9. Ki mint vet, úgy arat. 10. A takarékoság erény, a fösvénység bűn (Párhuzam.) 11. Minden államnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől, s rabigába görbed. Berzsenyi. (Chria.) 12. A barátságról. (Értekezés.)

VI. O s z t á l y. 1. Elmélkedésül: „Földi ember kevéssel beéri, Vágyait ha kevesebbre méri.“ (Arany.) 2. Katona József Bánkbánjának tartalma. 3. Párhuzam a dráma és eposz között. 4. Szabadon választott jeles mű tartalma. 5. A történetírás feladata. 6. Alkalmi beszéd. 7. Mátyás király dicsérete. (Halálának négyszázados évfordulója alkalmából.) 8. Bárá Eötvös Józsefnek Szalay L. felett mondott beszéde. (Taglalat.) 9. Szemlélődés a természetben,

VII. O s z t á l y. 1. Mi a különbség a költészet és a szónoklat között. 2. Miképen fest a költő. (Példák.) 3. „A magyarokhoz“ című óda aesthetikai méltatása. 4. A Zrínyiász szerkezete. 5. Egy költői elbeszélés fejtegetése. 6. Vivere militare est. (Seneca.) 7. „A társaságban született ember nem önmagáé.“ (Kölcsey.) 8. Egy dráma (tragoedia) fejtegetése. 9. Az Archimedes tantételének gyakorlati alkalmazása. 10. Adám, „Az ember tragoediájá“-ban.

VIII. O s z t á l y. 1. A régi magyar nyelv sajátosságai. 2. A Katalin-legenda nyelve. 3. Br. Balassa „Virágénekei.“ 4. Illosvai „Toldi“-ja összehasonlítva Arany „Toldi“-jával. 5. A nyelvújítás főbb mozzanatai. 6. Gr. Széchenyi I. érdemei. 7. Summum ius summa iniuria. (Cic. „De officiis“ cz. művéből.) 8. Mátyás király uralkodásának jellemzése. 9. A forradalom utáni költészet jellemzése.

Érettségi dolgozatokul:

a) A magyar nyelv és irodalomból:

1. A népköltés hatása irodalmunkra.
2. Hazánk műveltségi állapota Mátyás király alatt.
3. A víz haszna szilárd, folyékony és terjedékeny halmazállapotban.

b) Magyarból németre: A lovagság. (Szvorényi: Magyar olvasókönyv, III. rész, 223. lap.) 24 sor.

c) Magyarból latinra: „A római consulok ünnepélyes beiktatása.” L. Kolmár-Sváby: „Fordítási gyakorlatok magyarból latinra.” II. köt. 74. olvasmány.

d) Görögből magyarra: „Diomedes vitézkedése.” (L. Homer Ilias V. ének 84—132. vers.)

e) A mennyiségtanból:

1. $24 \cdot 42 \text{ dm}^3$ térfogatu légtömeg, mely 698 mm. nyomás alatt áll és -15°C hőmérséklettel bír, mekkora tért tölt be abban az esetben, ha 15°C -ra felmelegedik és normalis nyomás alá jut? Megjegyzendő, hogy a légnemű testek tágulási tényezője $\frac{1}{273}$.

2. Országunk fővárosában, melynek földrajzi szélessége $47^\circ 30'$, téli napállás idején mekkora a nappali ív hossza időmértékben kifejezve? Téli napálláskor a nap kitérése (declinatioja) $23^\circ 27' 54''$.

V.

Tanügyi adatok.

A) A tanév folyama.

A tanulók szabályszerű fölvétele és beiratása szept. 1. és 2. napjain, a javító vizsgálatok pedig 3-án és 4-én tartattak meg; mihez képest az előadások szept. 6-án megkezdettek és szakadatlanul folytak az egész tanéven át egészen jun. 14-ig bezárólag, melyen túl az érettségi szóbeli vizsgálat és az évvégi közvizsgálatok vették az időt igénybe.

A csiksomlyói gymn. tanári személyzetben a tavalyihoz képest az a gyarapodás történt, hogy miután az ének- és zenetanítói állomás is rendszeresített, ezen állomásra igazgató a pályázatot kiírta s a pályázat eredményét szept. 29-ről felterjesztette: *Korber Imre* érsekújvári rendkívüli tanár, a csiksomlyói r. k. főgymnasiumhoz egy próba-évre ének- és zenetanítónak kineveztetett. (okt. 5. 3194. p. sz.)

A tanártestület gymn. működésének menetét a tanév folytán általa megtartott 8 rendes, 5 rendkívüli, 3 módszertani és az érettségi vizsgálatok, valamint a főigazgatói hivatalos látogatás alkalmából megtartott 7 értekeztet sora tanúsítja, a mint következik:

I. Az aug. 31-én tartott *rendes szervezkedő* és megnyitó értekeztet igazgató beszéddel nyitotta meg, melyben nagy vonásokkal mutatott rá a kulturális haladás gyorsaságára, az újabb megújabb vívmányokra és ezek kapcsolatában a fokozottabb követelményekre is; mihez képest a tanártestület tagjait a fokozatos önművelésre és szakadatlan munkásságra buzdította. — Ez értekeztet püspök úr ő exja felhívása következtében dr. *Nemes Félix*et 6 évig tartó megbizással statusgyűlési képviselőnek választotta. — Miután pedig a mlt. Igazgató-Tanács többszöri felterjesztésre egy ének- és zenetanítói állomást rendszeresített, erre pályázat hirdettetni határoztatott Jótevőnk dr. *Haynald Lajos* bibornok, kalocsai érsek úr ő emja 50 éves áldozati jubileuma alkalmából pedig

kimondatott, hogy mivel ő eminentiája a csiksomlyói főgymnasiumnak, tanítóképezdének és főelemi iskolának egyik legnagyobb patronusa és fautora, ő eminentiájának 50 éves áldozári jubileumát tanintézetünk részéről különlegesen is és méltóképen kívánja megünnepelni, s október napjaiban ezen kegyeletes napot akadémiai ünneppelel szentelendi meg, egyszersmind pedig kitejezte azon szándékát, hogy az ő magasságának átnyujtandó díszalbumban a csiksomlyói r. k. főgymnasium, tanítóképző és főelemi iskola részéről egy külön ívet fog aláírni. Az értekezlet egyéb teendői a rendes folyó ügyekre és tanév elején szükséges szervezkedésre vonatkoztak.

Az okt. 16-iki rendes értekezlet rendes teendőin kívül költségelőirányzatot terjesztett fel a könyv- és szertárak gyára itása, úgyszintén a tanári szoba és igazgatói iroda felszerelése tárgyában; ezenkívül elhatározta, hogy dr. Haynald Lajos bibornok-érsek úr ő emja jubileumának az itteni iskolák által megtartott ünnepélyéről való jelentés a kalocsai érseki irodával közöltessék. Ezen értekezleten dr. Nemes Félix, mint a gymnasium *statusgyűlési képviselője* jelentést tett a statusgyűlés lefolyásáról és abban különösen a tanári testületek fizetésjavítás iránt beadott kérésök sorsáról.

A decz. 18-iki rendes értekezlet egyéb folyó ügyek között örvendetes tudomásul vette Lőnhart Ferencz püspök urunk ő exjának, valamint a jubiláns bibornok-érsek ur ő emjának a Hajnald-jubileum megünnepeltetése fölött nyilvánított magas elismerését, illetve köszönetét. — Az ének- és zenetanítói állomás *Korber Imre* érsekújvári rendkívüli tanár személyében betöltetvén, az ének- és zenetanítás részletes tanterve fölterjesztetett és megengedtetett az is, hogy nevezett ének- és zenetanító gymnasiumunknál a *francia nyelvben*, az arra vállalkozó tanulókat csekély remuneratio mellett oktathassa. — Végül a gymnasiumi kölcsönkönyvtár állapotát és számadásait megvizsgálván, Nagy István könyvtárnoknak az értekezlet elismerést szavazott.

A február 14-iki értekezlet rendes folyó ügyeket tárgyalta.

A márcz. 26-iki rendes értekezlet egyéb folyó ügyek során a téli *tornacsarnok* méreteire, a tornázó csoportok szervezésére és a téli, valamint a nyári tornatér bővebb felszerelésére vonatkozólag intézkedett.

A május 8-iki rendes értekezlet a jövő tanévben használandó tankönyvek tárgyában határozott,

A máj. 23-iki rendes értekezlet a folyó ügyek letárgyalása után az ez évi vizsgálatok rendjét a következőkben állapította meg:

Május 31. VIII. osztály érettségi vizsgálata a hittanból.

Junius 16. Szóbeli érettségi vizsgálat.

" 18. V.—VII. osztály vizsgálata a hittani, történelmi és bölcsészeti tancsoportból.

19. I. II. osztály a számtan-geometriai tancsoportból, (a rajzteremben).

III. IV. osztály a nyelvtani csoportból (a VIII. osztályban).

20 V.—VII. osztály a nyelvtani csoportból.

21 I II. osztály a nyelvtani csoportból.

III. IV. osztály a hittan-történelmi csoportból.

23. V.—VII. osztály a mennyiség-természettudományi csoportból.

25. I. II. osztály a hittan-, földrajzi csoportból,

III. IV. osztály a föld-, természetrajz-mennyiségügyi csoportból

" 26. I.—VII. osztály a torna, ének, zene és francia nyelvűből.

" 29. Záró ünnepély.

Junius 24-én az évváró rendes értekezlet tartatott meg.

II. A szept. 18-iki rendkívüli értekezlet az „állandó tanmenet”-ben még czélszerűeknek jelzett módosításokat tárgyalta és vitte keresztül.

A szept. 28-iki rendkiv. értekezlet az ének- és zenetanítói állomás betöltésével foglalkozott s a tandíj elengedése vagy mérséklése iránti folyamodványokat bírálta meg s terjesztett föl ezek iránt javaslatokat.

A nov. 14-iki rendkiv. értekezlet, mint tanári szék, két ifju fegyelmi ügyét intézte el.

A május 15-iki rendkiv. értekezlet egy magánvizsgálat iránti folyamodványra tette meg véleményes jelentését.

A május 23-iki rendkívüli értekezlet, mint tanári szék, egy ifju fegyelmi ügyében járt el.

III. A módszertani értekezletek szept. 4. decz. 23. és április 1-én az utasítások értelmében tartattak meg és azoknak megállapodásai november 9-én, valamint január 4-én kelt főtanhatósági leiratok tudomásul vétettek.

IV. Az érettségi vizsgálatok tárgyában a VIII. osztályba bejáró tanárok ápril 25-én, majd az évi osztályozás tárgyában május 14-én, az írásbeli dolgozatok eredménye fölött május 27-én; — Elischer József tanker. főigazgató ur elnöklete alatt jun. 15-én, végül ugyancsak a kir. tanácsos ur elnöklete alatt junius 16-án tartattak meg az előírt értekezletek.

Jun. 1-én a *hittani érettségi* vizsgálat ft. Bodó Alajos csik-somlyói esperes-plebános, püsp. biztos úr elnöklete alatt megtartatván: ugyanezen napokon az ifjaknak ez alapon lévő osztályozása is megejtetett.

Junius 16-án *Elischer* József kir. tanácsos és tanker. főigazgató ur ő nsga elnöklete alatt a *szóbeli érettségi* vizsgálat folyt le, melyet a gymnasium püspöki biztosa Bodó Alajos, Mikó Bálint főispán, világi gondnok és Éltes Elek kir. tanfelügyelő urak személyes megjelenésökkel szerencsétlettek.

Junius 11—17. napjain *Elischer* József főigazgató úr a csik-somlyói r. kath. főgymnasiumnál *hivatalos látogatást* végezván: a gymnasiumnak úgy szellemi fejlődését, mint anyagi állapotát kielégítőnek és megnyugtatónak találta; a még fennforgó kívánságokra nézve pedig észrevételeit a tanár-testülettel a junius 15-én saját elnöklete alatt tartott értekezletben közölte.

B) Valláserkölcsei állapot, ünnepek.

Szeptember 4-én az iskolai év ünnepélyes „Veni Sancte“-val nyitattott meg, melyen a tanári kar a begyűlt tanuló ifjuság élén testületileg vett részt.

Szept. 8-án, mint Kisasszony ünnepén, a gymn. tanuló ifjuság *meggyónt* és áhitattal az Ur asztalához járult.

Az ifjuság a tanéven át mindennap, kivéven a mi éghajlatunk alatt igen zoroon téli hónapokat, fél 8 órakor szabályszerűen eljárt a templomba; vásár- és ünnepnapokon *Bodosi* Lajos tanár által tartott rendes exhortatiokat hallgatott, s azután jelent meg a sz. misén és déleesti isteni szolgálaton. Azonkívül részt vett az egyházi és ezen kegyhelyen tartatni szokott egyéb áhitatossági gyakorlatokban is előljárói felügyelet alatt.

A vallásos érzületet és kegyeletet ápoló mozzanatok közül az 1889—90. tanév folyamából felemlithetők a következők:

Szept. 18 án az iskolai *törvények* a tanártestület jelenlétében felolvastattak. Hasonló történt a finöveldeben és internatusban is, melyekben a házi törvényeket az előljáróság szintén felolvasta és szükség szerint megmagyarázta.

Szept. 29-én sz. Mihály napján, mint a csiksomlyói finövelde védszentjének ünnepén, a seminariumi ifjuság a lefolyt tanévben is megtartotta szokott házi ünnepélyét,

Okt. 4-én apostoli *Királyunk* ő Felsége és *Lönhart* Ferencz kegyelmes püspök urunk ő exja magas névünnepök alkalmából igazgatótanár a tanuló ifjúsághoz alkalmi exhortatiót intézett és ünnepélyes szent misét celebrált, melyen az ifjúság élén annak tanárai is testületileg vettek részt.

Okt. 15. Dr. *Haynald* Lajos bibornok, kalocsai érsek ő emja 50 éves *áldozári jubileumának* megünneplésére erdélyi püspök urunk ő exja által már aug. 8-ról 2661. sz. a. figyelmesekké tétetvén: tanártestületünk szept. 6-án tartott értekezletében kimondotta, hogy az erdélyi püspökmegye részéről a Jubilans ömagasságához küldendő diszalbumban a csiksomlyói róm. kath. tanintézetek részéről, mint előbb is említve vala, külön aláírási ívet fog betölteni.

Magának pedig a *Haynald-jubileumi ünnepélynek programmját* következőkben állapította meg.

„Műsorozat: 1. Hálaadó isteni tisztelet, mely alatt Elker magyar miséjét P. *Tima* Dénes magister vezetése mellett énekli a tanítóképezdei ifjúság férfi kara. A gymn. rajzteremben: 2. Üdvözlődal a jubilans főpaphoz, ugyan a képezdei magister vezetése mellett előadja a gymn. ifjúság vegyes kara. 3. „Dr. Haynald Lajos és a csiksomlyói iskolák.“ Irta és felolvassa *Imets* F. Jákó főgymnasiumi igazgató. 4. „Teremtés.“ Guzmicstól. Soló, énekli *Baka* Mátyás III. éves képezdei tanuló; harmoniumon kíséri P. *Tima* Dénes magister. 5. „Dr. Haynald Lajos, mint természettudós.“ Irta és felolvassa dr. *Nemes* Félix, gymn. tanár. 6. „Népdal-egyveleg“. Énekli a képezdei ifjúság“. 7. „A szentek unokáihoz“ költemény, Mindszentitől. Szavalja *Veress* József, III. éves képezdei tanuló. 8. Dr. Haynald Lajos jubileumára „Alkalmi óda.“ Irta *Fülöp* Árpád gym. tanár. Szavalja *Botár* Béla VII. oszt. tanuló. 9. Záradékul: „Népdal-egyveleg“. Ábrányi Kornéltól. Előadja a gymnasiumi ifjúság vegyes kara.“

A jubileumi ünnepély sikeresen folyt le és a nagyszámu közönség, melynek élén *Mikó* Bálint főispán, vil. gondnok ő méltóságához is szerencsénk volt, az ünnepély hatása alatt a tisztelet és kegyelet érzelmeivel távozott a gymn. feldiszített nagyteremből.

Nov. 25-én Szűz sz. Katalin, mint a *gymnasium védszentjének* ünnepe korábbi kegyeletes szokás szerint az idén is megületett, de csak szűkebb körben. Az ünnepélyen *Balló* István VIII. oszt. „A Katalin-legenda nyelvéről“; *Botár* Béla VIII. oszt. „Mi ütötte

el kézcsmról a legelső praemiumot“ czimmel szép, sikerült és önálló dolgozatokat olvastak fel.

Decz. 7. és 8-án, ezen kegyeletes Mária-ünnepen az egész ifjuság *áhitatos gyónást* és áldozást végzett. (Sajnáljuk, hogy a megelőző napnak is legalább délutánját — miképen azt a tanári testület kérelmezte vala — szünidőül a magasztos ünnepre való előkészület gyanánt fel nem használhattuk. (V. ö. az 1889. jun. 27-iki leirat tartalmát, 2143. p. sz.)

1890. január 4-én *Lönhart* Ferencz püspök úr ö nmltga ujévi üdvözlésünkre a következő kegyteljes szavakban válaszolt: „Kérem a tanári kart, hogy a most megkezdett évben is hivatása magasztos voltának tudatától áthatva tanítsa az ifjuságot, az Isten félelmével; támogassa az iskolát az étellel, hogy az ifjuság a tanárt ne csak az iskolában hallgassa, hanem annak magán életét is mindenkor mintakép gyanánt követhesse.“

Márczius 15-én a gymnasium önképzőkörének ifjusága az 1848-iki *márcz. 15-ik napjának* emlékére kegyeletes ünnepélyt rendezett a következő programmal: 1. $\frac{1}{2}$ 8 órákor isteni tisztelet. 2. Vörösmarty „Szózat“-a, éneklí a dalárda férfikara. 3. „Kossuth Lajos működése“, írta és felolvassa: *Balló* István VIII. oszt. tanuló. 4. „Nemzeti dal“ Pető fitől, szavalja: *Péter* Árpád VIII. oszt. tanuló. 5. „Száz év előtt.“ Korrajz. Írta és felolvassa: *Száva* András VIII. oszt. 6. „A szabadsághoz“ Petőfitől, szav.: *Wellmann* Samuel VII. oszt. tanuló. 7. Kölcsey „Hymusz“-a, éneklí a dalárda férfikara. — Az ünnepély igen jól sikerült. A közönség emelkedett hangulatban távozott. Az ifjuság pedig az igazgató vezetése alatt részt vett a Csik-Szeredában tartott honvédgyűlésen és ünnepélyen is.

Április 15. — június 13. Az itten tartatni szokott *szent-Antali* áhitatosságokban kellő felügyelet mellett a gymn. ifjuság is részt vett, mi okból a kedd délelőtti előadások a 7—10 óráig terjedő tanidőben tartattak meg.

Május 27. A csiksomlyói *pünkösdi bucsuünnepék*, miután az előadások felsőbb rendelet következtében a pünkösöd előtti pénteken is folytak, a gymnasiumban csak pünkösöd szombatján vették kezdetüket s általában zavartalanul és az ifjuságra nézve is épületes buzgósággal folytak le.

Június 29. A *záróünnepélyt* Korber Imre ének- és zenetanár vezetése alatt az ifjuság által előadott zenei és énekdarabok tet-

ték ünnepélyesebbé. Igazgató a szülőket és közönséget érdeklő tájékoztatóval zárta be az ünnepélyt és tanévet.

Jul. 2. *Sarlós Boldogasszony* napján, mely az itteni szerzetesháznak búcsuval egybekötött jeles ünnepe, a gymnasiumba járó tanulók közül néhány ifju épületes szertartás mellett fog a *B. Szűz Mária társulatába* felavattatni.

C) N ö v e l d é k.

I. A sz. Mihály főangyalról nevezett csiksomlyói *finövelde*ben a tanév folytán 36 nyilvános, 14 magán alapítványos, 16 fizetéses és 4 servitor-tanuló neveltetett *Imets F. Jákó* főregens és *Nagy István* subregens felügyeletök alatt.

1. A nyilvános alapítványosok közül élveztek:

Közalapítványt	Koncz Károly és Száva Endre	VIII. oszt.
	Petri Kálmán, Tompos Károly és	
	Welmann Samuel	VII. "
	Becze Imre, Boga József	
	Dulinszky József, Vass Lajos,	
	György Lázár és Finta József,	VI. "
	Balázs Károly és Möricz László	V. "
	Ferencz Lajos és Imets Ilyés.	IV. "
	Czikó István	III. " és
	Werner Albert	I. "
Apor-alapítványt	Csedő Domokos	IV. "
Báthori-félét	Szilveszter Ferencz	VI. "
Biró-félét	Kotró Márton	VII. "
Bors-Bálint-félét	Botár Béla	VI. "
	György Ilyés és Jartó Márton	V. "
Csomortáni-félét	Balázs András	VI. "
Darvas-félét	Balló István	VIII. "
Dénes-félét	Imets János	II. "
Fogarassy-félét	Szabó Lajos	I. "
Fülöp-félét	Karda Béla	IV. "
Haller-félét	Bocskor Zsigmond	VII. "
Kovács Miklós-félét	Korodi Imre	VIII. " és
	Gál Ádám	V. "
Lukáts Mihály-félét	Lukáts Vilmos	IV. "
Molnár-félét	Lakatos Kálmán	VII. " és
	Sárpataki Ferencz	IV. "
Sántha-félét	Orbán Ferencz	VI. "
Tankó-félét	Nagy Benjamin	V. "

2. A magán alapítványosok közül élveztek

Bors-Bálint-félét	Domokos Gyula	VIII.
-------------------	---------------	-------

Ferenczy Péter-félét	Nagy Lajos	VII. oszt.
	Adám Jenő	V. „
	Pál Lajos	IV. „ és
	Caiszér Imre	III. „
Eröss Elek félét	Szász Ákos	V. „
Haller Mária-félét	Incze Dénes	III. „
Kedves-Bara-félét	Kedves József	VI. „
Molnár Balázs-félét	Petres János	VI. „
	Gál Gergely és	
	Lázár Domokos	IV. „
Péterffy József-félét	Korodi János	VII. „
	Antal Gergely	VI. „ és
	Csató Pál	V. „

Nyilvános alapítványos tanuló a lefolyt évben egygyel több volt a finövelében, mint a megelőző években.

A *magánalapítváni helyek száma* a lefolyt tanévben *kettővel* szaporodott. Ugyanis Imets F. Jákó finöveldei igazgató közreműködése mellett történt, hogy csikszentdomokosi néhai *Kedves József* m. kir. honv. huszárszázados hátrahagyott özvegye már szinte néhai született *Bara Éva* asszony mult 1889. évi július 5-én maga és férje emlékeül s első sorban fogadott fiok *Kedves József* VI. oszt. tanuló, azután pedig más rokon ifjak neveltetése céljából „*Kedves-Bara-alapítvány*“ név alatt 3000 frtot hagyományozott a csiksomlyói finöveldéhez, oly módon, hogy ezen örökös alapítvány a többi házi alapítványokhoz hasonlóan a csiksomlyói r. k. iskolák pénzalapja mellett kezeltessek. Ezen alapítványt püspök úr ő excája július 15-ről 2362. sz. a. az Úrban elfogadván és megerősítvén, arra az említett *Kedves Józsefet* felvenni méltóztatott.

A második alapítványt tek. *Eröss Elek* csikszeredai polgármester úr fundálta 2000 frt tőkével; s mintán azon akaratát fejezte ki, hogy az általa a csiksomlyói finöveldéhez alapított „*Eröss Elek-féle ösztöndíj-alapítvány*“ hasonlólag a többi házi alapítványokhoz a csiksomlyói róm. kath. iskolák pénzalapja mellett kezeltessek: erdélyi püspök úr ő excája 1889. évi november hó 16-án 3841. sz. a. az „*Eröss Elek-féle*“ ösztöndíj-alapítváni oklevelet a jóváhagyási záradékkal ellátta s ezen alapítváni helyre az alapító ajánlatára unokáját *Szász Ákos* V. o. tanulót felvenni méltóztatott.

A „*Bocskor Elek*“-féle magánalapítváni hely üresedésbe jöven, az alapítváni tőke gyarapítása céljából egyelőre betöltetlen hagyatott. (1889. okt. 11. 3415. p. sz.)

A „*Kedves Zsuzsanna*“-féle ösztöndíj-alapítvány, mely főispán úr ő mlta gondozása alatt áll, a lefolyt tanévben még nem volt rendszeresítve, de már a jövő tanévben élvezhető lesz.

3. A csiksomlyói finőveldében a *fizeteses tanulók* száma, egész évi ellátásra, volt 14, kik a finőveldében mint convictorok az alapítványosokkal egyenlő ellátásban és gondozásban részesülnek.

Állami ösztöndíjat ezen gymnasiumnál egy tanuló sem nyert és nem élvezett; *kézi ösztöndíjban* (2 kincstári, 1 Röck-Szilárd-féle, 1 káptalani és 1 megyei) 5 tanuló részesült.

II. A *csiksomlyói internatusban* a lefolyt 1889/90. tanév alatt a tanév végeig 63 növendék nyert igen alkalmas elhelyezést, fűtést, világítást és felügyeletet *Imets F. Jákó* internatusi igazgató és *Bodosi Lajos* felügyelő-tanár gondozásuk alatt.

Ezen növelde részére kidolgozott és fensőbb utasításra némelyekben módosított „Internatusi Rendtartás“ helybenhagyás végett m. év augusztus 1-én fölterjesztetvén, s az igazgatóság múlt évi jelentése az előjárók buzgó és sikeres fáradozása iránti elismerés mellett tudomásul vétetvén: az internatus eddigi rendszere továbbra is alkalmazandónak találtatott. (1889. szept. 6. 2884. p. sz.)

Az internatusi ifjuság *élelmezés* dolgában 7 csoportba volt beosztva, melyeknek részére négy kifűző háztól 7 sevitor-növendék hordotta be az ebédet és vacsorát, kiknek szükség esetén, kivált téli és sötét időben, az egyes csoportok tagjai felváltva segítkeztek. A tarisnyázás mennyiségét az előjáróság szabályozta; a kifűzést pedig ebéden és vacsorán napról-napra ugyanaz ellenőrizte. Az internatusi 2 szolga a szolgálai teendőket pontossággal és meglegedésre teljesítette.

Servitor-növendékekül, kiknek, minthogy a csoportok részéről szolgálatuk fejében ingyenes ellátásban részesülnek, állásuk egy-egy ösztöndíjjal ér fel, oly szegény sorsu, de kiváló észlehetőségű ifjakat vesz fel az intézeti előjáróság, kik különben alig részesülnének a gymn. nevelés-oktatás áldásaiban. E célból Imets F. Jákó internatusi igazgató múlt évi július havában megyeszerte pályázatot hirdetvén, servitorokul oly jöreményű ifjakat vett fel, kiknek nagyobb része valóságos talentumot képvisel.

Mindazonáltal nem hagyhatom itten említés nélkül, hogy találkoztak tarisnyázó szűlők, kik gazdálkodás szempontjából a servitor-növendék teendőit a csoport tagjai által szerre kívántak tel-

jesíttetni és így a servitor-növendéket nélkülözni. A servitori intézmény az internatusnak egyik jótékony oldala lévén, s úgy az eddigi tapasztalatok, mint helyes felfogás szerint az óhajtott módosítás gyakorlati nehézségekbe is ütközvén: az illető kíváncsi nem találta.

Az internatus nagyfontosságú intézménye a lefolyt tanévben is teljesen bevállalt és a növeldei ifjúságnak mind nevelési, mind tanulmányi tekintetben nagy előnyére szolgált.

A helybeli, valamint a közelfekvő csikszeredei és csiktaploczai tanulóknak, kiknek szülői kívánták, megengedtetett, hogy a szülői háztól járjanak fel a tanodába.

A csiksomlyói internatus évi szükségleteinek fődözésére ns. Csikmegye törvényhatósági bizottsága az 1899/00. tanévre is 370 frtot megszavazván, ezen összeg f. évi márc. 16-én ki is utaltatott.

D) Egészségügy.

Csik-Somlyón az internatus beállításával a külső szállásviszonyok csaknem teljesen megszűnván a gymnasiumban és kettősnevelőházban könnyebbé és egyszerűbbé váltott az ifjúság egészségügyi viszonyainak ellenőrzése.

Körmeny Lajos ifjúsági és körorvos ur naponként szorgalmasan és szokott buzgósággal végezte a növeldei orvosrendőri teendőket; ezenkívül az igazgató közbejövetele mellett hónaponként megvizsgálta a gymn. ifjúságot, mely alkalommal a szülői háztól feljáró ifjak is a szokott módon megvizsgáltattak.

A folyó 1890. év első napjaiban járványszerűleg föllépett muszka-nátha (*influenza*) a csiksomlyói gymn. ifjúságot és tanártestületet sem hagyta érintetlenül; mindazonáltal gondos elővigyázat, elkülönzés és azonnali orvosi gondozás mellett a járványszerű betegség oly mérveket nem öltött, melyek rendkívüli intézkedéseket tettek volna szükségessé.

Midőn tehát Mikó Bálint főispán és gymn. világi gondnok úr az influenza-járvány esetéből teendő intézkedésektárgyában átírt: gymn. igazgató azt jelenhette, hogy az átirat vétele idején (jan. 18.) a betegedési esetek az ifjúság körében már szünőfélben vannak, s több tanár betegsége folytán a tanítás menetében fenforgott nehézségek is már annyira legyőzhetőkké váltak, hogy nem mutatkozik szüksége semmi rendkívüli intézkedésnek; mit is főispán úr ő mltga január 20-iki átiratában örömmel vett tudomásul.

Egyébiránt a csiksomlyói gymn. tanuló ifjúság egészségi állapota a lefolyt tanévben csekély szem-, torok- és csorvászgyo-morbántalmaktól eltekintve általában *kedvező* volt.

E) Tanodai szerelvények gyarapodása.

1. A tanári könyvtár az 18⁸⁹/₉₀. iskolai évben a következő művekkel gyarapodott:

1. Egyházi irodalom.

Dr. Schreiner M. Az izlam vallásos mozgalmái az első négy században. Budapest, 1889. 8. r. — 2477. Ak.

2. Magyar nyelv és irodalom.

Ballagi G. Az 1839—40 iki országgyűlés viszhangja az irodalomban. Budapest, 1890. 8. r. — 2483. Ak.

Dr. Batizfalvi S. Emlékbeszéd dr. Muraközi Rózsai József külső tag felett. Budapest, 1889. 8. r. — 2393. Ak. 62.

Dr. Czobor B. Emlékbeszéd Pauer János ak. lev. tag felett. Budapest, 1890. 8. r. — 2436. Ak. 62.

Dr. Duka T. Emlékbeszéd Grote Arthur k. tag felett. Budapest, 1889. 8. r. — 2392. Bk. 62.

Góby I. Poetika. Budapest, 1889. — 2451. H. III. 2.

Gyulay P. Emlékbeszédei. Budepest. 1890. 8. r. — 2449. (Franklin társ. aj.)

Hampel J. Emlékbeszéd Paur István a m. tud. akademia levelező tagja felett. Budapest, 1890. 8. r. — 2435. Ak. 62.

Hoffmann M. Magyar nyelvtan I. és II. osztály számára. Budapest, 1886. 8. r. — 2448, (Franklin társulat ajándéka.)

Hollán E. Tóth Ágoston emlékezete. Budapest, 1890. 8. r. — 2486. Ak. 62.

Hunfalvy P. Az aranyosszéki mohácsi nyelvemlékek. Budapest, 1890. 8. r. — 2438. Ak. 91.

Jakab E. Dr. Duka Tivadar könyve Körösi Csoma Sándorról. Budapest, 1888. 8. r. — 2451.

Jerney I. Magyar nyelvkiecssek. Pesten. 1854. 8. r. — 2453.

Kanitz Á. Emlékbeszéd Reichardt Henrik Vilmos a m. tud. ak. kültagja felett. Budapest, 1839. 8. r. — 2391. Ak. 62.

Keleti K. Hunfalvi emlékezete. Budapest. 1890. 8-ad rét. — 2485. Ak. 62.

Kondor G. Emlékbeszéd Petzval Ottó felett. Budapest. 1889. 8. r. — 2417. Ak. 62.

Konkoly M. Emlékbeszéd Oppolzer Tivadar ak. kültag felett. Budapest, 1890. 8. r. — 2457.

Kunits F. Szedeczias. Keserves játék. Kassa, 1753. k. 8. r. — 2498. H. I. 21.

- Simonyi Zs. Kombináló szóalkotás. Budapest, 1890. 8. rét. — 2479. Ak.
- Simonyi Zs. A magyar határozók. Budapest, 1890. 2450. Ak. 66.
- Székely István. Cronica ez Vilagnac Yeles dolgairól. Szekel Estvan Craccoba Níomtatot. Sttykovai Lazar Altal, Christus szwletesenek MDLIX esztendeibe. 4. r. Elejéből 23 lap hiányzik. A végén hiányzik 1 lap.
- Tóth L. Emlékeszéd Ökröss Bzlint ak. lev. tag felett. Budapest, 1989, 8. r. — 2434. Ak.

3. *Classica philologia.*

- Baumeister A. Denkmäler des Klassischen Alterthums. München-Leipzig, 1888. N. 8. r. — 2412 I. II. 1.
- Némethy G. Euhemerii reliquiae. Budapest 1889. — 2403. Akadémia ajándéka. 91.
- Pecz V. A görög tragoedia I. kötete. Budapest. 1889. 8. r. — 2407. KI. 13.
- Thewrewk Ae. Sexti Pompei Festi de verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome, Budapestini, 1889. — 2046. Akad. ajándéka. 65

4. *Modern philologia.*

- Haraszthy Gy. Andre Chenimier költészete. Budapest, 1890. 8. r. — 2478. Ak.

5. *Történelem és régészet.*

- Acsády I. A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. Budapest, 1890. 8. r. — 2437. Ak. 80 kr.
- Ballagi A. Colbert II. rész. Budapest, 1890. 8. r. — 2444. Ak. 68.
- Demko K. A felsőmagyarországi városok életéről a XV.—XVII. században. Budapest, 1890. n. 8. r. — 2475. Ak. 80.
- Dr. Fraknói V. Magyar országgyűlési emlékek bevezetésekkel. Budapest, 1890. 8. r. — 2442. Ak. 59.
- Szilágyi S. Magyar történelmi emlékek. XXX. k. Budapest, 1889. 8-ad rét — 2408. Ak.
- Óváry L. A magyar tud. Akad. történelmi bizottságának oklevélmásolatai. Budapest, 1890. 8. r. — 2476. Ak. 81.
- Óváry L. Bethlen Gábor diplomaciai összeköttetéseiről. Budapest, 1888. 8. r. — 2399. Ak. 50.
- Pulszky F. Tanulmányok a népvándorlás korának emlékeiről. Budapest, 1889. 8. r. — 2415. Ak. 92.
- Schwarcz Gy. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. Bpest. Ak. 1889. 8. r. — 2396.

- Szilágyi S. Erdélyi országgyűlési emlékek, XIV. k. 1664—1669.
— Budapest, 1889. N. 8. r. — 2411.
Thaly K. II. Rákóczy Ferencz levéltára. Index. Budapest, 1889.
8. r. — 2409. Ak. 4.
Varga O. Világtörténet a középiskolák számára. I. k. Ó-kor.
Budapest, 1990. 8. r. — 2452. H. III. 1.

6. Földrajz. Útleírás. Statistika.

- Dr. Csánky D. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadyak
korában. I. k. Budapest, 1890, — 2439. Ak. 63.
Helmár Á. Iskolai atlasza az ujkori történelem tanításához. Po-
zsony, 1890. Budapest. — 2446. I. VII. 15.
Helmár A. Két térkép a magyar történelemhez. Pozsony, 1890.
Budapest. — 2445. K. V. 24.
Krummel—Cs. Az Óceán. Budapest, 1888. K. 8. r. — Ak.
2419. L. VII.
Lóczy L. A kínai birodalom természeti viszonyainak és orszá-
gainak leírása. Budapest 1886. 8. r. — 2431. L. VII. 2.
Dr. Örtvay T. A pécsi egyházmegye alhívtása és első határai.
Budapest, 1890. 8. r. — Ak. 2482.
Rudolf trónörökös. Tizenöt nap a Dunán. Ford. Paszlav-
szky I. lev. tag. Budapest. — 2433. 1890. Ak. VII. 10.
Simonyi E. A sarkvidéki fölfedezések története. Budapest. 1890,
— 2432. Ak. VII. 9.

7. Mennyiségtan és csillagászat.

- Hunyadi I. Az orthogonális substitutio együtthatóinak paramé-
teres értékei. Budapest 1889. 8. r. — 2404. Ak.
Szily K. Magyar tud. akademiái Almanach. Budapest, 1890.
8. r. — 2413.

8. Természet- és vegytan.

- Bartonick-Czóglér. A magsesség és electromosság. Buda-
pest, 1883. N. 8. r. — 2430. Ak.
Chouzean-Czóglér. A csillagászat történelmi jellemvonásai.
Budapest, 1889. K. 8. r. — 2428. Ak.
Dr. Illosvay L. A chemia alapelvei. Budapest, 1888. K. 8. r.
— 2429. Ak.
Kövesligeti R. A kis-kartali csillagvizsgálóról. Budapest 1889.
— 2400. Akad. ajándék.

9. Természettudomány és orvostudomány.

- Dr. Apáthy I. A piócfafélék külső alaktanáról. Budapest, 1869.
8. r. — 2401. Ak.

- Dr. Daday.** *Conspectus specierum branchipodorum faunae hungaricae. A magyarországi Branchipus-fajok átnézete.* Budapest, 1888. 8. r. — 2495. Ak.
- — *A nápolyi öböl rotatorai.* Budapest, 1880. 8. r. 2491 Ak.
- Dr. Darvay** *Üstökösök és Meteorok.* Budapest, 1888. 8. r. — 2425. Ak.
- Hartmann-Thirring.** *Az emberszabásu majmok és szervezetők.* Budapest, 1888. 8. r. — 2424. Ak.
- Hegyfoki.** *A zivatarokról.* Budapest, 1889. 8. r. — 2414.
- Heller Á.** *Az időjárás.* Budapest, 1888. 8. r. — 2423. Ak.
- Hermar O.** *A magyar halászat könyve.* Budapest, 1887. 8. r. — 2429. Ak.
- — *A halgazdaság rövid foglalatja.* Budapest, 1888. 8-ad rét. — 2421. Ak.
- Inkey.** *Az erdélyi havasok az Olt szorostól a vaskapuig.* Budapest, 1889. 8. r. — 2488. Ak.
- Klein Gy.** *A modern növénytan törekvései.* Budapest, 1889. — 2402. Ak.
- Dr. Korányi.** *Kórodai adatok a vegyes fertőzeti betegségek ismeretéhez.* Budapest, 1889. 8. r. — 2490. Ak.
- Dr. Léndl.** *A pókok (Araneina) különösen a kerek hálós pókok (epirido) természetes osztályozásának kísérlete.* Budapest, 1889. 8. r. — 2489. Ak.
- Lenhossék.** *A gerinczvelői idegek hátulsó gyökereiről.* Budapest, 1889. 8. r. — 2418. (Akademia ajándéka.)
- Lubbock-Dr. Magócsi-Diets.** *A virág, a termés és a levél.* Budapest, 1889. K. 8. r. — 2427. (Akademia ajándéka.)
- Meteorol. intézet.** *Évkönyvei. XVII. k. 1887. évf.* Budapest, 1889. 4. r. — 2390. (Akademia ajándéka. 74.)
- Dr. Ónodi.** *Kísérleti adatok a gége hűdésének tanához.* Budapest, 1890. 8. r. — 2494. (Akademia ajándéka.)
- Paszlavszy.** *Kirándulók Zsebkönyve.* Budapest, 1888. K. 8. r. — 2422.
- Dr. Preisz.** *Adatok a veleszületett szivbajok tanához.* Budapest, 1890. 8. r. — 2403. (Akademia ajándéka.)
- Dr. Schaffer.** *Az idegrendszer szöveti elváltozásai a veszettségnél.* Budapest, 1890. 8. r. (Akademia ajándéka.)
- Tóth L.** *A visszaesés okairól s óvszereiről.* Budapest, 1889. 8. r. — 2395. (Akademia ajándéka.)
- Zichy A.** *Psychiatria és politika.* Budapest, 1890. 8. r. — 2480. (Akademia ajándéka.)

10. Bölcsézet, neveléstudomány, aesthetika.

- Dr. Abel I.** *Magyarországi tanulók külföldön. I.* Budapest, 1890. 8. r. — 2443. Ak. 68. (Akademia ajándéka.)
- Domanyancz-Orelt.** *A szebenmegyei róm. kath. tanítóegye-*

let keletkezésének és fejlődésének története. 1879—1889. N.-Szeben, 1890. — 2456.

Pauer. Új álláspont, módszer és irányelvek az ethikában. Budapest, 1889. 8. r. — 2416. (Akademia ajándéka.)

11. Jogtudomány és nemzetgazdaságt.

Csopey L. és Kuppis I. A Világforgalom. Budapest, 1889. k. 8. r. ak. XXXVI. k. — 2426. L. VII. 8.

Dück-Jekelius. A brassói kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyairól. Brassó, 1890. 8. r. — 2499. K. III. 50.

Dr. Hoffmann. A specificatio. Budapest, 1890. 8. r. — 2441.

Dr. Matlekovich, Bárá Wüllersdorf és a szabadkereskedés meghonosítása az osztr. magy. monarchiában. Budapest, 1890. 8. r. Ak. — 2483.

Schwarcz Gy. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. Budapest, 1890. 8. r. — 2440. (Vétel útján.)

Téglás G. Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról. Budapest, 1889. — 2398. (Vétel útján.)

Dr. Vécsey. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. Budapest, 1889. 2397. (Vétel útján.)

12. Művészeti szakmák.

Vikár. Gáti István Stenographiája. Budapest, 1389. 3. r. — 2394. Ak. 91.

13. Folyóiratok és lapok.

Abafi L. Figyelő. Budapest. 1889. 8. r. — 2460. Foly. 13. (Vétel útján.)

Bartha M. Ellenzék. X. évf. Kolozsvár, 1889. fol. — 2458. L. 3. (Imets F. Jákó ajándéka.)

Berecz. Földrajzi közlemények. Budapest. 1889. n. 8 r. — 2461. Foly. 12. (Vétel útján.)

Gyulai P. Budapesti Szemle. Budapest. 1889. — 2462. Foly. 1. (Vétel útján.)

Heinrich G. Egyetemes philologiai közlöny. Budapest. 1889. 8. r. — 2463. Foly. 5. (Vétel útján.)

Dr. Kis és Palmer. Bölcsészeti folyóirat IV. évf. Temesvárott. 1889. 8. r. — 2464. Foly. 11. (Vétel útján.)

Komócsi L. Magyar Állam XXX. évf. Budapest. 1889. 2459. L. 4. (Imets F. Jákó ajándéka.)

König Gy. Matematikai és természettudományi értesítő. Budapest. — 2466. Foly. 14. (Vétel útján.)

- Staub. Földtani közlöny. Budapest. 1889.— 2474. Foly. 10. (v.)
 Szarvas G. Magyar Nyelvőr. Budapest. 1889. — 2465. Foly.
 4. (Vétel útján.)
 Szilágyi S. Törtélemi Tár. 1888. és 1889. évfoly. Budapest.
 1889²/₉. — 2454. Foly. 9. (Vétel útján.)
 Szana T. Koszoru. Budapest. 1879. I.—VIII. k. — 2455. I. II.
 6. (*Bajkó Péter* honvéd százados ur ajándéka.)*
 Szilágyi S. Magyar történeti életrajzok. Budapest. 1889. 8.
 r. — 2467. Foly. 4. (Vétel útján.)
 — Századok. Budapest. 1889. n. 8. r.— 2468. foly. 8. (Vétel ut.)
 Szily Kálmán. Akadémiai értesítő. Budapest. 1889.— 2472.
 foly. 16. (Akad. ajánd.)
 — Természettudományi közlöny. Budapest. 1889. — 2469.
 Foly. 17. (Vétel útján.)

14. Vegyesek.

- A magyar tud. Akadémia 1889. évi május 5-én tartott XLIX dik
 közülésének tárgyai, Budapest. 1889. 4. r. — 2405. Ak.
 A magyar tud. Akadémia 1889. közgyűlésének tárgyai, Budapest,
 4. r. — 2496. Ak.
 Finály—Veszely. Az erd. róm. kath. Status 1889. szept.
 24—25-én, Kolozsvártt 1890. foly.— 2457. (A r. k. Stat. aj.)
 Dr. Keleti K. Hivatalos jelentés a budapesti 1885. orsz. ált.
 kiállitásról. Bpest, 1886. I.—IV. kötet. 2410. (2047/1889. p. sz.)
 Szabó K. Az 1473.—1711-ig megjelent nem magyar nyelvű
 nyomtatványok. Budapest, 1883.—2497. H. VII. 23. I. IV. 9.

E szerint a tanári könyvtár az idén gyarapodott a megkül-
 161 Értesítőn kívül 111 munkával 69 kötetben, 54 füzetben s így
 a jelenlegi állomány 2579 mű, 1225 füzetben 4793 frt 17 kr értékben.

A nagylelkű jótévedőknek az intézet nevében hálás köszönet
 tet mond

Csik-Somlyón, 1890. június 14-én.

Glósz Miksa,

a tanári könyvtár őre.

II. Ifjúsági könyvtár. Az ifjúsági könyvtár könyvvállománya a
 múlt év végén volt 600 mű 606 példányban (713 kötet és 142
 füzet), melynek értéke 511 frt 40 kr.) Az idei szaporodás a köv.:

1. *Ajándék útján*: Imets F. Jákó urtól: Szépirodalmi kert,
 1 kötet. Bajkó Péter honv. százados urtól: Egészség 2 kötet; Jókai
 Negyven év viszhangja 1 k.; Nótelen vár 3 k.; Toldy F. Magyar államférfiak és
 írók 2 k. Magyar költők élete 2 k. A vallás és közoktatásügyi m. kir. ministe-
 riumtól. A mi hadseregünk 1 k. Az ökepzőkörtől Képes Folyóirat 2 k. Magyar
 Salon 2 k. Br. Eötvös J. Beszédek 2 k. Csató Balázs VI. o. t. tól: Maszlagh

*) Az ifjúsági könyvtárnak is több értékes könyvet ajándékozott. (L. alább.)

kisebb utirajzok 2 k. Kristóf J. Diákélet 1 k. Kedves József VI. o. t-tól; Elveszett fia 1 k. A castiglioni angyal 1 k. Szász Domokos IV. o t-tól; Schmidt Kristóf: Ifjúság iratai 1 k.

2. *Vétel után*: Mikes K.: Mulatságos napok 1 k. Török országi levelek 1 k. Taine Adolf: A német alföldi művészet bölcsészete 1 k Taine H. Adolf: Az olasz művészet bölcsölete. Taine H. A.: Az eszmény a művészetben 1 k. Taine H. A.: A görög művészet bölcsölete k. Német beszélyek 1 k. Smiles: Ünsegély 2 k. Moliere: A hot csinálta doktor 1 k. Kövári L.: Székelyhonról 1 k. Ferenczy Z.: A népies versalakok története műköltészetünkben 1 k. Szana T.: Nagy szellemek 1 k. Arany Gynlai: Magyar népköltési gyűjtemény 3 k. Szigligeti E.: A dráma és válfajai 1 k. Shakespeare: Hamlet. Dán királyfi 1 k. Legouvé E.: Az olvasás művészete 1 k. Shakespeare: Lear király 1 k. Dr. Szinnyei J. Az ezer tól országa 1 k. Tóth E. A kintornás család 1 k.; Keleti virágok. Szép-irod. folyóirat 1 k. Jakab E. Aranka György és az erdélyi nyelvmivelő társaság 1 k. Jókai M. Görög tűz 1 k. Greguss A. A balladáról és egyéb tanulmányok 1 k. Ferenczy J. Garay János élettrajza 1 k. Verne Gyula: A Begum ötszáz milliója 1 k. Visszfény 1 k. J. Columb; A muzsáról 1 k. Fraknoi V. Caesarini Julián bibornok, magyarországi p. követ élete 1 k. Köhalmi Klimstein J. Haynald Lajos élete 1 k. Margit: Egy kis árva története 1 k.

Pénzvagyon a könyvtárnak a mult évben tett 103 frt 83 krt.

Ehez járult az idén „könyvtár illeték“ czimen az

ifjúságtól	51 frt 90 kr.
Kamat	6 frt 16 kr.
Összesen	167 frt 91 kr.

Ebből:

a) Könyvek beszerzésére fordittatott	39 frt 25 kr.
b) Könyvek kötése	28 frt — kr.
c) Postaköltség és irodai felszerelésre	— frt 66 kr.

Összes kiadás: 67 frt 91 kr.

Marad: 100 frt — kr,

mely összeg kötelezvény mellett ki van adva.

Könyvállománya pedig 644 mű 660 példányban (767 kötet és 147 füzet), melynek értéke 582 frt 65 kr.

A könyvtárt használta 187 tanuló közül 184 (98%) ; átlag egy olvasóra jut 13 mű. Osztályonként a következő statisztika mutatja az olvasás átlagját: I. oszt. 14 mű; II. oszt. 18; III. oszt. 8; IV. oszt. 9; V. oszt. 18; VI. oszt. 17; VII. oszt. 10; VIII. o. 10.

Wieder Gyula,
az ifjúsági könyvtár őre.

III. A gymnasiumi kölcsön-könyvtár állása az 188°/₁₀₀. tanév végével

a) Pénzben:

1. A tanévről fennmaradt	424 frt 82 kr.
2. Használati díj a könyvekről	276 frt 68 kr.
3. Kamat czímen bejött	13 frt 27 kr.
4. Könyvszállítmányok után való 10%	31 frt 25 kr.
5. A kölcsön-könyvtár tulajdonát képező, használatból kiment tankönyvek el- árverezéséből bejött	75 frt 95 kr.

Összes bevétel	821 frt 97 kr.
Ebből kiadatott	387 frt 75 kr.

Pénztárkészlet	434 frt 22 kr.
Ebből egyeseknél el van helyezve	430 frt 06 kr.

b) Könyvben:

1. A múlt tanév végén volt	2565 kötet.
2. Elárvereztetett	209 „
Maradt	2356 „
3. Jelen évi szaporodás, vétel után	305 „
4. Adakozás után	1 „

Összes könyvvállomány 2662 kötet.

T. Wieder Gyula tanár ur ajándékozott 1 drb Fehér Ipoly-féle „Kísérleti Természettant.“

Nagy István,
a kölcsön-könyvtár őre.

IV. A természettani szertár állománya a múlt tanév végén volt 48 féle vegyszer, 398 darab természet- és mennyiségtani eszköz, összesen 2021 frt 16 kr értékkel.

A jelen 188°/₁₀₀-ik tanévre előirányzott 160 frtból beszereztetett:

1. A tizedes mérleg modellje	12 frttal.
2. Inductio-készülék, az inductio-áramok kelté- sének alapkísérletéhez	10 „
3. Wheatstone-féle rheostat ujezűst dróttal	22 „
4. A hővezetőben mutakozó különbség feltűn- tetésére szolgáló eszköz	4 „
5. Egy szép példány méspát-rhomboéder	3 „
6. Coulomb sodrómérlege, mely a villamos, va- lamint a delejes vonzás és tasztítás törvényeinek kimutatásához egyaránt használható	28 „

A szállítási költségek beszámítása nélkül összesen 79 frt — kr.

A 160 frt másik fele részint a fogyasztás tárgyát képező cikkek több évre szolgáló mennyiségnek beszerzésére és a higanymennyiség szaporítására, részint néhány avult és megrongálódott eszköz javítására lett előirányozva, a javítások azonban még folyamatban vannak.

Pál Gábor,

a természetrajzi szertár őre.

Természetrajzi szertár. Vétel úján beszereztek: 1. Emberi csontváz. 2. Tömő és vázkészítő eszközök. 3. Üveghengerek fődelekkel és dugókkal borszeszkészítmények eltartására. 4. Kézi nagyító. 5. Locsoló palaczk. 6. Kémcsövek állvánnyal. 7. Mikroszkopi praeparáláshoz szükséges óraüvegek. 8. Az ujonnan egybeállított rovargyűjtemény elhelyezéséhez túrfalapok. *Ajándékozta* Tek. Szőlősy Ferencz ur egy *Cinnamomum Zeylanicum* galyat. Ftdő Rápolthy Ferencz szárazpataki r. k. plebános ur egy jelentékeny nagyságu *márgagumót*. Tek. Csiszér Áron tanító ur egy közzettanilag is igen érdekes neolithikus *örlőkövet*. Dr. Nemes Félix tanár 57 drb mikroszkopiai készítményt; 24 drb csikmegyei ásványt és közetet; 1400 drb nyomtatott lapot és jegyet, a tárgyak neve- és lelőhelyének feljegyzésére, illetőleg azok külső megjelölésére; továbbá beszerezte a demonstrálásokhoz szükséges nyers anyagot. Lukács Zoltán V. oszt. tanuló 16 drb táblapapírból általa készített kristálymintát. Lázár Miklós VI. oszt. tanuló egy kitömött *Astur palumbarius*t. A tavalyi, valamint a f. tanévi V. és VI. oszt. tanulók Csikmegye növényzetét és rovarvilágát jellemző gyűjteményeikkel gazdagították a szertárt.

A jelen évben beszerezett terménytári darabok értéke 102 frt, az ajándékozott daraboké pedig 56 frt.

Az egész terménytári állomány rendezése és annak alapján való új leltározása folyamatban van.

Dr. Nemes Félix,

a természetrajzi szertár őre.

VI. A **rajzminta-gyűjtemény** az idén csak annyiban gyarapodott, hogy a sodronyminták kijavítottak s részben pótolattak.

VII. A folyó tanévben nagy terjedelmű új nyári *torna-helyiség* nyitattott, hova a régebbi használható szerelvények is átszállítottak. Beállítottott egy új lengő fa. A további felszerelés a jövő tanévben folytattni fog.

VIII. A **vegyesek** tárában a *régiség-gyűjteményhez* járult: *Bodosi* Lajos tanár urtól egy praehistorikus orsónéhezék. Az *érem- és régi pénzgyűjteményhez* járult: ft. Padl K. János zárdafőnök urtól egy II. Rákóczy-féle „Libertas“, egy 1669-beli ezüstgaras, ugyan egy ezüstpénz I. Lipót korából; továbbá 2 drb régi rézpénz: Dr. Nemes D. Félix gymn. tanár urtól 26 drb régi pénz, köztük egy 1849-beli hatos; a többi a jelen és múlt században forgott rézpénzekből való. Kedves József VI. oszt. tanulótól: egy 1800-beli bécsi, egy 1848 és 2 drb 1849-beli magyar bankó,

F) Önképzőkör.

Az Önképzőkör Wiedor Gyula tanár vezetése alatt működött a lefolyt tanévben is.

A szeptember 15-én tartott *alakuló* gyűlésen megválasztott a tisztségviselői kar: elnök: Balló István VIII. o. t.; titkár: Korodi Imre VIII. o. t.; pénztárnok: Zakariás István VIII. o. t.; főjegyző: Koncz Károly VIII. o. t.; aljegyző: Kotró Márton VII. o. t.; bírálók: Száva András, Péter Árpád VIII. és Botár Béla VII. oszt. tanulók.

Tartatott 13 rendes és 1 választmányi gyűlés, melyeken felolvasztatott és megbiráltatott 66 dolgozat; ezek közül dicséretet nyert s a kör „Haladás“ című érdemkönyvébe beiratott 41 és pedig 12 értekezés, 5 fordítás, 12 epigramma és 12 költemény. Az „Önképzőkör“ tagjai közreműködtek a nov. 25-én rendezett szt. Katalin-ünnepélyen és rendeztek márczius 15-én iskolai ünnepélyt.

Ezenkívül a rendes gyűléseken megemlékezett a történelmi évfordulókról, (péld. okt. 6-án Mátyás király, Széchenyi István, Fáy András stb.)

Az „Önképzőkör“ a következő pályadijakat tűzte ki: 1. A Szilágyi és Hajmásiról szóló monda költőinknél. Pályadij 2 frt. (Nyertes Balló István VIII. o. t.) 2. Elmélkedés szabadon választott tárggyal P. d. 2 frt. (Nyertes Koncz Károly VIII. o. t. „Az öröm és annak hatása az emberre“ cz. dolgozattal.) 3. Elbes. éles szabadon választott tárggyal P. d. 2 frt. 4. Homerosi helyek Goethe „Hermann u. Dorotheájában.“ P. d. 2 frt.

Utóbbi két pályázat eredménytelen maradt. A 3) számúra érkezett mű nem felelt meg a követelményeknek; a 4) számúra nem pályázott senki.

Munkálkodásuk által kitűntek: Balló István, Koncz Károly, Száva András VIII. o. t. Botár Béla VII. o. t.

Szavataik által kitűntek: Balló István, Fodor Antal, Péter Árpád VIII. o. t.; Botár Béla, Kotró Márton, Wellmann Samu VII. oszt. tanulók.

A kör járatta a „Magyar Salon“-t és a „Képes Folyóirat“-ot; a M. T. Akadémiától ajándékképpen kapta az „Akadémiai Értesítő“-t.

Wiedor Gyula,
az önképzőkör vezetője.

G) Jutalmak.

1. Az ezen gymnasiumhoz *jutalmi állományképen* utalványoztatni szokott 21 frtból hasznos olvasmányokul szolgálандó *könyvek* (magyar Classicusok) vásároltatván, azok a következő jóviselőtű és szorgalmasabb tanuló ifjak között osztattak ki:

I. oszt. Bándi Ignác, Barta Balázs, Bőjthy Béla, Halmi Domokos, Gábor József, Szabó Lajos, Tóth Vilmos, Veress Árpád,

II. oszt. Bőjthy Andor, Dóczi Bálint, Imets János, Kacsó Boldizs.

III. oszt. Czikó István, Sántha András.

IV. oszt. Gál Gergely, Imets Ilyés, Karda Béla, Lukáts Vilmos, Sárpataky Ferencz.

2) *Pénzbeli jutalmat* nyertek és pedig : az *Adorján*-féle jutalmi alap kamatjából 3—3 frtot Koncz Károly VIII. és Botár Béla VII. oszt. tanulók. Ft. *Koncz* István tuzsnádi plebános ur ez évre is 5 frtot küldött Balló István VIII. oszt. ifjunak, ki az érettségi vizsgálatot legszebb sikerrel állotta ki ; ugyanezen nagy szorgalmu és jelesen érett ifjunak t. Tamás Imre tuzsnádi tanító úr is 3 frtot küldött jutalmul. Az *Imets*-féle jutalmi alap kamatai, minthogy föltételeinek ez évben senki sem felelt meg, a tőkéhez csatoltattak.

3. *Imets* F. Jákó gymn. igazgató a meteorol. észleletekben kifejtett segédkezésökért Kedves József és Petres János VI. oszt. tanulókat egyenlő arányban 3 frttal jutalmazta.

Más és többenmü praemiumok az idén nem folytak be.

VI.

Az ifjúság névsora és érdemsorozata.

(Szállás, viselet és általános osztályzat.)

I. osztály.

Aikler Károly, int. szbsz. elégt.
Bálint János. szl. jó, jó.
Balló Béla, int. ism. szbsz. elégs.
Bándi Ignác, int. jó, J.
Barta Balázs, int. jó, J.
Biró Árpád, int. jó, jó.
Biró Lázár, int. jó, elégt.
Bogdán Jenő, fn. km.
Bőjthy Béla, szl. jó, J.
Botár György, int. jó, elégt.
Dávid Mózes, szl. jó, jó.
Erős Béla, int. szbsz, elégs.
Erős József, int. jó, jó.
Farkas Ödön, szl. tv.
Fejér József, fn. jó, jó.
Fodor Miklós, int. jó, J.
Forika Antal, int. szbsz. elégt.
Gábor József, fn. jó, J.
Gál Sándor, fn. szbsz. elégs.

Id. Gál Sándor, szl. jó, elégt.
Gáspár János, szl. jó, jó.
György Gyárfás, int. jó, jó.
Halmi Domokos, szl. öszt. jó, J.
Holló János, szl. ism. jó, jó.
Imre Béla, szl. szbsz. elégt.
Incze László, int. jó, elégt.
Jakabfy Endre, fn. jó, elégt.
Korber Ernő, szl. jó, jó.
Korodi István, int. jó, jó.
Lajos Ignác, szl. jó, jó.
Marton Gabor, int. jó, J.
Márton László, szl. jó, jó.
Mühlfay Endre, fn. szbsz. jó.
Nagy Lázár, fn. jó, jó.
Pototzki Gerg., szl. szbsz. elégt.
Sándor Károly, int. szbsz. elégs.
Sántha Laj. szl. ism. gkt. *) jó, jó
Szabó Lajos, alp. fn. jó, J.
Székely Lajos, int. jó, J.

*) Fgy-két más vallásu ifjnt kivéve, az egész gymn ifjúság ró m. kath. vallású lévén, ez a névsorban, mint önkényt értendő, jellezve nincs.

Szopos Lajos, szl. jó, jó.
 Szőke Mihály, int. jó, jó.
 Tamás Lázár, szl. jó, jó.
 Tóth Vilmos szl. öszt. jó, J.
 Veress Árpád, szl. jó, J.
 Werner Al., szl. ism. szbsz. elégs.
 Werner Albert, alp. fn. jó, jó.
 Zakariás A. int. ism. szbsz. elégs.

Összesen : 47.

II. osztály,

Balás József, szl. jó, elégs.
 Balló András int. km.
 Boga Róbert, fn. tv.
 Bőjthy Andor, szl. jó, J.
 Dóczi Bálint, szl. jó, J.
 Gál Antal, int. jó, jó.
 Gál Béla, fn. szbsz. elégs.
 Gál Ferencz, int. jó, elégs.
 Gergely Tamás, int. jó, jó.
 György Imre, int. jó, jó.
 Györpál Árpád, int. szbsz. jó.
 Imets János, alp. fn. jó, J.
 Kacsó Boldizsár, szl. jó, J.
 Kopatz Mózes, int. szbsz. elégt.
 Korber Imre, szl. jó, jó.
 Kovács Gyula, fn. jó, jó.
 Kövér Sándor, szl. szbsz. elégs.
 Lázár Pál, int. szbsz. elégs.
 Mákszem József, int. szbsz. elégt.
 Márton József, int. jó, jó.
 Petres Rudolf, fn. jó, elégs.
 Szász József, int. szbsz. elégt.
 Tamás Mihály, szl. jó, jó.
 Tóth Kelemen, szl. ism. jó, elégs.

Összesen : 24.

III. osztály.

Bedő Joákim, int. jó, jó.
 Czikó István alp. fn. jó, J.
 Csiszér Gábor, int. ism. jó, jó.
 Csiszér Imre, alp. fn. jó, elégs.
 Csiszér József, szl. tv.

Domokos Árpád. fn. szbsz. elégs.
 Domokos Istv., int. szbsz. elégt.
 Éltes Béla, szl. jó, elégt.
 Ferenczy Vilmos, fn. tv.
 Gegő Lajos, szl. jó, jó.
 Glósz Ernő, szl. jó, jó.
 Hazai Gábor, szl. szbsz. elégt.
 Incze Dénes, alp. fn. szbsz. elégt.
 Kömény Gyula, int. öszt. jó, jó.
 Papp Béla, int. gkt. tv.
 Paál Sándor szl. jó, jó.
 Sándor Gyula, int. jó, elégs.
 Sántha András, szl. gkt. jó, J.
 Wéger János, szl. jó, jó.
 Wellman Géza, szl. jó, jó.
 Zakariás Gerő, fn. szbsz. elégt.

Összesen : 21.

IV. osztály.

Ábrahám Ábel, int. jó, elégs.
 András Lajos, int. szbsz. elégs.
 Balló Károly, int. szbsz. elégt.
 BIRTHA Gyula, int. jó, jó.
 Bőjthy Gábor, int. jó, elégs.
 Csedő Domokos, alp. fn. jó, elégs.
 Farkas Gyula, szl. tv.
 Ferencz Lajos, alp. fn. jó, jó.
 Gábor Antal fn. tv.
 Gál Gergely, alp. fn. jó, J.
 Györgypál Domokos, szl. jó, jó.
 Imets Ilyés, alp. fn. jó, J.
 Jánosi János, int. jó, elégs.
 Karda Béla, alp. fn. jó, J.
 Keresztes Ven, int. szbsz. elégt.
 Klencsár Béla, szl. szbsz. elégs.
 Lázár Domokos, alp. fn. jó, jó.
 Lukáts Vilmos, alp. fn. jó, J.
 Mánya Antal, int. jó, elégs.
 Márton Bálint, int. jó, jó.
 Mihály Mátyás, szl. szbsz. elégt.
 Nagy István. szl. km.
 Pál Lajos, alp. fn. szbsz. elégt.
 Péter Imre, szl. szbsz. elégt.
 Sárpáthy Ferencz, alp. fn. jó, J.
 Szabó István, int. szbsz. elégs.

Szabó Mihály, int. jó, elégt.
 Szász Domokos, int. szbsz. elégs.
 Szebeni Gerő, fn. jó, jó.
 Tauber József, szl. jó, jó.
 Wéger F. szl. öszt. szbsz. elégt.
 Zakariás F. fn. ism. szbsz. elégt.

Összesen : 32.

V. osztály.

Ádám Jenő, alp. fn. jó, jó.
 Balázs Károly, alp. fn. jó, elégs.
 Csató Pál, alp. fn. jó, elégs.
 Dobál Antal, int. szbsz. elégs.
 Farkas Sándor, szl. tv.
 Gál Ádám, alp. fn. jó, J.
 Gözsy Jenő, szl. mt. vm.
 György Ilyés, alp. fn. jó, elégs.
 Jánosi József, int. ism. jó, elégt.
 Jartó Márton, alp. fn. jó, elégs.
 Kovács István, int. jó, jó.
 László János, int. jó, elégs.
 Lukáts Zoltán, int. szbsz. elégs.
 Móricz L. alp. fn. szbsz. elégs.
 Nagy Beniam, alp. fn. jó, J.
 Ráduly Simon, fn. gkt. jó, J.
 Sándor Imre int. jó, elégt.
 Szász Á. alp. ism. fn. szbsz. elégs.
 Tüke György, int. jó, elégt.
 Zöld Ferencz, szl. jó, elégt.

Összesen : 20.

VI. osztály.

Albert Sándor, int. jó, elégs.
 Antal Gergely, alp. fn. jó, elégs.
 Balázs András, alp. fn. jó, J.
 Becze Imre, alp. fn. jó, elégs.
 Bedő Sánd., szl. ism. ref. jó, jó.
 Boga* József, alp. fn. jó, J.
 Bots Lajos, int. jó, elégs.
 Csató Balázs, szl. jó, jó.
 Dobos András, int. jó, jó.
 Dulinszky József, alp. fn. jó, jó.
 Eperjesi Albert, int. jó, elégs.
 Fejér Mihály, fn. jó, jó.

Finta József, alp. fn. jó, J.
 György János, int. jó, elégs.
 György Lázár, alp. fn. jó, elégs.
 Kedves József, alp. fn. jó, jó.
 Lázár Miklós, szl. jó, jó.
 Orbán Ferencz, alp. fn. jó, jó.
 Petres János, alp. fn. jó, J.
 Szilveszter Fer. alp. fn. jó, jó.
 Vass Lajos, alp. fn. jó, elégs.

Összesen : 21.

VII. osztály.

Bocskor Zsigm. alp. fn. jó, elégs.
 Bothár Béla, alp. fn. jó, J.
 György Ignác, szl. km.
 Kajcsa József, int. tv.
 Korodi János, alp. fn. jó, jó.
 Kotró Márton, alp. fn. jó, J.
 Lakatos K. alp. fn. szbsz. elégs.
 Merza Gergely, szl. jó, jó.
 Nagy Lajos, alp. fn. jó, jó.
 Petri Kálmán, alp. fn. jó, elégs.
 Ráduly Jakab, int. szbsz. elégs.
 Részegh József, int. tv.
 Száva Antal, int. jó, elégs.
 Tódor Imre, ism. szl. jó, elégs.
 Tompos Károly, alp. fn. km.
 Wellman Samuel, alp. fn. jó, J.

Összesen : 16.

VIII. osztály.

Balló István, alp. fn. szbsz. J.*)
 Domokos Gyula, alp. fn. jó, elégs.
 Fodor Antal, szl. mt. jó, J.
 Koncz Károly, alp. fn. jó, J.
 Korodi Imre, alp. fn. jó, elégs.
 Péter Árpád, ism. szbsz. elégs.
 Rancz András, szl. szbsz. elégt.
 Száva András, alp. fn. jó, J.
 Zakariás István, fn. szbsz. elégs.

Összesen : 9.

*) Itt az évi osztályozás eredménye van jelezve; az érettségi eredményt lásd alább VII. 5. alatt.

Rövidítések értelmezése:

J. = Jeles.

elégs. = elégséges.

elégt. = elégtelen.

szbsz. = szabályszerű.

gkt. = görög katolikus.

ref. = református.

alp. = alapítványos.

öszt = kézi ösztöndíjas.

ism. = ismétlő.

mt. = magán tanuló.

fn. = főveldei tanuló.

int. = internátusi tanuló.

szl. = szülőinél szállásol.

km. = kimaradt.

tv. = tanodát változtatott.

VII. Statisztikai táblázatok.

I. A tanulók általános áttekintése.

Osztály	Létszám				Vallás ¹⁾				Nyelvi és nemzetiségi viszonyok				A szülők polgári állása				Előmenetel						Összesen	
	beiratott	elhalt	elmaradt	tanév végeig megmaradt	római katolikus	görög katolikus	ev. református	unitárius	magyar-székely	magyar-német	magyar-román	magyar-örmény	értelmiség,	östermelő	kereskedő és iparos	tisztviselő	szolga és munkás	részletesen				általán		
																		jeles	jó	elégséges	elégtelen	haladó ³⁾		ismétlő ⁴⁾
I	47	—	2	45	44	1	—	—	45	—	—	—	10	18	7	9	1	6	16	14	9	38	7	45
II	24	—	2	22	22	—	—	—	22	—	—	—	6	8	5	2	1	2	5	12	3	20	2	22
III	21	—	3	18	17	1	—	—	18	—	—	—	3	7	6	2	—	1	5	7	5	14	4	18
IV	32	—	3	29	29	—	—	—	29	—	—	—	6	12	3	7	1	4	4	13	8	23	6	29
V	20	—	1	19	18	1	—	—	19	—	—	—	6	5	4	4	2 ¹⁾	2	10	4	—	17	1	18
VI	21	—	—	21	20	—	1	—	21	—	—	—	3	13	4	—	1	4	9	8	—	21	—	21
VII	16	—	4	12	12	—	—	—	12	—	—	—	3	5	1	2	1	3	3	6	—	11	1	12
VIII	9	—	—	9	9	—	—	—	9	—	—	—	5	2	—	2	—	3	1	4	1	8	1	9
	190	—	15	175	171	3	1	—	175	—	—	—	42	70	30	28	5	25	45	74	30	152	22	174

1) Egy tanuló vizsgálatlan maradt.

2) Ezen és a következő rovatokban is csak az év végeig megmaradt tanulók száma van felvéve.

3) A haladók közé az egy tantárgyból megbukott és jó magaviseletű tanulók is felvételnek.

4) Azaz a kik több tárgyból buktak, vagy az egy elégtelen mellett szabályszerű viseletök volt.

2. A tanulás eredményének tárgy- és osztályonkénti áttekintése.

T á r g y a k	I. osztály.					II. osztály.					III. osztály.					IV. osztály.				
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt
Vallástan	29	11	4	—	—	10	12	—	—	—	11	7	—	—	—	13	16	—	—	—
Magyar nyelv	14	20	9	2	—	7	8	6	1	—	5	6	7	—	—	6	8	15	—	—
Latin nyelv	7	19	11	8	—	5	8	8	1	—	4	7	3	4	—	6	2	16	5	—
Görög nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Német nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	5	6	—	—	7	12	7	3	—
Földrajz	15	19	7	4	—	4	9	9	—	—	6	4	8	—	—	—	—	—	—	—
Történelem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	5	2	—	7	9	10	3	—
Mennyiségtan	15	13	12	5	—	5	8	7	3	—	4	5	6	3	—	8	7	13	1	—
Rajzoló mértan	25	7	12	1	—	1	10	2	2	—	7	6	5	—	—	12	11	6	—	—
Természetrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	13	11	—	—
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tornászat	9	16	20	—	—	—	6	6	—	—	9	8	1	—	—	15	13	1	—	—
Szépírás	9	27	9	—	—	—	10	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ének	2	9	20	3	11	3	8	7	—	6	2	4	6	—	6	10	11	6	—	2
Zene	1	2	—	—	72	—	1	—	—	20	1	—	—	—	17	4	1	1	—	23
Francia	—	1	—	—	44	—	1	—	—	21	—	1	—	—	17	1	—	—	—	28

2. A tanulás eredményének tárgy- és osztályonkénti áttekintése. (Folytatás.)

T á r g y a k	V. osztály.					VI. osztály.					VII. osztály.					VIII. osztály.				
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment. v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt	jeles	jó	elégséges	elégtelen	fölment v. n. járt
Vallásstan	6	10	2	—	—	8	11	2	—	—	7	4	1	—	—	4	5	—	—	—
Magyar nyelv	5	6	7	—	—	9	9	3	—	—	4	2	6	—	—	4	1	3	1	—
Latin nyelv	4	5	5	4	—	3	8	10	—	—	4	3	5	—	—	4	1	4	—	—
Görög nyelv	2	8	8	—	—	5	11	5	—	—	6	4	2	—	—	4	2	2	—	—
Német nyelv	2	3	13	—	—	5	7	9	—	—	6	1	5	—	—	3	4	4	—	—
Földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	6	2	—	—	—	—	—	—	—
Történelem	3	5	10	—	—	7	10	4	—	—	—	—	—	—	—	4	2	2	1	—
Mennyiségtan	4	3	11	—	—	5	12	4	—	—	3	4	5	—	—	5	2	2	—	—
Rajzoló mértan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természetrajz	4	9	5	—	—	8	9	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	5	3	—	—	4	2	3	—	—
Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	6	2	—	—	4	3	2	—	—
Tornászat	10	8	—	—	—	15	6	—	—	—	8	3	1	—	—	6	—	1	—	—
Szépírási	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Ének	4	6	8	—	—	7	8	4	—	2	5	1	4	—	2	3	5	—	—	—
Zene	2	—	—	—	—	3	4	—	—	14	3	2	—	—	7	1	—	—	—	—
Francia	1	—	—	—	—	1	—	—	—	20	2	—	—	—	10	2	—	—	—	—

3. Magaviselet, életkor, választott pálya és szállás szerinti áttekintés.

Osztály	A tanév végéig megmaradt tanulók																															
	magavise- letre nézve		életkor tekintetében										választott pálya szerint										szállás szerint									
	jó	szabályszerű	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21 és több	egyházi	jogi	orvosi	tanári	művészeti	bányászati és erdőszeti	technikai	gazdászati	tisztviselő	katonai	egyéb	finövel- dében		interna- tusban	künn			
			éves										alaptiványos	fizetési												servitor	tarisnyás			servitor	kézi ösztöndíjas	a szülőknél
I.	34	11	2 ²⁾	10	24	7	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5	2	14	4	2	16
II.	15	7	—	—	7	8	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	1	10	—	—	8
III.	13	5	—	—	1	4	8	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	4	1	—	8
IV.	18	11	—	—	—	—	5	12	8	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	2	—	11	1	1	5
V.	14 ¹⁾	4	—	—	—	—	1	5	5	5	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	—	1	8	—	—	1
VI.	21	—	—	—	—	—	—	1	4	11	4	1	—	7 ²⁾	4	—	—	1	—	1	—	2	2	1	3	12	1	—	5	—	—	3
VII.	10	2	—	—	—	—	—	—	1	2	7	2	1	—	3	4	—	—	—	1	1	1	1	—	1	8	—	—	—	—	—	2
VIII.	4	5	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	—	3	—	3	1	1	—	—	—	3	—	—	1	5	1	—	—	—	—	3
Összeg	129	45	2	10	32	19	22	24	18	22	16	5	1	4	10	11	1	3	—	1	1	3	6	1	5	49	13	4	54	6	3	46

1) Egy tanuló vizsgálatlan maradt.

2) Az életkorra nézve a jelen tanév végén betöltött év az irányadó. (Pótútasítás a Statizst. Táblázathoz.)

3) A pályaválasztás általában ingadozik, sikerülése igen-igen függ a körülményektől.

A csiksomlyói állomás fdr. nössz.: 43°32'; flur. szél. 46°22'; tengerfeletti magassága: 707 méter.

Hónap	Légnyomat			Hőmérséklet C. sz.			Páranyo- mat			Ned- vesség			Csapadék m. m.			Szélirány				Szél erősség (közép)	Felhőzet (közép)	Jegyzet.
	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	közép	legnagyobb	legkisebb	havi	24 órai	emelt napja	fő uralkodó	másod "	harmad "	negyed "			
Január	711.5	717.1	704.0	-7.5	-0.5	-14.6	1.9	3.6	1.1	71	83	56	28.04	16.00	14	W)	SW	S	SE	1	6	tartós hideg.
Február	693.3	708.8	684.6	-5.1	2.3	-17.0	2.4	4.3	1.2	72	83	63	60.07	14.09	18	W	NW	SW	SE	2	7	zivataros, hideg
Március	696.7	793.6	687.6	-0.5	4.4	-9.7	3.1	5.0	1.7	71	85	60	50.51	17.03	15	SW	W	NW	S	1	6	mérsékelt.
Április	694.1	703.4	682.2	6.9	11.0	0.9	5.7	9.2	3.8	71	90	53	77.64	16.05	18	S	NW	E	SW	1	7	nedves, rideg.
Május	700.8	705.2	697.6	13.6	17.8	9.7	8.0	11.2	5.2	70	84	49	39.87	14.50	17	S	N	E	W	1	5	kellemes.
Június	700.2	702.9	696.6	16.5	19.8	11.4	10.2	12.4	6.6	72	95	60	59.60	21.10	21	N	S	W	SW	1	7	enyhe.
Július	700.6	705.0	694.2	18.7	24.5	13.9	11.7	13.5	8.5	75	88	64	12.30	6.00	25	W	SW	S	NE	2	3	száraz derült.
Auguszt.	700.2	703.6	692.7	18.1	23.7	11.9	11.6	14.2	6.8	74	99	61	194.64	77.20	30	W	SW	S	N	1	3	előbb száraz, az- tán sok eső.
Septem.	702.4	706.1	697.5	10.7	14.8	3.3	7.3	10.3	4.9	77	94	62	63.50	13.10	16	S	SW	NE	NW	1	5	deres, rideg.
Október	701.7	710.2	696.8	10.6	17.0	1.3	7.3	10.7	3.4	76	97	55	58.00	26.75	15	S	SW	SE	W	1	4	kellemes.
Novem.	704.9	714.9	694.9	2.1	10.9	-4.7	5.1	9.6	3.0	88	99	76	18.70	5.85	30	N	W	S	NW	1	6	deres, hűvös.
Decem.	706.1	716.4	694.9	-8.4	1.8	-18.1	2.2	4.0	0.8	82	100	59	25.10	13.05	1	N	NE	W	NW	0	4	hideg.
Évi közép	701.0	708.1	693.6	6.3	12.3	-0.9	6.4	9.0	3.9	75	91	59	57.33	20.06	18	W	SW	S	NW	1	52	Közepes.

1) A bevett angol jegyek: N=North=észak; E=East=kelet; S=South=dél; W=Ouest=nyugat.

I. Az 1869. évi észleletek kivonatosa eredményt a következő táblázat szemlélteti

II. Növény-életteni (phytophoenologiai) észleletek eredménye az 1889. évre vonatkozólag a következő :

a) A lombfejlődés kezdete: apr. 25-én egres, ribizske; 28-án füzfa; május 2-án vadcserezsnye, nyírfa; 4-én a bükk zöldülni kezd; 6-án orgonabokor; 13-án hárs, jegenye, kőriska, berkenye; 16-án ákácza; 17-én cserefa leveleztek.

b) A virágzás kezdete a következő növényeknél észleltet: május 12-én körte, meggy, szilva, alma, vadcserezsnye; 15-én nefejejs; 17-én orgonabokor, cserefa; 19-én földi eper; 27-én berkenye; jun. 10-én bodzafa; 11-én rozs; 12-én rózsza, jázmin, ákác; 28-án burgonya; július 1-én hüvelyes vetemények; 9-én mák.

c) A gyümölcsérés kezdete. Junius 17-én kaszálás kezdet; 19-én eper; jul. 14-én udvarhelyi barack; 15-én meggy; 25-én aratás kezdet, málna; aug. 5-én nyári alma és körte; 15-én zab-aratás; 20-án mák; 28-án udvarhelyi horgas magva szilva; szept. 7-én szeder; okt. 21-én káposztavágás.

d) Egyéb észleletek. Januárnak különösen az első fele enyhe, később hideg napok; februárban változó időjárás, gyakori zivataros, szeles idők; márciusnak első fele hideg, de a második általában enyhe, a hó menni kezd; április első felében a hó egészen elmegy, de 16-án és 17-én arasznyi nagyságú hó esik, mely egy pár nap alatt ismét elmegy és akkor kezdetét veszi a fák zöldülése; május nagyon kellemes, jöllehet első felében egy pár-szor dér is volt, de a növényzetnek nem ártott; június hasonlólag kellemes, még kelleténél szárazabb is, mi miatt a fűvek nem fejlődhetek kellőképen; július még szárazabb; kevés takarmány; a hónap vége szokatlanul hűvös. Augusztus első felében is tartott a szárazság; a növényzet s gyümölcsök gyengén fejlődök; 26--31. napjain nagy esőzések voltak, de melyek már a veteményre el valának késve. Szeptemberben hűvös időjárás uralkodik, a hóharmat korán beüt, sőt már 18-án a Hargitán és a magasabb csucson hó is leesik; a hűvös időjárás következtében a bükk már a hónap végén sárgulni kezd. Október első pár hetében rendkívül kellemes napok, de utolsó felében viharos, hideg időjárás. A bükk elhullatja levelét, a fák nagy része megsárgul, november első felében el is hullatják levelüket; 10-én már hó borítja a hegyeket s még a házak fedeleit is ellepi. A hónap végén hó sehol sincs, a rét még üde zöld. Deczember hóval és fagygyal köszönt be, a látkör téli tájképet nyer, de nagyobb hidegek csak a hónap vége felé állanak be.

IX.

Gymnasiumi krónika.

Felsőbb rendeleték, vegyések.

1889. Junius 17. A középiskolából a polgári iskolába való *átlépést* szabályozó miniszteri rendelet közzétetik. (2042. p. sz.)

Julius 8. Az *önkéntesi szolgálatot* tevő tanulóknak adandó némi kedvezmény tárgyában kiadott szabályrendelet közzétetik. 2083. p. szám.)

Aug. 5. Az érettségi vizsgálaton megbukott tanulónak, ha egy év alatt nem javít, a szakminiszter urhoz kell engedélyért folyamodnia. (2525. p. szám.)

Aug. 14. Az ifjúság magán olvasmányaira kiválólag fel kell figyelni és azt a nyilvános irodalmi ténykedéstől óvni. (2712. p. sz.)

Aug. 30. A gymnasiumnak az 188°/_o-ben *elért eredménye* általában kielégítő lévén, a tanártestület buzgó fáradozását a főtanhatóság készséggel és méltányló elismeréssel emelte ki. (2796. psz.)

Szept. 12. A *tanári fizetés*-nek az állami tanárok fizetése mértékéig leendő fölemelése tárgyában a csiksomlyói tanártestület a statusgyűléshez kérelmez.

Szept. 21. Az *ifjúsági könyvtári* illetéknek 30 krra javaslatba hozott fölemelése helybenhagyatik. (3123. p. sz.)

Szept. 23—25. *Imets F. Jákó* növelde-igazgató és dr. *Nemes Félix*, mint gymn. képviselő a statusgyűlésen vannak Kolozsvárrt.

Okt. 21. Gymn. igazgató javaslatot terjeszt föl a *francia-nyelv* oktatása tárgyában (Nov. 14-ről 3819. sz. a. a francia nyelv oktatása csekély renumeratio mellett helybenhagyatott.)

Okt. 23. *Csikmegye* törvényhatósági bizottsága a gymn. *ének- és zenetanítói* állomás javadalmazásához évi 200 frtot szavazott meg és útalt ki. (2163. bgy.)

Nov. 11. A zsidó tanulók vallására vonatkozó elnevezés „*izraelita vallásu*” czimben állapittatik meg (3757. p. sz.)

Nov. 27. A gym. igazgatók *irodai teendőinek* apasztása czéljából a két első évharmadi jelentés beszünttetett. (3980. p. sz.)

Nov. 28. A hazai és világtörténelem, valamint az irodalmi

tanítás sikere czéljából *szemléltető* tárgyak, illetve illusztrált művek használása is elrendeltetett. (3995. p. sz.)

Decz. 21. *Fülöp Árpád* gymn. h. tanár állami képesítő vizsgálatait a kolozsvári tud. egyetemen szép sikerrel bevégezte.

Decz. 24. Szabályoztatik a *rabbiképző-intézetnek* a gymnasiumi osztályokkal való viszonyossága. (4335. p. sz.)

1890. Január 7. A *francia nyelv és szabadkézi rajz* mennél nagyobb körben való tanítása, valamint az *önképzőkör* vezetése iránt utasítás közöltetik. (34. p. sz.)

Jan. 16. Különösen az alsó osztályokban a nyelvek tanítását lehetőleg egy kézbe kell csoportosítani. (144. p. sz.)

Jan. 31. Az *ilőszaki jelentések és felterjesztések* határnapjait megállapító új időrendi kimutatás közöltetett. (343. p. sz.)

Feb. 1. *Imets F. Jákó* gymn. és finöv. igazgatónak a csik-somlyói tan- és nevelő-házakon eszközölt *építkezések* körül kifejtett sikeres és tevékeny közreműködéseért a Status Igazgató-tanácsa őszinte köszönetét nyilvánította (136. t. 86.)

Febr. 3. Midőn valamely gymn. tanuló egy tantárgyból megbukott s erkölcsi magaviselete is kifogás alá esik: a tanártestület javító vizsgálatra engedélyt nem adhat. (397. p. sz.)

Febr. 9. A gymnasiumhoz kötött *összes alapítványokról* táblázatos kimutatások kívántattak. (490. psz.) (Febr. 19. elintéztettek.)

Márcz. 1. Néhai *Keserő József* marosvásárhelyi gymn. igazgató *siremlékére* tanártestületünk részéről 14 frt összeg küldetvén, azért az ottani intézeti igazgatóság köszönetet szavazott. (Márc. 5.)

Márc. 12. A tanártestületek által a *fizetésfölemelés* iránt a statusgyűléshez beadott folyamodvány tárgyában az igazgató-tanács a statusgyűlés által további eljárásra útasítottatott. (891. p. sz.)

Márcz. 22. A *fő-névkönyvek* tisztán kiállítva és kötetekbe foglalva két eredeti példányban készíterdők (Cik-Somlyón eddig is úgy történt), melyeknek egyike megőrzés végett a főtanhatóságnál marad. (1730. p. sz.)

Ápril 8. Az „*állandó tanmenet*” helybenhagyatik és előíratik (1290. p. szám.)

Ápril 10. Az országos tanári *nyugdíj-intézetre* vonatkozólag bevallási ívek közöltettek. (1298. p. sz.) (A magas rendeletnek elég tétetett.)

Ápril 27. Terjedelmesebb rendelet közöltetik a *német nyelv tanítása* tárgyában. (1547. p. sz.)

Ápril 30. A tankerületi kir. *főigazgató hivatalos lítogatása*, illetve az általa adni szokott javaslatok és észrevételek tárgyában, utasítás közöltetik. (1577. p. sz.)

Május 27. Az az ifjuságnak *majális* iránti kérése ez idő szerint nem volt teljesíthető.

X.

Figyelmeztető.

1. A tanulók szabályszerű *fölvétele* és beírása szept. 1. és 2. napjain történik. A beírandó tanulók tartoznak az igazgatónál keresztlevelüket, vagy ezt helyettesítő hiteles iratot és a közelebbi osztályból nyert iskolai bizonyítványukat *mulhatatlanul* bemutatni.

2. Az 1887. évi XII. tcz. 4. és 5. §§-ai értelmében azon tanulók, kik nem igazolják, hogy életök 12-ik éveig *ujra-oltattak*, vagy 5 éven belül sikeresen beoltva lettek, vagy valóságos himlőt állottak ki: az illetékes egészségügyi hatóságnak bejelentetnek és a gymnasiumba véglegesen addig föl nem vehetők, míg a netalán kiderült hiány pótolva nem lesz, vagy nem igazolják azt, hogy az újra-oltás kötelezettsége alól törvényszerűen fölmentettek. — Közelebbi tájékozás céljából forduljanak a t. szülők és gyámok gyermekeikkel a legközelebbi járási vagy körorvoshoz.

3. Mindazon nem-alapítványos gymnasiumi ifjak, kik nem a tanoda székhelyén, vagy a tőszomszédos helységeiben laknak, az új *collegialis benlakásba* (internatusba) lesznek beszállásolandók. Tudni kell a) hogy az ifjak az internatusban kényelmes lakást, fűtést, világítást és felügyeletet nyernek; b) ellenben a kosztbeli ellátásról a régi tarisnyarendszer szerint maguk gondoskodnak; c) az internatusbeli ifjak együttes ételmezés céljából a szülők, vagy gyámok szomszédsága szerint 8—9 tagu csoportokká alakulnak; d) minden csoporthoz 1 servitor-növendék osztatik be, kit szolgálata fejében a csoport ingyen lát el élelemmel; e) a csoportok számára, lehetőleg az intézethez közel eső gazdákkal, a kifőzésre nézve a szülők szerződnek; f) az ételmezési csoportoknak két rendbeli abroszra van szükségök, melyeket szerződés szerint a kifőző-házak szolgáltatnak; ellenben g) asztalkendőről és evő-eszközökről az egyes ifjak gondoskodnak; h) benlakási díj fejében minden internatusi növendék után 1 frt fizettetik; fűtési anyagul pedig 1 öl kemény tűzifa szállítandó be. Ha ezen illetmény szept. 20-ig be nem szállittatik: az illető szülő vagy gyám annak fejében 5 frtot köteles szeptemberben lefizetni. Azonban fájlletménynyel a servitor-növendékek nem tartoznak; i) azon nem-

alapítványos tanulók, kik a finöveldeben az alapítványos ifjakkal kívánnak kosztolni: a finöveldei ellátási díj mellett, mely egyenlő az alapítványosok ellátási díjával, ezen kívül lakás- és felügyeleti díj fejében 6 frtot kötelesek az internatusi igazgatónál egyszerre vagy legfölebb félévénkénti előleges részletekben lefizetni.

Az internatusban a jövő tanévre 3—4 servitori hely lévén üresedésbe jöendő: ezen helyekre július 10-iki határidőig az internatusi igazgatónál személyesen pályázhatnak az „Internatusi Rndtrts“ 59. §-a értelmében oly elemi iskolát végzett, 11—12 éves ifjak, kik kiváló észtehetségűek, határozottan jeles előmenetelt tanusítottak, szegény sorsuak és jóviseletűek.

4. Minden gymnasiumi tanuló tartozik a m. 1889. évi április 1-ről 1200. sz. a. kiadott főtanhatósági intézvény értelmében tandíj czimén, mely a gymnasium tanszertárainak kiegészítésére és gyarapítására lesz fordítandó, 1 vagy 2 részletben 6 frtot fizetni. Ezen tandíj-fizetés alól rendesen senki sincs fölmentve. Mindazonáltal azokra nézve, kik kivételképen tandíj-mentességet kívánnak élvezni, a fennhivatolt szám alatt kiadott tandíj-mentességi szabályzat teljes szövegében ide iktattatik:

„Tandíj-mentességi szabályzat.

1. §. Az erd. r. kath. Status gymnasumaiban a Stat:sgyűléstől megállapított (a caiksomlyóiban 6 frt) tandíj fizetendő, mely alól rendszerint senki sem mentetik föl,

2 §. Kivételképen azonban elengedheti a főtanhatóság az egész vagy a féltandíj fizetését jó erkölcsi magaviseletű és egyuttal jó igyekezetű, tehetséges tanulóknak, ha

a) a szülők vagyontalanságát az illető politikai hatóságtól kiállított (és a r. k. lelkészttől is aláírt) bizonyítvány igazolja ;²⁾

b) az előző tanévről szóló gymnasiumi bizonyítvány szerint erkölcsi magaviselete legalább szabályszerű volt s az egyes tantárgyakból legfeljebb csak egyetlen elégséges osztályzatot bir, a többi jeles és jó lévén ;

c) a tanártestület a tandíjmentességre ajánlja.

3. § A tandíjmentesség mindig csak egy évre adatik meg

4. §. Olyan tanulók kérvényét, a kiknek bizonyítványa kevésbé szabályszerű magaviseletet, avagy egynél több elégséges érdemjegyet tartalmaz, az igazgatók el nem fogadhatják; hanem a jelen szabályzatra való hivatkozással visszautasítják s a tandíj fizetésére határidőt tűznek ki.

5. §. Elemi iskolai bizonyítvánnyal kizárólag csak akkor lehet tandíjmentességért folyamodni, ha annak érdemjegyei mind jelesek és jók.

6. §. A tandíjmentességi kérvények minden tanév elején legkésőbb szeptember 15-éig az illető gymnasium igazgatóságánál adandók be. A tanártestület tartozik a kérvényeket még a szept. hóban tartandó ülésen lelkiismeretesen tár-

²⁾ A melléklendő szegénységi bizonyítványban kitüntetendő a folyamodó szülő által a legközelebbi évben fizetett valamennyi adó összege.

gyalni s véleményét minden egyes folyamodóra nézve jegyzőkönyvre venni. Az összes iratokat az igazgatók október 1-ig a főtanhatósághoz felterjesztik, hogy az igazgató-tanács októberi rendes közgyűlésén végleg határozhasson. Fel nem szerelt, avagy később beadott kérvények figyelembe nem vétetnek.

7. §. A tandij befizetésére engedhető legvégső határidő november 15-ike, illetve a második felére nézve márczius 15-ike. A kik a jelzett határidőig a tandijat be nem fizették, sem az igazgató-tanáctól a fizetés alól fel nem mentettek, a tanulók sorából kitörleendőek.

8. §. A tandij pontos beszédéséről az illető igazgatók felelősek.

9. §. A jelenszabályzat a gymnasiumi Értesítőben mindenkor közzé teendő."

4. A javító-, valamint elhalasztott fölvételi vizsgálatok is szept. 2. és 3. napjain tartatnak meg. A javító-vizsgálatok iránti folyamodványokat és az alapítványi kérelmeket is rendesen július 8-ig az igazgatósághoz be kell adni. A javító-vizsgálatokat a tanulók azon tanodánál kötelesek kiállani, melynél megbuktak, vagy azokat letenni elmulasztották. A fölvétel föltételei: jó sikerrel végzett elemi IV. osztály, vagy hasonfoku tanodák s az ezektől kiállított bizonyítvány. Különben pedig a mindenkire nézve köteles fölvételi vizsgálat tárgyai: értelmes magyar olvasás, a magyar nyelvtanból az alaktan főbb részeinek ismerete, jól olvasható diktandó írás és a négy alapművelet közönséges és törtszámokkal.

A tandijon kívül minden gymn. tanuló tartozik ifjúsági könyvtári illeték gyanánt 30 krt és „Értesítő“-re szintén 30 krt előre fizetni.

6. A tanulók, valamint a szülők és gyámok is figyelmeztetnek az iskolai bizonyítványok megőrzésére; minthogy ezeknek másolatai az eredeti elvesztét bebizonyító kérelem mellett és kivált az érettségi okmányé sok nehézséggel állitható ki. Figyelmeztetnek továbbá a szülők és gyámok, hogy az évharmadi Értesítőket szorgalmasan vegyék át iskolázottjaiktól és azokat jól betekintve írják alá, vagy magoknak megmagyaráztatva, más hiteles ember, jelesen a plebános úr által irassák alá, hogy ne csupán az évvégi bizonyítványból, és így későn, ébredjenek arra, hogy fiok vagy gyámoltjok elvesztegette a drága tanidőt és iskolai élet.

7. Az ifjak tankönyveiket a kölcsön-könyvtárból illő % mellett nagyobbreszt beszerezhetik.

Csik-Somlyón, 1890. június 28-án.

Imets F. Jákó,

tb. főesperes, főgymnasiumi igazgató.

T a r t a l o m.

- I. „Dr. Haynald Lajos és a csiksomlyói iskolák.“ *Imets F Jákó*
igazgató-tanártól.
 - II. Tanári kar.
 - III. Az 1882/90. évben követett tanterv.
 - IV. Írásbeli magyar feladványok.
 - V. Egyéb tanügyi adatok, és pedig :
 - A) A tanév folyama.
 - B) Vallás-erkölcsi állapot, ünnepek.
 - C) Növeldek.
 - D) Egészségügy.
 - E) Szerelvények gyarapodása, I–VIII.
 - F) Önképzőkör.
 - G) Jutalmak.
 - VI. Az ifjuság érdemsorozata.
 - VII. Statisztikai táblázatok, 1–5.
 - VIII. Légtünnettani észlelő, I. II.
 - IX. Gymnasiumi krónika.
 - X. Figyelmeztető.
-

